

V Congrés de Literatura Infantil i Juvenil Catalana

Història i ficció històrica
per a infants i joves

AELC

ASSOCIACIÓ D'EScriptors
EN LLENGUA CATALANA

Quaderns Divulgatius, 50

V Congrés de Literatura Infantil i Juvenil Catalana

Quaderns Divulgatius, 50

V Congrés de Literatura Infantil i Juvenil Catalana

Història i ficció històrica
per a infants i joves

19 i 20 d'octubre de 2013. Barcelona

Barcelona, 2014

Aquest cinquantè Quadern Divulgatiu de l'AELC està patrocinat per

© dels autors

Primera edició: juny de 2014

Dipòsit legal: B 11354-2014

ISSN: 1885-2734

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Canuda, 6, 5è (Ateneu Barcelonès) 08002 Barcelona

E-mail aelc@escriptors.cat <http://www.escriptors.cat>

Realització: Insòlit, Barcelona

Impressió: La Impremta Ecològica, Barcelona

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Sumari

11

Presentació

Guillem-Jordi Graells

17

CONFERÈNCIA INAUGURAL

La narració històrica per a nois i noies

Oriol Vergés

27

TAULA RODONA 1

Entre la ficció i la veritat històrica.

Fidelitats i infidelitats

29

Llibertat i ficció històrica

Oriol Garcia Quera

33

Fidels o infidels?

Núria Pradas Andreu

37

Les llegendes són ecos del passat

Joan de Déu Prats

43

La novel·la històrica: una qüestió d'equilibri

Maria Carme Roca

49

TAULA RODONA 2

Efemèrides, commemoracions, aniversaris:
ocasions de creació i de difusió de narrativa històrica

53

Efemèrides, commemoracions, aniversaris:
ocasions de creació i de difusió de narrativa històrica
Dolors Cabrera

57

El cas de *Cavall Fort*
Mercè Canela

65

Cal que neixin flors a cada instant
Josep Llussà

73

Aportacions de les biblioteques
Cèlia Millan

83

HOMENATGE A JOANA RASPALL

85

Glossa i lectura d'alguns dels poemes de Joana Raspall
Miquel DescLOT

105

CONFERÈNCIA
Històries sense història
Teresa Duran

129

TAULA RODONA 3
La recreació o creació
de personatges en contextos històrics

131

La recreació o creació de personatges
en contextos històrics
Ignasi Blanch

139

La recreació o creació de personatges
en contextos històrics
Dolors Garcia i Cornellà

145

La recreació o creació de personatges
en contextos històrics
Enric Larreula Vidal

153

La recreació o creació de personatges
en contextos històrics
Jordi Vila Delclòs

155

TAULA RODONA 4
La narració històrica a l'ensenyament.
Lectura i currículum

157

Narració històrica i ensenyament
Jordi Cortès

167

La novel·la històrica com a eina didàctica
Lorena Jiménez Torregrosa

171

Narració històrica i ensenyament:
el cas de les Illes Balears
Miquel Rayó

185

La narració històrica a l'ensenyament.
Lectura i currículum
Silvestre Vilaplana

193

XII PREMI AURORA DÍAZ-PLAJA

195

Glossa d'Aurora Díaz-Plaja (1913-2003)
Teresa Mañà Terré

205

Acta del XII Premi Aurora Díaz-Plaja

207

Presentació de Josep Maria Aloy Bosch
Pere Martí i Bertran

209

CONCLUSIONS I CLAUSURA DEL CONGRÉS

211

Conclusions
Marta Luna i Sanjuan

Presentació

Guillem-Jordi Graells

(president de l'AELC)

Amb una cadència d'aproximadament quatre anys, l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana convoca el Congrés de Literatura Infantil i Juvenil. Així, s'han celebrat edicions successives a la Seu d'Urgell (octubre 1997), Vilafranca del Penedès (maig 2001), València (novembre 2004) i Mollerussa (maig 2009). En plantejar-nos una nova edició, la cinquena, vam trobar que, tot i la lloable insistència a celebrar-lo de manera descentralitzada, tanmateix Barcelona era una fita indefugible tard o d'hora, i ens vam decidir per la capital per diverses raons, la principal la inauguració de la museïtzació de les restes arqueològiques del Born, en vigílies de la celebració d'un tricentenari molt especial, el de l'11 de setembre del 1714. La bona disposició de l'Ajuntament de la ciutat i dels responsables del nou equipament per acollir-nos, pràcticament com a una de les activitats inaugurals d'una part de les instal·lacions, va reblar la decisió.

Aquesta tria comportava, gairebé inevitablement, la del tema del cinquè congrés: la història i la literatura infantil i juvenil. Tant pel que fa a la creació literària de ficció per

a infants i joves com per a la creació de continguts i relats històrics adreçats al lector no adult. Tot i estar en època de restricció econòmica i, per tant, poder oferir menys durada i serveis als congressistes, la convocatòria a la capital catalana crèiem que havia d'obtenir un bon ressò i així fou, ja que vam comptar amb una nodrida assistència que es mostrà molt participativa, a la qual no fou aliè l'atractiu de poder visitar el Born Centre Cultural, que ja és un dels inspiradors de nous productes literaris sorgits de la història i vinculats a l'èpica o la quotidianitat d'aquells fets.

De la mateixa manera que la tria del lloc havia generat el del tema, la proposta de president d'honor del Congrés era indiscutible: Oriol Vergés, incansable i fecund autor de ficcions ambientades en els diversos moments de la nostra història, un dels pioners i principals responsables que el nostre passat fos conegut per infants i joves, tant en les èpoques en què aquesta matèria era sistemàticament negada en els plans d'estudi com posteriorment, quan tampoc s'hi ha dedicat sempre l'atenció que caldria. Un autor que és un referent per a totes les generacions posteriors d'escriptors de literatura infantil i juvenil, tant pels autors de ficció com pels de divulgació i coneixements. I en el mateix sentit dels reconeixements, vam voler commemorar dos centenaris: el d'Aurora Díaz-Plaja, que dona nom al nostre premi anual per a articles sobre LIJ, i que en aquesta ocasió es va lliurar durant el congrés, i la celebració que tot el país retia a Joana Raspall que, ja molt delicada de salut, no ens va poder acompanyar però a qui vam fer arribar el nostre afecte i la nostra admiració per la seva constant i sensible aportació a la poesia pensada per als més joves.

Com en altres ocasions, però encara més intensament, vam voler que el congrés fos un lloc de trobada de tot el

sector de la LIJ, no únicament el de l'escriptura. Per això la presència en les taules de debat i entre l'assistència de traductors, il·lustradors, editors, llibreters i bibliotecaris fou nombrosa i equilibrada, tal com preteníem. En bona part això fou mèrit de la coordinadora del congrés, Marta Luna, que va tenir l'encert de combinar generacions, tendències, sectors i sensibilitats, i a la qual hem d'atribuir una bona dosi en l'èxit del congrés, pel qual li reiterem el nostre agraïment. Així com al personal del Born Centre Cultural, que va suplir amb entusiasme i dedicació algunes deficiències, inevitables en un equipament complex que s'estava posant en marxa i on, de fet, vam ser una mica conillets d'índies. En aquest aspecte, ens complau haver pogut contribuir al rodatge d'aquesta plataforma per a la reflexió històrica projectada cap al futur. I, com sempre, l'eficàcia i la discreció del nostre personal, Carme Ros i Josep Miàs, sense els quals tot hauria rutllat menys llis.

Finalment només reiterar, que potser no caldria, el compromís permanent de l'AELC respecte als diversos sectors de la creació literària, i de manera molt especial el de la literatura infantil i juvenil, un dels més nodrits, actiu i esperançador de les nostres lletres. Tot i que ja no em pertocarà ser al davant de l'Associació en una pròxima convocatòria, estic convençut que d'altres trobades –en aquest format o en d'altres– sobre la literatura per a infants i joves se succeiran en el futur i continuaran essent una de les aportacions essencials a la reflexió sobre l'actualitat, les perspectives i els reptes de futur d'aquest sector de la nostra cultura.

Sessió I

CONFERÈNCIA INAUGURAL

La narració històrica per a nois i noies

Oriol Vergés

(escriptor)

En aquesta ponència inaugural del congrés, crec que em correspon plantejar uns punts que, a ben segur, seran desenvolupats a bastament i per veus molt autoritzades en les taules d'aquests dos dies i, al mateix temps, explicar tal com jo he intentat resoldre algunes d'aquestes qüestions. La pregunta fonamental és, pot lligar la Història, en majúscula, amb la ficció narrativa? Per als adults amb una certa formació cultural no em sembla un gran problema perquè poden fàcilment desentrellar en una novel·la històrica els fets i els personatges reals dels imaginaris, però, en són capaços els lectors infantils i juvenils? I, a més, els poden interessar aventures que succeeixen en el passat? Els nois i noies viuen el present amb unes aventures dinàmiques i amb un ritme frenètic on intervenen sovint uns herois d'un futur fictici amb unes capacitats d'acció que no tenen els humans, que no tenen els protagonistes, adolescents, joves o adults, d'un relat amb ambientació històrica. Aleshores, és lògic que la narrativa històrica sobre un país els sigui quelcom llunyà i boirós i les circumstàncies humanes i socials d'èpoques passades els despertin escàs interès.

Ara bé, el coneixement de la Història, amb majúscula, és necessari per al desenvolupament de la consciència individual i col·lectiva d'un poble, per al concepte de nació pròpia. I tal com diu el professor Josep Fontana el coneixement del passat ens explica el condicionament econòmic social, polític i cultural del present i ens hauria d'encaminar a la projecció del futur a nivell col·lectiu.

A més, l'estudi científic de la Història contradiu el corrent que afirma que la narració del passat no és fiable i que la Història l'escriuen els vencedors per a la seva justificació propagandística o bé els vençuts en l'afany de recuperació. Esclar, però, que en no ser una ciència exacta, sempre és necessària la interpretació de l'historiador i la seva honradesa interpretativa en analitzar i exposar situacions i fets històrics. I cal aquesta honradesa en explicar la Història del país, la Història de Catalunya als adolescents, malgrat la voluntat de formar futurs ciutadans conscients de la personalitat de la seva nació. I, també, hem de tenir present aquesta honradesa en la narrativa històrica on no hi ha d'haver, col·lectivament, ni bons ni malvats, sinó grups socials que responen a unes situacions socioeconòmiques de cada època passada.

He tingut sempre present aquests conceptes en la meva tasca de professor d'Història al Batxillerat, a nois i noies d'una edat que ja pressuposa una capacitat de raonament. Plantejava l'estudi d'una determinada època d'acord amb el següent esquema. A partir de la producció de béns materials es crea una infraestructura econòmica que permet l'augment de riquesa, i l'apropiació d'aquesta riquesa per un estament o classe social defineix la situació social i política que marca una determinada època. En canviar el mode de producció i l'obtenció de béns s'altera l'escala social i en conseqüència el domini polític. I l'estament o

classe social que predomina promou uns valors culturals, religiosos i artístics per mantenir-se en el nivell superior.

Ara bé, aquest raonament històric és difícil d'entendre si no es té una visió més o menys àmplia dels múltiples factors que han confluït en la societat a totes les èpoques i en totes les ubicacions geogràfiques, tenint en compte que la climatologia i la terra han estat elements de gran influència en la producció de béns. Aleshores, ¿a quina edat els adolescents poden començar a entendre les variacions socioeconòmiques que determinen les èpoques històriques, en el nostre cas, a Europa, l'esclavisme, el feudalisme, el naixement de la burgesia i el capitalisme?

Els experts en pedagogia diuen que dels vuit als dotze anys ja se'ls desvetlla una certa curiositat pels fets familiars; tanmateix aquesta curiositat pot mancar o endarrerir-se en els interessos dels adolescents. I és que actualment sembla que prevalgui l'interès pels jocs de les màquines i per la «cultura», entre cometes, que difonen els mitjans infantils de difusió.

D'altra banda, és vàlida la intenció didàctica en la narrativa històrica per a nois i noies? La resposta l'havia donat Maria Novell en la seva condició de professora d'Història, de bibliotecària i, sobretot, d'escriptora. I em vaig proposar seguir aquest camí, ara fa uns trenta i molts anys quan l'enyorat Andreu Dòria em va demanar fer un pròleg històric a cadascun dels contes del *Viatge per la Història de Catalunya* de la Maria Novell. La narrativa de la Maria i la de Joan Blasco Casanovas, autor d'*El rescat del rei minyó*, sobre la infantesa de Jaume I, enllaçava amb la tasca noucentista de Carles Soldevila amb la gran novel·la *Lau o les aventures d'un aprenent de pilot* o *El cavaller de la creu* de Clovis Eimeric, pseudònim de Lluís Almerich.

Els contes curts que Maria Novell va publicar a *Cavall Fort* unien l'aventura amb una situació històrica clarament representada i la novel·la *Les presoneres de Tabriz*, en la mateixa línia d'exposició, assenyalava que el gènere era tan vàlid per als contes curts com per a la novel·la. Crec que quedaven ben demostrades les possibilitats didàctiques i d'interès narratiu d'aquest gènere literari per motivar els lectors infantils i juvenils en la introducció a la Història del país.

Així mateix, Manel Ballart en el seu completíssim estudi *La novel·la històrica en les biblioteques dels I.E.S.*, de l'any 2008, analitzava la utilitat d'aquesta narrativa, les tendències dels autors en llengua catalana i l'aprofitament didàctic d'aquest material.

I com podem valorar si els alumnes capten el fons històric d'aquesta narrativa? És una qüestió difícil i, com sempre que parlem de temes didàctics, depèn de la intenció i de l'habilitat del professor. Els «Itineraris de Lectura», que crec que és una eina de gran utilitat, proporcionen a l'autor el contacte amb uns desconeguts lectors i li permeten captar el seu grau d'assimilació dels conceptes que l'escriptor creu més importants. En el meu cas, ho he pogut constatar a través de la novel·la *La ciutat sense muralles*, d'àmplia difusió entre nois i noies, joves que volen obtenir el graduat escolar i, fins i tot, gent gran de les escoles d'adults. El fons històric de la novel·la és la Revolució Industrial a casa nostra a mitjan segle XIX i els lectors veuen fàcilment la diferència de nivell de vida entre els burgesos i els obrers i la dificultat de la primera migració de les comarques a la Barcelona en desenvolupament fabril. El que els costa més de copsar, però, és el mètode capitalista d'extorsió de diners que en el llibre està representat pels usurers, els escanyapobres, i és força comparable al sistema bancari actual.

Caterina Valriu afirma que hi ha dues tendències en el camp de la novel·la històrica. O bé protagonitzar els fets econòmics, socials i polítics d'una època o bé prendre un temps històric com a fons i prioritzar l'aventura del protagonista de l'acció. Tenint en compte que la novel·la històrica va néixer en temps del Romanticisme amb *Ivanhoe* de Walter Scott i a casa nostra amb *L'orfeneta de Menàrguens* d'Antoni de Bofarull, sempre la trama d'aventura ha d'enllaçar el difícil equilibri entre la realitat històrica i la ficció. Crec que les dues tendències, la més fantàsica i la més cenyida a la realitat històrica, poden córrer en una mateixa novel·la amb la condició que el fons socioeconòmic del període quedi ben clar i definit.

Aleshores, quin marge de desenvolupament té l'aventura en la narrativa històrica juvenil? Per mi, en la segona tendència, la més fidel a la realitat històrica, l'aventura, per imaginativa que sigui, no ha de caure en el camp dels fets impossibles. L'aventura pot forçar la realitat sense arribar a trencar-la. Posem per cas, si relatem una persecució a cavall entre uns bandolers d'en Perot Rocaguinarda i els homes del virrei pels cingles de les Guilleries, els genets poden forçar els cavalls a saltar un precipici de dos metres, acció que les bèsties mai no farien, o bé, s'aturarien en sec o es precipitarien per l'esvoranc, però, el que sí que és cert, és que mai no s'escaparien volant com un Pegàs mitològic. O bé, en la meua novel·la *Una avioneta per a en Macià*, quan el futur president de la Generalitat prepara, el 1926, la fallida invasió des de Prats de Molló, el periodista que fa els contactes per formar un exèrcit viatja amb una avioneta biplà Havilland Gipsy Moth que aterra en un aeròdrom improvisat, un camp de patates del Maresme, prèviament esbrossat per a aquest afer.

D'altra banda, també és ben cert que la creació literària amb fons històric pot trencar tots els esquemes del realisme per entrar en el camp de la fantasia; és el cas de *Joanot de Rocacorba*, de Teresa Duran, novel·la extraordinària on la fantàstica ubiqüitat del cavaller s'agermana amb la precisa ambientació de les situacions medievals. O bé, *La història que en Roc Pons no coneixia*, de Jaume Cabré, al voltant dels fets del 1714 quan el protagonista es troba immers al segle XVIII procedint de l'actualitat. I, sense fons històric, sinó prehistòric cal recordar *El viatge al país dels lacets*, de l'enyorat Sebastià Sorribes.

Jo mateix he incorporat quatre vegades la fantasia en un tema històric amb *En Joanot i en Tirant, de cavaller a cavaller*, amb *Els Borja en un xip*, amb *El catalanoscopi* i amb *El rector de Vallfogona i el seu temps*. La primera, *En Joanot i en Tirant* la vaig escriure el 1990 amb motiu del V Centenari de la novel·la de Joanot Martorell. Els protagonistes es troben amb l'autor en un sopar a l'illa de Rodes i cada personatge explica la seva manera de ser i alguna de les seves actuacions. *Els Borja en un xip*, publicada el 1995 per l'editorial Tres i Quatre, narra, a través d'una fabulació informàtica, la manera de ser i d'actuar d'aquells personatges renaixentistes. *El catalanoscopi* era una comèdia musical amb partitures de Joan Saura on la màquina del temps recreava el passat del país però consumia tanta energia que provocava la desaparició d'un bosc cada cop que es connectava; així incorporava, a més de la temàtica històrica, la problemàtica de la conservació de la natura enfront de l'avenç tecnològic. I en *El rector de Vallfogona*, publicada el 1982 amb motiu del quart centenari de Francesc Vicenç Garcia, el poeta discuteix amb Bufador, un angelet barroc, galtut, sense cos i amb dues aletes, i amb Terpsícore, la musa de la dansa i de la poesia, el sentit que

han de tenir els seus versos si han de ser de temàtica religiosa o profana.

Pel que fa al conte històric, per la seva curta extensió i per l'efecte immediat en el noi o noia lectors, crec que es presta a un toc d'humor o de sorpresa en l'argument que permet fàcilment exagerar molt la realitat d'un fet o d'una situació. Per l'honradesa històrica que comentava abans, en els quatre volums de la col·lecció «Tossudes i tossuts», afegia un breu pròleg als contes per explicar les característiques de l'època a què es referien i al final hi afegia uns rodolins que, en caure bé als nois i noies lectors, podien ser d'utilitat didàctica en una sessió amb els alumnes. Per mostra, aquest que reflecteix una permanent veritat històrica: «la història és una lluita/ i mai no han girat la truita/ els pobres que des de baix/ miren els rics de biaix»...

Si el conte ha de ser àgil i plantejar l'argument en una sola situació, la novel·la ha d'encadenar episodis que reflecteixin el canvi de la societat en el temps que li serveix de fons i penso que aquestes transformacions han de ser enllaçades per l'actuació dels protagonistes. En la novel·la històrica, a diferència del gènere biogràfic, és millor que el protagonista estigui més o menys relacionat amb una figura o personalitat històrica i sigui ell qui ens transmeti el seu pensament o la seva voluntat. I si de cas intervé un personatge històric ha de parlar i actuar fidelment d'acord amb el que està provat per la Història. Uns casos ben clars, si és el cas, són cenyir-se, al *Llibre dels feyts*, dictat pel mateix Jaume I el Conqueridor, o a la *Crònica* de Ramon Muntaner sobre les gestes dels almogàvers, cronista que pot ser considerat un corresponsal de guerra en temps medieval.

En l'opció que el realisme històric s'imposi en la narració cal citar, entre d'altres títols, *L'ocell de foc*, del mala-

guanyat Emili Teixidor, on la història s'harmonitza amb la poesia i el món dels joglars, i *Un cavall contra Roma* de Josep Vallverdú, on el rigor històric conjuga a la perfecció amb la vibrant aventura. En aquesta línia narrativa, les meves tres primeres novel·les històriques se situen en l'Edat Contemporània, *La noia del timbal*, quan la Guerra del Francès, *Un català a la manigua*, sobre els indians, i *La ciutat sense muralles* que he citat abans. En la primera, la filla d'un arrencaqueixals, molt hàbil en la tasca de tocar el timbal per ofegar els crits dels pacients, es troba a la batalla del Bruc amb l'Isidre Llussà i participa en l'acció mig llegendària del ressò victoriós en les roques de Montserrat. La segona tracta dels catalans a Cuba, de la safra en la collita de la canya de sucre i el comerç de negres, impúdicament anomenats «morenos» en els llibres de comptabilitat dels catalans.

La bona acollida d'aquestes novel·les escrites sota el patrocini de l'infatigable creador de l'editorial La Galera em va animar a escriure una col·lecció que abracés des de l'Alta Edat Mitjana als temps més recents. Al pare Josep Massot, de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, li va semblar bé la idea i així va néixer «Les Arrels» on a cada volum, a la contraportada, després de la sinopsi argumental es diu «amb les arrels del país, com a la vida dels nostres avantpassats, s'entrelliguen L'AVENTURA I LA HISTÒRIA» i, per tant, queda ben clara la línia de la col·lecció. Ara bé –i cito altre cop l'honradesa històrica i la finalitat didàctica–, al final de cada volum hi ha unes pàgines que expliquen els fets històrics, quins són els personatges de ficció i una cronologia dels esdeveniments reals. La col·lecció té vint-i-tres títols; el primer *Els tres pergamins de Ripoll*, se centra en temps de l'abat Oliba, quan el país començava a tenir una personalitat històrica, i l'últim,

1938, viure i morir sota les bombes, és el darrer de les tres novel·les dedicades a la guerra civil. Em queden al tinter, com es deia abans, uns temes tan suggerents com la repressió de la immediata postguerra, l'acció del maquis, l'estraperlo o la lluita obrera clandestina, entre d'altres. I, també, el record de la guerra i el descobriment de les conseqüències en els néts dels que la van viure tal com queden tan ben reflectits en *L'ombra del Stuka* de Pau-Joan Hernández.

En el segon títol de «Les Arrels», *Cavallers i pagesos*, apareixen els dos llinatges de ficció que protagonitzen les narracions. Els barons de Castellbroc i els Moliner. Els nobles són senyors feudals de la inexistent i petita baronia de Puig Ventós, tocant a Caldes de Montbui, que atesa la geologia termal de la zona afegeixen «broc» al seu títol nobiliari. L'altra família són els Moliner, que tenen cedit el molí de la baronia. No són, però, ni bons ni dolents, és una qüestió de poder i influència en relació amb la seva capacitat econòmica i en alguns episodis, d'acord amb els canvis estructurals a l'Edat Moderna i Contemporània, els Moliner tenen la superioritat econòmica sobre els Castellbroc.

I amb motiu de la commemoració del 1714, tema de fons d'aquest congrés, permeteu-me que recordi com vaig resoldre aquest temps tan transcendent en la nostra Història. El volum *Dels telers als canons, 1690-1714* abraça un període curt de temps quan una incipient burgesia catalana de comerciants, que arrelarà en el segle següent i triomfarà amb la burgesia capitalista del segle XIX, maldava per una recuperació econòmica després de les crisis del segle XVII. El protagonista és un personatge històric, el mataroní Narcís Feliu de la Peña, autor del llibre *Fènix de Catalunya*, conjuntament amb Martí Piles, i dels *Anales*

de Catalunya. En la primera obra proposa el ressorgiment econòmic protagonitzat per la indústria tèxtil i per unes companyies de navegació amb les Amèriques d'acord amb el model holandès. Companyies sustentades per diner particular, no pas com les navegacions de la Casa de Amèrica, fomentades per la corona espanyola. Feliu de la Peña va introduir de França i de contraban uns telers manuals de ferro i unes plantilles que permetien teixir mitges i teles amb brodats fins a la manera d'Europa.

Les aventures d'aquesta novel·la transcorren en els barris de Barcelona, de Fusina, de Ribera i de Sant Just, en l'ambient que ens evoquen les restes arqueològiques recuperades del monument que ens acull. Tota aquesta voluntat de ressorgiment acaba per al país el 1714 i en la novel·la amb la mort plegats d'un Castellbroc i un Moliner. Un leit motiv de la novel·la és la melodia d'*El cant dels ocells*, composició de l'època que era cantada, quan els barcelonins esperaven l'auxili de la flota anglesa, amb aquesta lletra: «cantaven los aucells/ quan veieren los vaixells/ davant de Barcelona.../ Viva lo Rey de Espanya/ Carlos Tercer és lo nom/ és blanc com un colom/ vingut d'Alemanya...» El llibre següent, *Els oficis d'en Nofre Moliner*, reviu un panorama més optimista tal com és la recuperació econòmica del segle XVIII.

Per acabar, el meu vot positiu i la meva alegria per la proliferació actual de novel·les històriques tant per a lectors adults com per a lectors juvenils en un moment en què el coneixement de la Història de Catalunya, tal com deia en començar, ha de ser una premissa molt important de cara als canvis que han de venir.

Moltes gràcies.

Sessió I

TAULA RODONA 1

Entre la ficció i la veritat històrica. Fidelitats i infidelitats

Moderadora:

Àngel Burgas (*escriptor, professor de dibuix*)

Llibertat i ficció històrica

Oriol Garcia Quera

(il·lustrador, especialista en còmic històric)

Abans que res voldria felicitar tots aquells autors que, podent escollir entre escriure o dibuixar sobre qualsevol tema, decidiu fer-ho sobre el nostre passat. Felicitats. Sou uns valents. Som uns valents.

I és que ja ho sabem: sempre estarem exposats al fet que algun dels nostres lectors –molts d'ells veritables especialistes del tema sobre el que hem escrit– trobi en la nostra obra alguna dada històrica poc contrastada o directament indocumentada. Aquella imprecisió històrica, aquella variació cronològica, aquell afegit biogràfic –potser res important, un matís que vam decidir introduir per donar més ritme, fer més comprensible una escena o més creïble un personatge– ha deixat rastre i algú s'encarregarà de recordar-nos-ho tota la vida. Sé que això ens preocupa poc perquè, quan vam decidir escriure ficció històrica, assumíem aquest risc i perquè, com ja he dit abans, som uns valents.

Trobo que sovint s'oblida la paraula *ficció* quan es parla precisament d'obres de ficció històrica. I és justament a la part de ficció on l'autor pot desenvolupar amb més

llibertat el seu geni creatiu. És allà on realment es pot esplaïar. És allà on l'autor fa més d'autor. Si no fos així, potser escriuríem obres d'assaig i no obres de ficció.

En aquest sentit em sorprenen segons quines campanyes editorials en què es té més en consideració la recreació històrica en comptes del nivell literari o artístic de l'obra. Sembla que no sigui gaire important si està ben escrita o dibuixada, o si t'enganxa des de la primera pàgina. El que es destaca és la recreació de l'època escollida. Comentaris de l'estil d'«un viatge revelador al segle XVIII» o «la millor recreació que s'ha fet mai del segle XVII» semblen més destinats a un llibre d'assaig històric que a un de ficció. I això deixant de banda que, molt sovint, els que han escrit aquests comentaris no són historiadors.

Apel·lo, doncs, a la llibertat creativa. Ara bé, l'autor també s'ha de saber plantejar, abans de començar a escriure, quin grau de rigor històric vol donar a la seva obra. I això ens planteja un problema.

El títol d'aquesta taula rodona és «Entre la ficció i la veritat històrica, fidelitats i infidelitats». És un títol que ja ens anticipa molts conceptes sobre els que debat. Un d'ells és de «veritat històrica».

Però, la veritat, de qui?

Si la història fos una ciència exacta, seria fantàstic. Però no ho és. No existeix el supercomputador HAL, com el de 2001: *una odissea de l'espai*, on puguem consultar-ho tot i que tingui «la veritat» de tot. Fins i tot entre els mateixos historiadors, arqueòlegs, etnòlegs, folkloristes... hi ha veritables divergències sobre tot tipus de temes.

Un mateix fet històric, explicat per aquest o aquell especialista, esdevé totalment diferent. Mentre que per a

un aquella revolució la va provocar un governant dèspota, per a l'altre ho va fer l'augment del preu del blat a causa d'un fenomen climatològic. I a més a més, la historiografia avança i modifica el coneixement, de manera que la base de dades amb què treballem muta constantment. Avui, per exemple, sabem moltes més coses que fa deu anys sobre la civilització ibèrica o sobre la Barcelona del 1714.

Així doncs, què hem de fer? Jo penso que, per davant de tot, ser honestos. Deixar-nos influir per les nostres lectures i recerques i, a partir d'aquí, recrear el passat amb el nivell de rigor que ens sembli acceptable.

En el meu cas, la recerca m'ha de permetre, no només poder escriure d'un tema o d'un altre, sinó poder-ne dibuixar una escena amb tots els detalls. Això fa que el tipus de fonts d'on extreure la informació augmenti i que el temps dedicat a la recerca es multipliqui exponencialment. En acabat, quasi dedico més temps a documentar-me que a la realització de l'obra. M'ajuda molt, això sí, l'experiència adquirida en el camp de la il·lustració museogràfica o de les il·lustracions per a publicacions sobre història i arqueologia. En aquestes feines aprenc molt gràcies al treball en equip, en col·laboració amb erudits especialistes de cada època.

Fidelitats i intenció literària

Si no som molt entesos en història, arribar a saber quin nivell de rigor històric té una obra enfront d'una altra no és sempre fàcil. Sobretot si es tracta d'un autor del que encara no hem llegit gaire cosa i no coneixem ni el seu nivell d'exigència, ni la seva intenció a l'hora d'escriure.

¿Ens vol fer passar una estona entretinguda i ho fa amb una ambientació històrica? ¿Pretén reconstruir fidelment un episodi històric, amb totes les dades que ha trobat, afegint-li petites dosis de ficció per a poder-lo digerir? ¿O és un autor dels que es belluga en aquell terme mitjà, tan perillós, que et fa dubtar constantment si allò que explica és invenció o erudició?

Un sistema per a detectar el nivell de rigor històric és recórrer a aquells lectors de qui parlava al començament, autèntics caçadors d'imprecisions històriques. Els seus blogs o pàgines web poden ser-nos de gran ajuda. També podem investigar si hi ha algun entès en l'època tractada que hagi fet algun comentari en algun mitjà de comunicació. Això, per desgràcia, passa poc.

I un altre sistema que fa referència a una altra paraula del nostre títol –*fidelitats*–, és esbrinar quins són els referents del nostre autor. Una manera de saber-ho és llegint els apartats d'agraïments i de bibliografia del llibre i valorar si les lectures que s'hi recomanen i les persones que han assessorat l'autor ens mereixen confiança. Si no hi ha aquests apartats, sempre és bo consultar alguna entrevista que li hagin fet o anar a escoltar-lo en alguna taula rodona com la que farem a continuació.

Fidels o infidels?

Núria Pradas Andreu

(*escriptora*)

Moltes vegades m'he preguntat, al llarg de la meva trajectòria professional, per quin motiu escric ficció històrica si sembla, i no crec exagerar en fer aquesta afirmació, que hi ha molts elements en aquest gènere que incrementen la ja de per si difícil tasca d'escriure.

Al clàssic terror de l'autor davant del full en blanc, l'escriptor de ficció històrica haurà de sumar alguns obstacles més si el que vol és oferir als seus lectors la recreació d'uns fets pretèrits; uns paisatges del passat per on es passegin uns personatges que voldria, amb tot el seu saber i la seva voluntat, rescatar de les ombres. Tot plegat, una gosadia! El temps, per bé o per mal, esborra vides reals, aquelles vides que voldríem arribar a conèixer del tot i només ens en queden empremtes, sovint bastant borroses.

Encarats amb les primeres dificultats, sabedors que la veracitat de la nostra narració es mirarà amb lupa, ens repetim una i altra vegada que no som ni pretenem ser historiadors. Cal tocar de peus a terra i recordar qui som: escriptors de ficció i el que volem i podem fer és una novel·la de ficció que es desenvoluparà en un escenari que

haurem mirat de reproduir amb el màxim de precisió possible i amb tota l'honradesa de què siguem capaços després de reüllar a través de les escltexes del passat.

I malgrat que aquestes reflexions potser ens hagin tranquil·litzat una mica, i ens hagin convençut que només anem a fer el que sabem fer, és a dir, escriure, aviat haurem d'aprendre, si no volem veure fracassar estrepitosament el nostre projecte, que a la ficció històrica «no s'hi val tot». Segueix unes regles i la primera, sens dubte, és que no hi ha una bona novel·la de ficció sense una investigació al darrere.

La investigació o documentació històrica no solament ens nodreix de noms, dates i fets, sinó que, si la fem ben feta, amb rigor, ens permetrà arribar a un punt que, al meu entendre, és imprescindible en tota novel·la d'ambientació històrica: **Crear una història vista a través dels ulls d'uns individus que pertanyen a una època concreta que no és la nostra i que, per tant, pensen, viuen i actuen d'una manera també concreta i diferent.**

Com a autora, i també com a lectora de novel·la històrica, exigeixo fidelitat absoluta en aquest punt. Perquè si aconseguim aquesta fidelitat dels personatges amb la seva època, aquesta coherència interna, ja tenim molta feina feta. Però això sí, ens haurà estat precís, per aconseguir fer-la bé, capbussar-nos tant com ens hagi estat possible en l'època que pretenem posar com a teló de fons de la nostra història; tant en els grans fets (guerres, política...), com en els «petits» (moda, usos del llenguatge, paisatges...).

Arribats en aquest punt, m'agradaria afegir que la història social és imprescindible a l'hora de novel·lar una època. No hi ha cap dubte que la història política afecta tothom que viu en una societat; però no n'hi ha prou. No podem submergir-nos en dates i esdeveniments procurant

ser rigorosos, i deixar els personatges que els van viure perduts a la seva sort dins d'una zona grisa que en distorsioni els costums, els detalls de la seva vida quotidiana. No puc estar-me de posar com exemple il·lustratiu del que acabo d'apuntar la imatge del món romà o de l'egipci amb què molts nens, i també adults de la meua generació, hem crescut; una imatge distorsionada i poc veraç que ens van proporcionar les primeres superproduccions americanes i que van deformar tota una realitat històrica en l'imaginari de molta gent.

És per això que quan escric novel·la d'ambientació històrica per a nens i joves, sobretot per a ells, procuro estar atenta als detalls. M'agrada que puguin fins i tot olorar la història, en la mesura que les meves possibilitats i habilitats m'ho permeten. Perquè el més important de recrear, crec jo, és fer-ho a partir de tots els sentits; i és per això que sovint explicar el que podem olorar és tan important com explicar el que podem veure o sentir.

Com dur endavant aquesta tasca de documentació pot dependre de múltiples factors: des de l'objectiu de l'obra en qüestió, o el públic lector a qui va destinada, a qüestions més relacionades amb la manera de fer de cadascun; dels mètodes de cada autor. En el meu cas, que suposo que és el de la majoria, la recerca és sempre present al llarg de tot el procés creatiu: abans de començar perquè cal prendre contacte amb els fets i l'època; durant l'escriptura, perquè van apareixent mil detalls que ignorem i ens posen pals a les rodes; i, al final, quan repassem, perquè polim i precisem, eliminem i reescrivim.

Pel que fa al tractament dels personatges en una novel·la d'ambientació històrica, m'agradaria apuntar, en primer lloc, que sovint ens trobarem amb la dificultat afegida d'haver d'incorporar al relat personatges històrics reals.

En aquest cas, torno a clamar per una fidelitat absoluta, tant en l'essència del personatge, com en els detalls físics que en puguem conèixer. Pel que fa als personatges de ficció, la nostra ploma es pot tornar una mica més atrevida i gaudir imaginant caràcters, copsant mirades i enllaçant sentiments. Quan aquests personatges creats per la nostra imaginació aconseguixin acoblar-se amb naturalitat als fets i conviure amb els personatges històrics de tal manera que fins i tot nosaltres, els autors, oblidem les barreres imposades per la realitat, estarem en el bon camí d'aconseguir els nostres objectius.

Un altre aspecte a tenir en compte és, sens dubte, la caracterització dels personatges a través dels diàlegs. Si tenim en compte que el diàleg és un senyal d'identitat del personatge, evidentment, no farem parlar de la mateixa manera un emperador que un esclau, o una burgesa del segle xx que una obrera del Poble Nou. Però en aquest punt, trobo del tot imprescindible trobar l'equilibri que ens permeti posar cada personatge al seu lloc sense recórrer excessivament a anacronismes i tòpics lingüístics que entorpeixen la lectura. Sovint, és més útil caracteritzar els personatges amb pocs girs, ben triats, que intentar una fidelitat excessiva al llenguatge de l'època que evidentment no sempre és possible.

Per acabar, caldria potser parlar d'aquelles moments en què ens plantejem conscientment ser infidels als fets històrics. Parlo de les ocasions en què el que sabem que va passar, els fets reals i verídics, entren en clara col·lisió amb el nostre argument fictici. Què hem de fer quan cal sacrificar una escena genial, un gir dramàtic o un personatge fantàstic a favor de la precisió històrica?

Potser hi ha més d'una resposta a aquesta pregunta, no ho dubto. Però el que jo puc dir és que, enfrontada a un

cas com el que he exposat, sempre torno a plantejar-me l'escena. Penso que és la ficció que s'ha d'acomodar a la història, i treballar per aconseguir-ho no és res més que un altre repte dels molts que ens trobem com a escriptors de ficció.

Estic segura que es podria parlar de fidelitats i infidelitats dins de la novel·la d'ambientació històrica d'una manera molt més extensa i que trobaríem molts altres punts de discussió. Alguns els debatrem tot seguit. Només he pretès, en aquest escrit, reflexionar sobre alguns dels temes que com a escriptora de ficció històrica m'he plantejat sovint.

Les llegendes són ecos del passat

Joan de Déu Prats

(escriptor)

Les llegendes són ecos del passat. En aquest sentit tots som *llegenda* perquè, si estirem de la memòria, arriba un moment que no tenim més records i, aleshores, ens hem de fiar del que ens comenten els familiars, ens hem de refiar dels seus records. Respecte a les llegendes, sempre ens refiem dels records dels altres.

Hi ha diferents tipus de llegendes. Aquelles que evocuen un passat remot on hi ha vestigis, elements de veritat. El diluvi universal, l'Atlàntida, Tartessos, Troia...

Hi ha llegendes que ens rememoren antics herois convertits en gegants. O les forces i els esperits de la natura, reduïts a hores d'ara a empaitadones i espantacriatures.

Després hi ha les llegendes inventades amb la intenció de motllurar consciències. Siguin aquestes llegendes alligadores, com les religioses, o fundacionals, que expliquen míticament Roma, lligant-la a Troia; o Espanya, basada en suposades invasions àrabs, Covadongues i reconquestes.

Entre les llegendes religioses i les fundacionals, trobem les polítiques. La troballa falsa de Sant Jaume a Santiago. L'aparició de la Mare de Déu de la Mercè a Jaume I. Santa

Eulàlia descansant a la cripta de la catedral de Barcelona...

I és clar, a tot això s'ha de sumar el pas del temps, la fantasia humana i les constants reformulacions de les llegendes per enriquir-les, adequar-les o adulterar-les.

Les llegendes són ecos del passat i només el nas fi pot destriar engrunes de veritat.

En realitat, tot el passat és una llegenda perquè nosaltres mai no hem estat al *passat*. Tampoc no hem estat en el passat de la nostra pròpia vida perquè, aleshores, era present. Això fa que hàgim de refiar-nos de la nostra memòria i la memòria dels altres...

Tinc el record, quan era ben petit, d'una plaça molt espaiosa que hi havia en un poblet de Sevilla que es diu Arahàl. En aquella plaça hi havia molts bars de tapes. No fa gaire hi vaig tornar després de quaranta anys i la plaça havia minvat moltíssim, era ben petita... Però ningú no l'havia remodelat, tret de la meva memòria.

La memòria fa males jugades. A més, nosaltres seleccionem, sense ser-hi gaire conscients, els records de la nostra vida. I en aquest sentit nosaltres som la nostra pròpia construcció, la nostra pròpia creació.

La història així mateix és una construcció, sovint dels que han tingut el poder per explicar-la. Per això, amb la història també s'ha d'anar amb nas fi.

En acabat hi ha una altra consideració. Sempre que mirem el passat, projectem el nostre present. Com va dir l'historiador Hobbswam: «el famós llibre *Història de la decadència i la caiguda de l'Imperi Romà*, de Gibbon, és una obra magnífica per estudiar l'Anglaterra Victoriana».

Tot són impediments a l'hora d'abordar el passat... però això no és així. El passat cal abordar-lo com el periodista aborda la notícia. Cal encarar-lo des de diferents punts de vista i diferents fonts, per contrastar-lo. I cal tenir ben

present que l'historiador, per molt saberut que sigui, també ha fet una construcció acadèmica, ideològica i psicològica.

Aquestes dificultats, amb tot, són relatives per a la literatura, per a l'escriptor que emmarca el seu *drama* en un context històric perquè en creació literària tot val... menys defraudar el lector.

Una novel·la històrica no ha de passar per cap tribunal acadèmic i l'autor és lliure de jugar amb tots els elements com vulgui. Una altra cosa és que pretengui deliberadament construir un marc històric al més *veritable* possible i no se'n surti prou bé.

Això també és vàlid per a les històries amb contingut històric adreçades al jovent. La consideració pedagògica hauria d'estar desterrada de la creació literària. És una derivada interessant, però mai no pot ser el *leitmotiv*, perquè la creació sortiria adulterada.

Si l'escriptor es vol cenyir a un marc històric prou *real*, no sols haurà de contrastar molta informació, sinó que haurà de procurar pensar com la gent d'aquella època i, això, té uns límits, com també té uns límits ficar-se dins el cap d'un altre, *pensar* com un altre.

Hi ha trucs, però. No podem viatjar a altres èpoques, però sí que podem viatjar a altres *espais*, a altres països o cultures on podem trobar reminiscències d'èpoques ja concloses a casa nostra.

Una vegada xopats d'una època, podem començar a jugar amb la deducció i la intuïció –el nas!–, de l'escriptor.

Si la nostra obra transcorre abans de l'ús de l'electricitat i l'esclat de la seva llum fulgent, ens trobarem amb unes societats més penombroses, però també més intimistes. Sí la nostra història es desenvolupa abans de la màquina del vapor, caldrà tenir present que la vida no era tan atrafegada. Més coses. S'haurà de tenir present que el senti-

ment religió d'altres èpoques no estava subjecte només a la superstició, sinó també a una connexió amb la natura i la transcendència que els occidentals hem perdut. Altres consideracions són la gana, el fred, les malalties, i com s'encaraven aquests temes abans que els eradiquéssim. La vida s'entenia d'una manera molt més relativa. Aspectes històrics a tenir en compte n'hi ha un munt, i tot això a banda de les dades estrictament de manual d'història.

Algú podrà comentar que amb tot aquest reguitzell de dificultats, el millor és no enfrontar-nos a la creació d'una novel·la històrica. Però dificultats semblants apareixen en tots els gèneres de novel·les, perquè sempre hem de penetrar la psicologia dels personatges, tenir present el seu entorn social, cultural, *exòtic*, si la història passa en un altre país.

Arriba un moment que l'escriptor s'ha de llançar a la piscina i mentre neda només ha de tenir present una cosa, a banda del seu saber fer amb les paraules i la seva erudició, i aquesta cosa és la connexió amb ell mateix, amb els seus sentiments, perquè d'aquest pou podrà extreure la informació pertinent per bastir amb credibilitat qualsevol *història*. Vull dir que no és suficient *pensar* en la gana que passava la gent en altres èpoques. Caldrà *sentir-la*. Com l'actor ha de remenar dins seu per fer aflorar els elements (sentiments) amb els quals basteix el seu personatge.

Una vegada aconseguim *sentir, empatitzar* amb el magma que volem narrar, li posem ordre. Sabent que l'aproximació té un límit. I cal acceptar-lo. I és aleshores quan la potent llançadora de la imaginació ens pot transportar a altres mons, inclòs el passat històric. En aquest moment, procurem convertir la *llegenda* de la història en el que en definitiva se li demana a un escriptor: que faci bona literatura.

La novel·la històrica: una qüestió d'equilibri

Maria Carme Roca

(*escriptora*)

Un dels reptes més importants d'una novel·la històrica és que aconsegueixi trobar l'equilibri entre la ficció i la realitat. L'escriptor pot triar diverses opcions, des de cenyir-se fidelment a la història o bé limitar-se a fer-la servir de marc per a desenvolupar l'acció. Cal dir, però, que parlem de novel·la amb la qual cosa ha de pesar l'argument. Tanmateix, perquè aquest sigui versemblant d'acord amb el context, haurà de comptar amb el suport d'una documentació prou sòlida.

La novel·la històrica gaudeix i pateix d'una sèrie de condicionaments¹ que la pot encotillar:

1) El gènere

La primera qüestió que ens plantegem és si pertany al gènere o bé és una barreja entre el relat històric, el d'aventures o el fantàstic. Sovint es fa difícil distingir entre novel·les pròpiament històriques i novel·les d'ambientació històrica.

¹ De fet, el primer condicionament és la pròpia classificació: Quan podem considerar que una novel·la és històrica?

- a) Quan l'argument gira entorn del desenvolupament i l'explicació d'un fet històric i aquest és l'eix de la novel·la, ens trobem sens dubte davant d'un relat històric.
- b) Però si els esdeveniments històrics són emprats com a rerefons per desenvolupar-hi arguments (periple i creixement personal d'un personatge, aventures...), parlem de novel·les d'ambientació històrica. Dins d'aquest apartat hi podríem incloure textos de gènere fantàstic, novel·les ambientades en una època sense precisar (les recreacions sobre l'Edat Mitjana, indeterminada, són les més emprades en aquest tipus de novel·les).

2) Les circumstàncies històriques

La LIJ catalana és una mostra de com la novel·la històrica ha servit d'eina de recuperació nacional, de com ha hagut de buscar l'equilibri dins del temps que li ha tocat viure.

Si fem una mica de repàs, el gènere tal com el coneixem avui, el va instaurar Walter Scott amb la seva novel·la *Waverley* (1814). La segona meitat del segle XIX es va caracteritzar per un gran nombre de novel·les històriques que es van editar en edicions barates que, malgrat que no van ser destinades als adolescents, sí que van ser llegides per ells. La novel·la històrica d'arrels romàntiques va ser substituïda per la d'aventures (històriques) que va esdevenir una literatura, en certa manera desplaçada i menys tinguda, només apta per les classes populars i –ai las!–, els joves. Elements i valors propis del gènere com la defensa de la llibertat i la superació personal van fer que la històrica fos una novel·la fàcilment aplicable a les lectures destinades al públic infantil i juvenil.

Tornant a la LIJ catalana com a eina de recuperació nacional, podem valorar-ne l'evolució:

- A partir dels anys 50 i 60, quan el franquisme va anar perdent el control més ferri, de manera gradual va començar a permetre la publicació en altres llengües.²
- L'etapa dels 60 als 70 va esdevenir més didàctica³ i reivindicativa. La segona meitat dels seixanta va representar una tímida renaixença de la consciència nacionalista catalana. Durant un temps van suplir els buits de l'ensenyament de la història catalana a l'escola⁴. La novel·la històrica va ser una peça clau per conèixer-la. Tanmateix, com diu Caterina Valriu, és un gènere que permet l'adoctrinament si bé a Catalunya s'ha fet amb un tarannà integrador i respectuós.
- El final del franquisme coincidirà amb l'apogeu de la producció editorial i amb el de la novel·lística associada a la història.
- Posteriorment, a partir dels 80 i 90, la LIJ històrica catalana esdevé molt més personal. I la tendència dominant serà transmetre ideals pacifistes, conviure amb harmonia tot desqualificant el racisme i els autoritarismes.
- I ja al segle XXI, tot i que es continuen mantenint algunes tendències anteriors com l'aprofundiment psicològic i els drets individuals, la producció és molt més eclèctica d'acord també amb l'augment d'escriptors.

2 La primera novel·la històrica publicada després de la Guerra Civil va ser *Les presoneres de Tabriz*, de Maria Novell, per La Galera a l'any 1966.

3 És a l'any 1963 que apareix l'editorial La Galera, pionera de la LIJ catalana. Enguany compleix 50 anys.

4 Noms com Josep Vallverdú, Emili Teixidor, Oriol Vergés, Joan Barceló, Sebastià Sorribas... van lligats a l'eclosió de la LIJ històrica catalana.

Però, condicionaments a banda, la novel·la història compta amb uns elements d'excepció que l'enriqueixen, que esdevenen peces clau per aconseguir el desitjat equilibri.

Les eines clau de la novel·la històrica: Els fets, els personatges i la documentació.

El fets, base de l'argument el qual, lligat amb la ficció, sovint pot servir de pretext per explicar/denunciar un esdeveniment.

Els personatges, l'ànima de la història. Les possibilitats són moltes. Poden ser reals, de ficció o barrejats. De vegades, els de ficció serveixen per introduir/compensar els reals (cal dir que hi ha períodes pretèrits dels quals no tenim notícia de cap).

La documentació, la garantia. De la mateixa manera que representa un condicionant que caldrà lligar curt, pot esdevenir clau de l'èxit.

Abans de fer servir les dues primeres eines, però, caldrà tenir en compte uns passos previs que poden ser realitzats només en un nivell mental:

- 1) **La idea**, el motor que posarà en marxa la novel·la.
Pot ser un procés llarg, un anar paint allò que es vol explicar fins que se n'està del tot convençut o bé llançar-se a escriure des dels inicis, des que es tenen les primeres guspines d'idea.
- 2) **L'estructura**, el «plànol» de la novel·la.
Fer-ne la divisió de les parts, dels capítols, un breu guió d'allò que s'explicarà a cadascuna d'aquestes parts.
- 3) **Qui explicarà la història?** (narrador en 3a persona, 1a persona...). Si és una història coral, no es pot fer servir la primera, precisa necessàriament la tercera.

4) **Com s'explicarà** (passat, present històric...; el to i el ritme narratiu).

Paral·lelament a aquests quatre passos hom pot fer servir la tercera eina i anar fent recerca de la documentació necessària.

Cada novel·la és diferent i requereix un planteig i un desenvolupament determinat. Personalment, com escriptora de novel·la històrica i com historiadora, opto per respectar la història. Considero que no s'ha de modificar la veritat d'allò que està documentat. Ara bé, dels buits històrics, de tot el que es desconeix, això sí que és susceptible de ser novel·lat.

D'acord amb el que he comentat abans, m'agrada seguir la línia de treball que comença amb la idea (què vull explicar), segueix en com l'explicaré i qui ho farà (protagonista o protagonistes). Necessito saber com explicaré la història per atorgar els papers que desenvoluparà cadascú i aleshores faig un «càsting» de personatges. Preciso també saber la història que vull explicar, perquè ella mateixa em demanarà que sigui escrita en primera o tercera persona.

Dependrà, doncs, de com s'emprin les eines de les quals disposem per aconseguir els objectius. Com sovint passa, és qüestió d'equilibri.

Sessió I

TAULA RODONA 2

Efemèrides, commemoracions,
aniversaris: ocasions de creació
i de difusió de narrativa històrica

Moderadora:

Gemma Pasqual (*escriptora*)

Efemèrides, commemoracions, aniversaris: ocasions de creació i de difusió de narrativa històrica

Dolors Cabrera

(llibretera a la secció d'infantil i juvenil de l'Abacus, Girona)

«Els pobles que no coneixen la seva història estan condemnats a repetir-la. D'aquí la importància de la narrativa històrica per a infants i joves: perquè els fa sentir com a propi el passat del seu país; i amb el mapa del passat a les mans, aprenen a construir-ne el futur.»

JORDI AINAUD

La història sempre ha estat un tema apassionant per als nens i joves. Des de la prehistòria: aquells homes desmanegats i grenyuts (que no feien servir el mòbil!), i que convivien amb bèsties de dimensions impensables.... passant per pirates, bandolers, cavallers, reis, comtes o senyors feudals.

Filant més prim, els darrers anys he notat un increment de l'interès per part dels nens que s'apropen tímidament als prestatges de la llibreria on treballa, per la història del nostre país en particular.

Per entendre el perquè d'aquest interès creixent tan sols fa falta veure les notícies, llegir un diari o sortir al carrer. A moltes cases es parla de política, de la independència, de la catalanitat... i a moltes cases hi ha nens i nenes, joves que absorbeixen i també fan seu aquest esperit nacionalista.

Potser és utòpic per part meva pretendre que entenguin d'on prové aquest sentiment, per què cridem Independència, per què tenim aquest sentiment de país, per què ens agrada la nostra llengua i la volem protegir.

Sóc conscient que, com a llibretera, sóc tan sols una petita part d'aquest engranatge gegantí, que lluito contra modes i tendències i que no puc oblidar mai el més terrible dels enemics... les vendes. Però també estic convençuda que hi ha d'haver un espai per a cada tema, que poden conviure.

Per aquest motiu crec que les efemèrides, les commemoracions i els aniversaris són necessaris perquè les noves generacions entenguin d'on venim i, el més important de tot, cap a on anem.

I és que venim d'una tradició literària que sovint ha estat silenciada. Els anys des de l'acabament de la guerra civil espanyola fins al 1960 estan marcats per la quasi absència de literatura per a infants: la victòria de les tropes franquistes va representar un intent de repressió de la cultura catalana i les generacions que aleshores creixien eren educades en castellà i amb referències pròpies de la cultura castellana. Per això calia redreçar la cultura catalana i donar a conèixer la història del país.

A partir dels anys 60, i gràcies a la tasca de col·lectius cívics conscienciats de la necessitat de lluitar per la pròpia cultura s'inicia una represa de la literatura infantil i juvenil.

Revistes com *L'Infantil* i *Cavall Fort*, editorials com La Galera, Joventut o Edicions 62, l'Associació de Mestres Rosa Sensat són els pilars sobre els quals es construirà aquesta nova literatura.

L'arribada de la democràcia i la implantació de la Llei de Normalització Lingüística seran l'empenta definitiva

que obrirà les portes a l'ensenyament en català. Aquest moment històric representarà l'augment del públic lector en català i, en conseqüència, el creixement de l'edició i l'augment d'escriptors i il·lustradors.

Es tracta de la consolidació i la constitució de la literatura infantil i juvenil en llengua catalana en tots els seus àmbits: creació, edició, dinamització, projecció exterior i traducció, crítica, biblioteques, formació de professionals i, tornant al tema que ens ocupa, recuperació del llegat històric.

En aquest punt, la narrativa històrica pren al nostre país unes característiques molt determinades a conseqüència del marc polític en què es desenvolupa. Autors com Oriol Vergés, Joaquim Carbó, Emili Teixidor, Maria Novell, Mercè Canela (entre d'altres) van escriure contes i novel·les d'aventures que ens permeten conèixer la història de Catalunya, crear unes referències històriques encaminades a fer país, a construir el sentiment de pertinença i d'identitat nacional del lector.

Amb el pas dels anys, factors com la integració econòmica i social a la Unió Europea, la globalització, les influències del model de vida anglosaxona, els plantejaments comercials i la nova societat de consum són els que marquen la producció literària de les darreries del segle XX.

Pel que fa a la relació entre lectura i escola, que tant va afavorir els primers anys de la democràcia la creació d'una narrativa històrica catalana, ens mostrarà més endavant un altre vessant: l'obligatorietat i l'uniformisme; la submissió a les necessitats escolars ens aporten un producte desvirtuat, que té més en compte les necessitats del mediador que no pas les del lector final.

Estic convençuda que ens trobem en un moment idoni per fer un pas endavant. Com us deia al principi, el nou

context social i polític que vivim pot afavorir la necessitat de fer un exercici de memòria històrica en els joves, saber d'on venim, quin és el nostre passat com a lectors per analitzar el present i projectar el futur.

En l'actualitat, la narrativa històrica es pot convertir en una manera de fer arribar als lectors el coneixement necessari sobre el seu passat; sense intenció d'adoctrinar-los, apropant la vivència dels fets històrics des del punt de vista dels protagonistes. Establir una comunicació oberta amb les noves generacions enllaçant els fets de la història amb la situació actual i els problemes que afronten avui en dia. D'aquesta manera els lectors es sentiran implicats o, com a mínim, podran simpatitzar amb les experiències del passat.

Projectes com els de Tantàgora, amb la seva col·lecció «La guerra dels grans», ens demostren com, a través de l'àlbum il·lustrat, es pot arribar al mateix nivell de transmissió que amb la novel·la. I més si tenim en compte que els joves estan habituats a la imatge com a mitjà d'informació. L'àlbum té una doble capacitat narrativa a través de les il·lustracions i del text i ens permet apropar-nos a la història d'una manera subtil però, alhora, incisiva.

En definitiva, es tracta d'arribar a tots els lectors possibles: des dels més inexperts fins als més avesats, ja sigui a través d'un poema, d'unes imatges o d'una novel·la èpica.

Cal, també, descontextualitzar la història de l'àmbit escolar, portar-la al carrer, a l'abast dels lectors, parlar-ne, que sigui visible... I el més important: que no desaparegui dels catàlegs editorials, que es mantingui viva.

En la mesura que em sigui possible, em comprometo davant vostre que sigui així.

Bibliografia

- LLUCH, Gemma; VALRIU, Caterina. *La literatura per a infants i joves en català. Anàlisi, gèneres i història*. Alzira: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Edicions Bromera, 2013.
- PLANES FERRER, Guida. «La narració de la Guerra Civil espanyola en els àlbums il·lustrats», *Bellaterra Journal of Teaching & Learning Language & Literature*, vol. 4/4 (nov-des. 2011), ps. 32-47.

El cas de *Cavall Fort*

Mercè Canela

(escriptora, directora de *Cavall Fort*)

La narrativa històrica sempre ha estat molt present a *Cavall Fort*. No és estrany si pensem que al costat de l'objectiu primordial del naixement de la revista –que els infants poguessin aprendre a llegir i a escriure en català–, també hi havia una voluntat de servei al país i de donar a conèixer a aquests infants la nostra cultura i la nostra història. La revista, a més, va tenir la sort que molt aviat entrés a formar-ne part una col·laboradora excepcional, Maria Novell, autora d'una de les sèries de narracions històriques –a cavall entre el conte i l'article de divulgació– més extraordinàries de la nostra literatura infantil. Aquesta sèrie es va iniciar l'octubre de 1965, al número 53 de *Cavall Fort*, amb el conte «La cabra d'or», que relata la fundació d'Empúries. Per desgràcia, la Maria va morir prematurament, l'any 1969. Oriol Vergés va continuar la sèrie amb alguns contes nous i l'any 1975 l'editorial La Galera va aplegar tots aquests relats en un volum titulat *Viatge per la història de Catalunya*, que probablement valdria la pena de reeditar. Per la seva banda, Francesc Nicolau, un altre col·laborador molt important de la revista, en

aquest cas dins de l'àmbit de les ciències, ha dedicat una bona part dels seus nombrosos articles a la història dels grans descobriments científics de la humanitat.

Al costat d'ells, hi ha hagut molts altres col·laboradors de *Cavall Fort* que hi han publicat articles i contes de caire històric. Però el tema d'aquesta taula rodona ens situa en un terreny més delimitat, i és dins d'aquests límits que intentaré analitzar quina ha estat l'aportació de *Cavall Fort*.

Fent un recorregut pels cinquanta anys llargs i els més de mil dos-cents números de la revista, veiem que hi ha nombroses commemoracions, aniversaris i efemèrides que hi tenen presència, tot i que d'una manera irregular, i constatem que hi ha una predilecció per temes lligats a la llengua i a la literatura. Una tria, de fet, coherent amb els objectius fundacionals de la revista.

Així trobem, per exemple, que des del principi s'hi fa esment del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Aquest premi és un bon motiu per a parlar d'autors significatius de la nostra literatura. Encara que molts d'ells no tinguin cap obra adreçada als infants, *Cavall Fort* considera que és important que els seus lectors també els coneguin. De vegades hi dedica un article breu, d'una pàgina, amb la biografia de l'autor i algun fragment escollit de la seva obra. En altres ocasions va més enllà. Per exemple, el Premi d'Honor atorgat a Manuel Sanchis Guarnier l'any 1974 dona peu a un article biogràfic, escrit per Francesc de Borja Moll, i a un altre sobre la història, la llengua i la cultura valencianes, signat per Albert Jané.

També apareixen a *Cavall Fort* articles amb motiu de la mort de personatges destacats de la cultura catalana: Artur Martorell, Josep Carner, Joan Miró, Lola Anglada, Oriol Martorell...

Hi ha altres esdeveniments que donen peu a articles històrics. El Dia del llibre de 1964 és una bona excusa per a recordar Pompeu Fabra i la seva obra, a l'article titulat *La guerra de l'ortografia*. La celebració del Jocs Olímpics ofereix l'ocasió per a parlar de la història dels jocs o de l'esport en general. Fins i tot una celebració de caire intern de la revista, com és la fita d'arribar a un número rodó, es pot convertir en motiu per a fer una incursió històrica en algun tema. A la portada del número 50 (agost de 1965), per exemple, hi podem veure una obra del pintor Josep Obiols, i aquesta portada va acompanyada, a l'interior, d'un article sobre el Noucentisme.

En tot cas, l'espai que la revista dedica a cada esdeveniment varia molt. Pot anar des d'una notícia breu, d'una columna o de mitja plana, a un dossier de vint pàgines, una separata o una sèrie d'articles publicats en diversos números.

Els motius d'aquesta variabilitat són múltiples, i afecten també la tria que es fa de les commemoracions que s'inclouen a *Cavall Fort*. Sens dubte hi tenen a veure els criteris i les prioritats dels membres del Consell de Redacció, així com els àmbits d'interès dels col·laboradors habituals de la revista. Però crec que hi ha altres factors a tenir en compte. Un és la dinàmica de producció i de distribució de la revista, que imposava fins no fa gaires anys uns terminis llargs i complexos i en minvava la capacitat de reacció. Per sort, els canvis tecnològics han permès escurçar enormement aquests terminis i adquirir molta més agilitat, però malgrat tot la programació de cada número s'ha de continuar fent amb molta antelació i això pot provocar que, davant de determinats esdeveniments, la resposta no sigui immediata.

Hi ha un altre fet que crec que es detecta en els primers anys de vida de la revista, quan el país es troba encara sota

la dictadura de Franco: les dificultats per a celebrar col·lectivament determinats esdeveniments de la nostra cultura i de la nostra història. La primera commemoració d'un gran abast que podem seguir a través de les pàgines de *Cavall Fort* és l'Any Fabra, celebrat el 1968 amb motiu del centenari del naixement del Mestre. La revista hi participa activament i hi contribueix amb la publicació de diversos articles i de contes dedicats a Pompeu Fabra, i amb l'edició d'una separata amb una biografia seva, escrita per Alexandre Galí i il·lustrada per Lluçia Navarro.

També té un gran abast la commemoració, l'any 1974, dels cinc-cents anys del primer llibre imprès en català. *Cavall Fort* hi dedica el seu número 276-277, del mes d'abril. Tres anys més tard, la celebració del Congrés de Cultura Catalana dóna peu a nombrosos articles a la revista, que s'hi implica molt activament i en fa una gran difusió. El cartell del Congrés serà la portada del número 346, corresponent a la primera quinzena de gener de 1977, i al seu interior, Joaquim Carbó signa l'article de quatre pàgines «Ara que sentiu parlar del Congrés de Cultura Catalana», en el qual explica què és el Congrés, quins objectius té i per què es duu a terme, i fa una repassada històrica de la represa del segle XIX i de mitjan segle XX, de la interrupció de la Guerra Civil i de la lenta recuperació durant els anys de la dictadura. El setembre d'aquell mateix any, al número 362-363, apareix l'article *Què vol dir ser catalans?*, escrit per Oriol Vergés amb la col·laboració de Joan Soler i publicat conjuntament amb *Tretzevents*, com a contribució de les dues revistes al Congrés. És, com sabem, un temps de gran efervescència, que queda plenament reflectida a *Cavall Fort*.

Al costat d'aquests esdeveniments, n'hi ha d'altres de més o menys transcendència que també hi tenen ressò.

Aniversaris com els set-cents anys de la mort de Jaume I (1976); els tres-cents de la mort de Molière (1973); el mil·lenari del naixement de l'abat Oliba (1971); els cent anys del naixement de Josep M. Folch i Torres (1980), de Gargallo, Picasso i Junceda (1981), de Lola Anglada (1993), Magritte (1998), Pere Quart (1999), Hergé (2007), Mercè Rodoreda (2008), Pere Calders (2012)...; els dos-cents anys de la mort de Mozart (1991) i, un temps més tard, els dos-cents cinquanta del seu naixement (2006); els dos-cents del naixement d'Andersen (2005), els cent cinquanta del naixement de Gaudí (2002); els cent anys de la fundació del Centre Excursionista de Catalunya (1976), els dos-cents de la Revolució Francesa (1989), els cinc-cents de la publicació de *Tirant lo Blanc* (1990), els cent de la fundació del Futbol Club Barcelona (1999)...

Alguns d'aquests aniversaris tenen una repercussió molt àmplia i donen lloc a celebracions oficials, a programes d'actes extensos i a nombroses publicacions; d'alguns altres se'n parla menys i arriben a àmbits més restringits. Dins de la mateixa revista, la resposta, com deia, tampoc no és sempre igual.

Davant d'una determinada celebració, el Consell de Redacció de *Cavall Fort* sempre es fa un seguit de preguntes. La primera, naturalment, és si es tracta d'un fet d'interès per als nostres lectors. Amb això no volem dir que els hagi d'interessar a priori, sinó si considerem que val la pena que el coneguin o si pensem que els pot arribar a despertar la curiositat. Si decidim que sí, llavors ens hem de plantejar com en parlem, què els diem. Podem aportar des de la revista alguna cosa diferent, que no sigui redundant?

Crec que el perill de la redundància s'ha fet més gran en els darrers temps, amb la proliferació de la fórmula «Any de...» Aquesta fórmula, utilitzada per a cridar l'aten-

ció, per a aconseguir recursos, per a concentrar el focus en un personatge o un esdeveniment i aprofitar la difusió que se'n fa, té com a contrapartida més d'un risc: la competència amb altres esdeveniments paral·lels, la reiteració, la saturació..., que poden dur justament al contrari del que es pretén: a la dispersió de l'atenció i a la minva d'interès. És important, doncs, trobar l'equilibri. En tot cas, és evident que una celebració que tingui un ressò molt ampli i divers també tindrà moltes més possibilitats d'acabar penetrant en l'imaginari col·lectiu.

Per part de *Cavall Fort* creiem que una de les contribucions que podem fer a una determinada commemoració la proporciona el mateix format de la revista. Un article de divulgació històrica pensat en clau periodística donarà la informació d'una manera diferent d'un llibre, anirà a alguns aspectes essencials del tema, en permetrà una aproximació més àgil i servirà de porta per a aprofundir-hi des d'altres mitjans. Al costat de la fórmula de l'article històric de caràcter més descriptiu, la revista ha buscat també altres camins. Així, per exemple, la celebració dels set-cents anys de la mort de Jaume I va donar lloc a una biografia del rei en forma de còmic. El mil·lenari de l'abat Oliba, va ser motiu per a la reedició d'un dels contes de Maria Novell, «La mort de Guillot Salvatge», que explica, amb el fi sentit de l'humor de l'autora, en què consistia la Pau i Treva. Per l'any Gaudí vam publicar un dossier sobre el Modernisme, i els dos-cents anys del naixement de Darwin van ser una bona ocasió per a parlar a la nostra secció de natura del viatge del *Beagle* i de la teoria de la selecció natural.

Un altre exemple són les separates realitzades per encàrrec del Departament d'Ensenyament amb motiu de l'Any Verdguer (2002), l'Any Coromines (2005-2006) i

l'Any Joan Maragall (2010-2011). Cadascuna d'aquestes separates es va enfocar d'una manera diferent, intentant fer alguna aportació original a les múltiples publicacions que van suscitar aquestes tres commemoracions.

I com que la història de *Cavall Fort* ja comença a ser força llarga, últimament ens hem trobat aplicant tots aquests esforços a una commemoració d'un abast no tan espectacular però molt important per a nosaltres: la celebració dels cinquanta anys de la revista. Així, del desembre del 2011 al desembre de 2012 vam dur a terme el nostre particular Any Cavall Fort. El tret de sortida va ser un número especial, el 1185-1186, en el qual vam fer tot un exercici d'invenció que ens permetés explicar la història de la revista sense donar-hi un format purament antològic en el qual s'anessin enfilant articles que analitzessin cronològicament els diferents aspectes de la revista. El repte que ens plantejàvem era arribar als nostres lectors d'avui –nens i nenes de nou, deu, onze, dotze anys...– d'una manera divertida i fresca, tot explicant-los els fets més significatius dels nostres cinquanta anys d'història. Així va néixer Vork Llafat, un planeta llunyà que ens va permetre mirar-nos a nosaltres mateixos amb imaginació i bon humor, sense descuidar el rigor històric.

Era un aniversari que no podíem pas desapropiar i que ens va permetre afegir una narració més al conjunt de la literatura infantil històrica en català.

Cal que neixin flors a cada instant

Josep Llussà

(*editor de Baula*)

Diu García Márquez a *Vivir para contarla*, la primera part de les seves memòries, que la vida no és el que vivim sinó el que recordem, i com ho recordem per explicar-ho. Com que en els records sol haver-hi un pes important de subjectivitat, és a dir, del «com ho recordem», sovint les dates s'encarreguen de posar l'objectivitat necessària perquè puguem classificar els records amb un mínim consens, almenys pel que fa a l'aspecte cronològic. Atès que la humanitat té una tendència natural a celebrar les dates més significatives, tant les d'àmbit individual com les que impliquen un col·lectiu, podem dir que fer llibres d'efemèrides, commemoracions i aniversaris és quelcom que neix de la necessitat de conèixer i reconèixer el pas i l'obra d'aquells que, d'alguna manera, han deixat empremta significativa en un col·lectiu. Som diverses editorials les que volem acostar a infants i a joves que llegeixen en català alguns fets importants de la història o bé la figura i l'obra d'alguns dels nostres creadors artístics més rellevants tot aprofitant el moment en què té més sentit fer-ho: quan hi ha coincidència amb efemèrides. La creació d'aquests

llibres en l'àmbit de la literatura infantil i juvenil té un munt de particularitats, unes quantes de les quals podrem veure a continuació.

Grau d'exigència afegit.

Alguns aspectes a tenir en compte

Un primer aspecte a tenir en compte és que l'edició de les obres de què parlem necessita un rigor encara més gran que l'habitual, perquè no és tant el fet que a un autor viu se li poden fer consultes i a un que no hi és no, sinó que sobretot és el fet que en molts casos estem parlant d'obres d'autors absents però amb drets d'autor vigents i amb una obra relativament pròxima en el temps i en l'entorn socio-cultural. Esmentaré quatre casos reals per exemplificar algunes de les exigències afegides que aquesta particularitat suposa:

Exemple 1: L'edició de dos volums amb contes infantils de Mercè Rodoreda. Parlem de contes escrits en la seva joventut, per al públic infantil, durant la segona meitat dels anys trenta, en un acuradíssim català. En un acuradíssim català de l'època, val a dir, que potser en l'ús d'algunes paraules podria semblar un xic arcaic a certes oïdes actuals. Se'ns va plantejar la disjuntiva d'editar-los tal qual havien estat publicats o bé fer-ne una petita adaptació. Atès que Mercè Rodoreda no va deixar l'herència de la seva obra a cap familiar, sinó a l'Institut d'Estudis Catalans, vam pensar que ningú no havia d'assumir la responsabilitat moral de fer-hi canvis. De manera que, compartit i debatut, vam optar per no fer-hi ni la mínima adaptació i ja que teníem la intenció des d'un principi de fer-ne només uns quants, vam centrar-nos

en la tria dels contes de comprensió més a l'abast dels lectors actuals.

Exemple 2: L'edició de dos contes de Pere Calders. Se'ns presenta un altre cop la disjuntiva de si cal o no una petita adaptació dels contes ja que tots dos els publicarem per a primers lectors. A banda de l'editorial que en té els drets d'edició, aquí sí que entre els hereus legals hi ha la família, i a més es dona la circumstància que la seva filla Tessa és lingüista de formació i professió i és qui avala el que s'edita del seu pare. Considerada la seva autoritat moral en la qüestió, i comptant amb la seva supervisió i el seu vistiplau, vam publicar els contes amb una petita i molt respectuosa adaptació feta per en Pep Molist. Una opció ben diferent a la de l'exemple anterior.

Exemple 3: Edició de diverses obres amb poemes de Joan Maragall. Com sabem, Maragall va morir a final de 1911, i no va ser fins a principi de 1913 que van aparèixer les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. Ja tenim un primer aspecte a considerar. Un segon aspecte és que les diverses edicions que s'han fet de la seva obra no són cent per cent coincidents, donades les interpretacions diverses dels manuscrits, i també com a conseqüència de l'aplicació de les normes ortogràfiques sobre l'obra en absència del poeta, feta no sempre seguint un criteri idèntic. Tercer aspecte, important: si traspassem els escrits a la normativa actual, en alguns versos es perd la rima. I estem parlant de llibres molts dels quals aniran a l'escola, on els mestres s'esforcen per ensenyar bé la llengua i entenent per bé allò que segueix les normes gramaticals. Solucions: a banda de tenir en compte els arguments dels

estudiosos de l'obra de Maragall, optem per posar una nota a l'edició on s'informa el lector que s'han mantingut les formes gramaticals utilitzades per Maragall, encara que no coincideixin amb la normativa vigent, en aquells casos que era necessari per tal de mantenir la intenció mètrica o fònica del poeta.

Exemple 4: Edició d'una biografia d'Espriu accessible a infants i joves amb poemes seus i d'un petit volum il·lustrat per a infants amb quatre poemes. Com sabem, Espriu revisava de manera habitual la seva obra i això volia dir fer-hi canvis. Per aquesta raó hi ha alguns canvis de detall en alguns poemes entre les primeres edicions i edicions posteriors avalades pel mateix Espriu. A l'hora d'inserir la reproducció d'alguns poemes dins la biografia, ens va caldre decidir si els posàvem tal com es van publicar a la primera edició, o tal com va voler que es publicuessin més endavant, encara que parlem d'una coma de més o de menys. El criteri va ser reproduir tots els poemes segons l'antologia poètica publicada l'any 1986 i així en vam deixar constància en una nota a l'edició, de manera que fins i tot el lector més rigorós tingués constància del criteri.

Amb aquests exemples hem volgut significar que sota les edicions d'aquestes obres hi ha una feina de respecte moral i de respecte filològic addicional que té en compte les particularitats de qui les va escriure, de quan es van escriure, de l'herència i dels destinataris, sobretot dels destinataris, especialment infants i joves. I quan diem infants i joves no hem d'oblidar que en molts casos s'acostaran a les obres per mitjà dels educadors.

A banda del rigor i els criteris de reproducció dels textos, hi ha una altra gran exigència que es fa necessària en la

narrativa històrica. No és cosa baldera ara que la barreja de ficció i realitat dins marcs reals de la història està creant actualment un poderós efecte imant que atrau molts lectors. Aquesta exigència és la d'evitar anacronismes. L'anacronisme es pot produir per un error o bé per una voluntat expressa de l'autor si considera que aconseguirà un efecte que va bé per al relat i compensa argumentalment desviar-se del rigor històric. Estem farts de veure-ho a les pel·lícules i la literatura no en va curta tampoc. Què ha de fer l'editor en el cas que l'anacronisme sigui per voluntat de l'autor? Pensar pros i contres. Puc dir el que faig personalment com a editor: intentar evitar aquells anacronismes que podrien, en alguns casos, passar desapercibuts i ser presos com a realitat. I, en canvi, acceptar aquells anacronismes que són més que evidents que hi són per marcar un contrast, sovint per crear una situació d'humor, perquè no enganyes el lector, el lector ja sap que allò no pot ser. En el primer cas vigilarem, per exemple, que en una novel·la de pirates ambientada a final del segle XVI no onegi cap bandera que encara no s'utilitzés en aquell moment històric. I en el segon cas i a la mateixa obra, en canvi, atès el registre humorístic, l'autor bé es pot permetre la llicència de fer que els pirates, farts d'anar amb la roba rebregada es deleixin per tenir una post de planxar, encara que l'invent com l'entenem avui sigui de final del XIX.

Destinatari

Llibreria: El públic de les llibreries és el que anomenem «públic general». Hem de tenir en compte que en literatura infantil i juvenil, quan parlem de públic general parlem també sovint de mediadors, perquè segons quins tipus de llibres, com precisament els de commemoracions,

aniversaris i efemèrides els infants no aniran a la llibreria a demanar-los ni demanaran a casa que els els comprin si us plau. Entre altres coses perquè els infants per pura raó (bio)lògica tenen la mirada més posada cap endavant que cap enrere, perquè enrere tenen poc recorregut. Hi ha pocs infants (i pocs joves) que tinguin com a referents persones o commemoracions de les quals se celebra una efemèride. Difícil però no impossible: el cas de la Joana Raspall és ben diferent. A casa seva, en una de les jornades més emotives de la meua carrera editorial, ella mateixa ens explicava fa poc la joia que li causa quan pels carrers de la seva vila, Sant Feliu de Llobregat, nens i nenes que la reconeixen la saluden amb tota la naturalitat del món, talment com si fos la seva àvia. Però estem parlant d'un cas d'excepcional. Per tant, dins el públic general hi ha els mateixos infants i joves, però també el que jo en dic *mediadors familiars*: bàsicament mares i pares, avis i àvies, que juguen un paper fonamental a l'hora d'acostar els llibres als destinataris finals. Aquests mediadors familiars, estan complementats pels que podem anomenar *mediadors professionals*, en aquest cas els llibreters, que són molt receptius amb tot el material que tracta efemèrides històriques o aniversaris oficialitzats institucionalment. En tenim dos exemples ben actuals amb l'Any Espriu o el Tricentenari del 1714.

Escoles: Continuem amb la figura dels mediadors professionals perquè d'ells depèn la presència dels llibres en l'àmbit escolar. En aquest context aspirem al fet que els llibres d'efemèrides, commemoracions i aniversaris entrin a l'escola si els ensenyants els troben útils, qui sap si amb destí a la biblioteca del centre, si a la biblioteca d'aula o a la de cada alumne. I aspirem al fet que el seu destí no sigui la fotocopiadora, que desllueix la feina del creador i de l'editor.

Biblioteques: Finalment, la figura dels bibliotecaris, també mediadors professionals, és eina d'acostament dels llibres als joves lectors. Els llibres de commemoracions i aniversaris tenen una molt bona acollida per part de les biblioteques del país, sempre atentes a oferir, a mostrar de manera destacada, llibres que sintonitzen amb les celebracions culturals del moment.

Difusió, ressò, resultats

Sovint, els llibres dedicats a efemèrides, commemoracions i aniversaris suposen un percentatge petit de la producció editorial anual. En canvi, se'n parla molt. Tenen, per tant, com a mínim, més visibilitat.

A Catalunya és la Institució de les Lletres Catalanes l'entitat que dona caràcter institucional, impuls i projecció a les efemèrides literàries, dins el seu programa d'homenatges, commemoracions i aniversaris. És clar que a les editorials ens va bé que les institucions facin la seva feina d'establir uns protocols aglutinadors dels esdeveniments que ompliran les efemèrides. Les institucions creen el marc global i les editorials omplim una part parcial amb un munt de contingut. D'aquesta manera, els llibres de què parlem tenen el ressò i la difusió més garantits d'entrada que d'altres, sí, però això no és cap bicoca. Perquè, si bé és cert que el normal és que aquests llibres tinguin un potencial de venda superior a la mitjana, de vegades el potencial es pot quedar en això. Cal ser conscients que en el mercat català ni posant junts Maragall, Espriu, Calders, Rodoreda no vendran tant com el *best-seller* de torn. Però, a hores d'ara, el que compta de la seva feina és que van deixar un llegat. I ho van fer utilitzant una llengua que malgrat els continus bastons a les rodes ha pogut fins ara

anar avançant, de vegades més, de vegades menys, però sense aturar-se mai, perquè aturar-se volia dir quedar per sempre encallada al fang. Sovint, ha pogut avançar en el vessant literari gràcies a escriptors com els esmentats Espriu, Rodoreda, Calders, Raspall, però també Martí i Pol, Tísner, Maria-Mercè Marçal, i tants d'altres que, perquè el carro de la llengua no quedi encallat, han baixat ells mateixos a empènyer, a enfangar-se si cal, per tal que el carro avanci. I mentre empenyien el carro de la llengua l'anaven omplint de literatura. O és a l'inrevés? Tal vegada han empès el carro de la literatura i l'han omplert de llengua? Sigui com sigui, pel camí anaven deixant llavors que germinaven i arrelaven. Arrels que perviuen. I recordem que mentre les arrels són vives la planta no mor, fins i tot encara que ho sembli. I no solament això, sinó que quan es donen les circumstàncies torna a florir.

Per això es fan noves i vistoses edicions de llibres commemoratius a disposició d'infants i joves: els llibres d'efemèrides històriques, commemoracions i aniversaris els hem d'oferir no com flors pansides sinó com flors renascudes d'aquelles arrels immortals que tenim dret a olorar de nou i que, sobretot, tenen dret a olorar, de vegades per primer cop, les noves generacions de lectors. Com diu la cançó de Lluís Llach, *cal que neixin flors a cada instant*.

Aportacions de les biblioteques

Cèlia Millan

(bibliotecària a la Biblioteca Xavier Benguerel)

Biblioteques de Barcelona participa en la celebració del Tricentenari Barcelona 1714 amb l'activitat infantil: **L'es-camot d'en Miquelet** que, durant aquest trimestre, i al llarg del 2014, es podrà veure a diferents biblioteques de la ciutat. És una activitat per a nens i nenes a partir de 4 anys en què la Mònica Torra explicarà el setge de Barcelona als més menuts, de la mà del personatge del Miquelet, un nen del barri del Raval, i els seus amics.

També es continuarà duent a terme, l'any vinent, el programa: **Perseguint la història**. És una proposta que té com a objectiu dissenyar una activitat de promoció de la lectura que treballi de manera transversal la memòria històrica, apropant els nois i noies a un seguit de textos de la nostra història recent i proposant-los que s'endinsin en els escenaris de la història de la ciutat. Funciona amb la dinàmica d'un club de lectura per a alumnes de 3r i 4t d'ESO de diversos instituts de la ciutat que, el proper any, llegiran de manera coordinada la novel·la d'Oriol Vergés *Dels telers als canons (1690-1714)*. Aquest programa es va iniciar l'any 2010 i, en les diferents edicions que s'han dut

a terme, hi han participat 800 nois i noies, uns 200 per edició. De l'any 2010 al 2012 es va organitzar en col·laboració amb l'IMEB i, l'any passat, amb el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya. El programa es desenvolupa de la següent manera: Els grups de nois i noies, sempre un màxim de vint-i-cinc alumnes per grup, realitzen la lectura prèvia del llibre o llibres triats. Després es fa una sessió a l'Institut amb la conductora del club, la Maite Roldán. En aquesta sessió es treballa el text, la contextualització històrica i les preguntes que faran als autors. Es fa una sortida complementària a la lectura i, com a cloenda la trobada, amb els autors dels llibres llegits a l'auditori de la Biblioteca Jaume Fuster. En les diferents edicions ja realitzades el jovent participant ha llegit les següents obres: l'any 2010, *Amb el carnet i la pistola. 1936-1939 i 1938: viure i morir sota les bombes*, les dues d'Oriol Vergés; l'any 2011, *1938: viure i morir sota les bombes*; l'any 2012, *1938: viure i morir sota les bombes i L'ombra del Stuka*, de Pau Joan Hernández i, aquest any, *Antaviana* de Pere Calders. Les sortides complementàries han estat, l'itinerari Maig de 1937, Rambla de Catalunya; al refugi antiaeri 307 del Poble Nou; i, també, a les bateries antiaèries de La Rovira. Aquest any no s'ha fet cap sortida.

És una pràctica habitual, sempre que es fa una activitat a una biblioteca, aprofitar-la per dinamitzar el fons que hi té relació, ja sigui el que té d'una manera directa, o fins i tot el relacionat d'una manera més tangencial. Ens podem trobar en el cas que, justament, els documents relacionats de manera més directa no estiguin disponibles en aquell moment perquè estiguin prestats, viatjant cap a una altra biblioteca o en reparació, o també que no hi hagi gaire producció editorial, encara que la rellevància de la que hi ha sigui molt elevada. En aquest casos convé expandir el

nombre de documents relacionats incloent-hi no només documents de ficció sinó també de coneixements.

En el cas de la commemoració del 1714, des de Biblioteques de Barcelona s'ha elaborat la guia de lectura: *Barcelona 1714*, que és un recull de més d'un centenar de documents (llibres, articles i recursos electrònics) amb voluntat divulgativa, que es poden trobar a les biblioteques públiques de la ciutat. La versió impresa d'aquesta guia es presentarà per sant Jordi de l'any vinent.

En aquesta guia també es consignen documents per al públic infantil, i ens trobem en un dels casos esmentats anteriorment: la majoria de documents estan indexats com a documents de coneixements i val a dir que en trobem molt pocs de ficció –que són els que hi ha a la guia. En aquest sentit, no voldria deixar d'esmentar un parell d'obres que han vist la llum recentment: *1714*, el poema èpic escrit per Jordi Sierra i Fabra i il·lustrat per Ignasi Blanch, en format d'àlbum il·lustrat i que ha estat catalogat com a poesia. I la novel·la juvenil d'Andreu Martín *Cicatris de 1714*, guanyadora del XV Premi Ciutat de Badalona de Narrativa Juvenil d'enguany, a la qual s'ha adjudicat la matèria: «Onze de setembre. Novel·les». I para de comptar... Encara que, com sol ser habitual i en certa manera lògic, amb la commemoració d'un esdeveniment tan significatiu de la nostra història esperem que la producció editorial augmenti significativament i desitgem que, també, qualitativament.

I això ens porta a examinar i parlar del que tenim de narrativa històrica a les col·leccions de les biblioteques públiques. Tenim una mostra, jo diria, força representativa del que s'ha publicat, amb les seves llums i ombres.

Com molt bé va escriure Caterina Valriu en el seu article «La novel·la històrica en la literatura juvenil cata-

lana contemporània: una eina de retrobament nacional?», que tot i ser publicat el 1999 manté afirmacions encara vigents, els períodes novel·lats són inicialment els «que resulten més atractius pels aspectes positius que comporten vers l'expansió i el desenvolupament de Catalunya (comtes catalans, Jaume I, almogàvers, etc.), els que són cabdals per entendre el perquè del desenvolupament de la història del país (re poblament, Compromís de Casp, Guerra del Francès o de la Independència) o que tenen un component social i alhora romàntic engrescador pels adolescents (pirates, bandolers XVII-XVIII o l'emigració a Amèrica XIX)».

En l'interessant treball *La novel·la històrica en les biblioteques dels IES* que Manel Ballart Piqué elaborà el curs 2007-2008, ens trobem amb un catàleg d'uns tres-cents títols de novel·les històriques per a alumnes d'ESO i Batxillerat que també inclou narracions catalogades com a novel·les per a adults i algunes traduccions.

Segons aquests dos autors disposem, doncs, d'un corpus, per dir-ho d'alguna manera, de narrativa històrica que abasta els segles que van del XII al XX i en el qual predominen l'Edat Mitjana, amb clar avantatge, i l'edat contemporània. Dintre d'aquests períodes els successos històrics més tractats són la Guerra Civil espanyola, les guerres carlines, el segle XIV medieval i la Guerra de Successió de l'edat moderna. De l'època antiga el període ibèric és pràcticament l'únic que ha despertat un cert interès mentre que l'època romana, la visigòtica i, en general, l'Alta Edat Mitjana fins arribar al que podem anomenar els orígens de Catalunya, no han reclamat l'interès de la nostra novel·la històrica.

És a dir que tenim períodes molt tractats i d'altres molt oblidats, i són precisament aquells moments històrics de

crisi els que propicien l'aparició d'una literatura que tendirà a mitificar-los, reivindicant un passat nacional.

Pel que fa a les edats a les quals s'adrecen les obres d'aquests corpus, podem dir que cobreixen les diferents franges que situariem en lectors des dels 7-8 anys en endavant. Aquí caldria, però, comentar un fet important i a tenir en compte i és que el sentit del temps és una facultat intel·lectual força abstracta, que alguns estudis psicopedagògics (encapçalats pel mateix Jean Piaget) no situen abans dels dotze anys. El temps infantil és mític i es caracteritza per les imprecisions cronològiques i la dimensió plana. Això fa que el relat històric, en les edats més primerenques, es consideri una anècdota ahistòrica al mateix nivell que molts contes infantils.

Així doncs, amb la intenció de començar la casa pels fonaments és com intentem que els nostres nois i noies tinguin el seu primer contacte amb la narrativa històrica de la mà de les llegendes explicades de viva veu. Llegendes que han servit, de vegades, per dur a terme activitats com la que es va fer a la Biblioteca d'Horta Guinardó - Mercè Rodoreda al voltant de la figura del bandoler Perot Rocaguinarda aprofitant la similitud del seu cognom amb el del barri. Aquesta activitat es va desenvolupar fa tres anys amb motiu de la celebració de les festes del barri del Guinardó, en col·laboració amb l'Associació de Veïns i la Cooperativa Cultural Rocaguinarda. Des de la biblioteca es va fer una exposició de documents relacionats amb el personatge i llibres sobre bandolers. Eren llibres de coneixement genèric i també de ficció, i es va dissenyar una activitat per al públic infantil tot fent servir el còmic sobre la biografia d'en Perot.

Val a dir que tenim obres com el clàssic *Viatge al país dels lacets*, de Sebastià Sorribas, que és una lectura adient

per a nois i noies a partir dels 7-8 anys i no és l'únic exemple. Ara bé, el gruix d'aquest corpus podríem dir que és recomanat per a lectors, a tot estirar, i tirant pel cap baix, a partir dels 12-13 anys, tenint sempre en compte que cada lector és un món.

A hores d'ara tothom està d'acord en el fet que aquestes obres de ficció narrativa són una bona font complementària d'apropament dels continguts curriculars als estudiants, tant del darrer cicle de primària, com de secundària i batxillerat. La novel·la històrica juvenil atreu els seus lectors d'una manera molt amena i engrescadora, més que els textos històrics primaris d'autors coetanis del període estudiat que els resulten molt més feixucs.

Aquestes novel·les històriques, considerades fonts secundàries, són una eina molt valuosa i d'una major eficàcia pedagògica per l'empatia que estableixen els personatges amb el seus lectors, per la qualitat narrativa i per l'acurada documentació sobre el període històric reflectit, perquè transmeten d'una manera amena els usos i costums i les creences de l'època i pel seu llenguatge literari actual. Cal dir, però, que la voluntat didactista en la novel·la històrica juvenil, que n'hi ha hagut, és més present als anys 60-70 a causa de la necessitat de conèixer la pròpia història, tants anys oblidada i que, a partir dels anys 80-90, els nostres autors escriuen obres més personals d'acord amb les tendències literàries vigents, un cop la situació cultural del país es va normalitzant. Dit això cal que no perdem de vista que ens trobem davant de veritables relats de ficció que estableixen un pacte amb els lectors i que tracten el context històric de manera versemblant, tant pel que fa als personatges com a l'argument. No són textos pròpiament històrics i, per tant, la seva lectura amb aquesta funció de suport a l'ensenyament de la història ha de

ser dirigida i acompanyada d'activitats que portin els estudiants a l'anàlisi de fets, esdeveniments o períodes històrics.

Arribats a aquest punt cal felicitar els autors que han conreat aquest gènere literari pel seu bon ofici, per les trames que la seva imaginació ha sabut ordinar, pels personatges que han fet protagonistes de les seves històries, majoritàriament personatges intel·ligents i bondadosos, que s'allunyen dels herois èpics. Nois i noies valents, molt joves, d'extracció humil, dones del poble, gent gran... i quan es tracta de personatges històrics ens els mostren des del seu vessant més humà i proper.

Aquests autors, que no només conreen aquest gènere –i això és remarcable i important–, han sabut transmetre per mitjà de les seves obres valors morals, cívics i patriòtics. Han traspassat les claus de la novel·la juvenil a la novel·la històrica mantenint-se fidels a la seva veu narrativa i als seus lectors. Autors com Oriol Vergés, Josep Vallverdú, Sebastià Sorribas, Emili Teixidor, Josep M. Ramon, Jordi Basart, entre d'altres, han jugat un paper crucial a l'hora d'apropar-nos a moments cabdals de la nostra història, i amb la seva tasca han contribuït a la recuperació de la nostra identitat com a poble.

Val a dir que aquestes obres contenen una important càrrega ideològica, inevitable en tota novel·la històrica, i que han intentat configurar uns referents històrics ajudant a definir unes aspiracions comunes i fomentant el sentit de pertinença.

I ho han fet d'una manera molt integradora, remarcant la necessitat i la importància del diàleg, l'enteniment i el seny i fent paleses les ànsies de llibertat que traspuava la societat del nostre país tant des d'un vessant individual com en un sentit més ampli.

Cal reconèixer també l'important paper que han tingut les editorials que han publicat importants col·leccions de novel·les històriques juvenils i d'obres de coneixement sobre la nostra història. Les col·leccions: «Les arrels», «L'aventura i la història» d'Oriol Vergés amb les seves 23 novel·les juvenils publicades per L'Abadia de Montserrat i «Visions d'història de Catalunya» de Sebastià Sorribas que publicà Barcanova, així com la trilogia «El vent de la història» de Josep Vallverdú, publicada per La Galera o les aventures d'«Ala de Corb» d'Enric Larreula publicades per Baula. Edicions, moltes d'elles, cabdals en el seu moment de publicació i que avui en dia són obres que continuen reeditant-se i mantenint la seva vigència.

Podem dir que, actualment, amb un escenari normalitzat, el gènere de la novel·la històrica juvenil gaudeix d'un bon estat de salut i d'un volum important de lectors fidels que es manté malgrat les modes i tendències que apunten cap a altres indrets i personatges protagonistes. La prova la trobem en el fet que l'obra guanyadora del darrer Premi Protagonista Jove en la categoria de 13-14 anys va ser: *Serena*, de Dolors Garcia i Cornellà, publicada per l'editorial Cruïlla. I que en el Premi Atrapallibres en la categoria d'11 i 12 anys va resultar triada pels lectors l'obra: *Les maletes d'Auschwitz*, de Daniela Palumbo, publicada per l'editorial Estrella Polar.

Tot i això i, com esmentava abans, hi ha períodes de la nostra història que no han estat prou reflectits o sobre els quals no s'ha escrit encara una obra prou representativa, o no han generat un nivell de producció comparable al dels països del nostre entorn. Podria ser perfectament el cas de la Guerra Civil espanyola i de com ens va afectar als Països Catalans. Precisament per això són de gran valor les iniciatives que ajuden al coneixement d'aquests

fets històrics i voldria esmentar aquí, com una altra activitat de dinamització d'aquests fons, la duta a terme per la biblioteca de l'Associació de Mestres Rosa Sensat, encara que no sigui una biblioteca que formi part de la xarxa de biblioteques públiques de la ciutat. Han elaborat unes maletes temàtiques i una acurada bibliografia amb més d'una trentena de títols de ficció sobre la Guerra Civil, bé sigui perquè aquest període és el que reflecteixen aquests relats o bé perquè hi és present en el record d'algun dels seus personatges. Aquestes lectures estan adreçades a alumnes de secundària i de batxillerat.

I aquesta vindria a ser l'aportació que fem des de les biblioteques, posant-hi el nostre granet de sorra, en la difusió dels fons de narrativa històrica.

Sessió I

Homenatge a Joana Raspall

Glossa i lectura d'alguns dels poemes de Joana Raspall

Miquel DescLOT

(escriptor)

El nom de Joana Raspall no va començar a sonar com a autora de literatura infantil fins l'any 1967, quan va guanyar el premi Cavall Fort de teatre amb l'obra *El pou*. De moment, res no feia preveure que aquell fet hagués de tenir gaire transcendència: l'obra va fer el seu recorregut per l'àmbit comarcal de l'autora, però no es va arribar a publicar fins al cap d'un parell d'anys. Tanmateix, l'any 1970, *El pou* es va presentar al Romea amb tant d'èxit que en poc temps es va convertir en un referent del gènere. Tot plegat va semblar que engrescava l'autora a continuar per aquell camí, i en pocs anys va presentar un parell d'obres més, servint-se dels mateixos personatges i insistint en la temàtica de crítica social de la primera: *L'invent* (1974) i *Kònsun S. A.* (1978), totes dues igualment ben acollides als cicles de teatre infantil de Cavall Fort. Però l'aportació teatral de Joana Raspall no va anar més enllà i es va quedar en aquesta única trilogia. En publicar el darrer títol, ella ja tenia seixanta-cinc anys, i va fer talment l'efecte que s'hagués volgut jubilar. Però tres anys més tard, el 1981, es va despenjar, quasi en secret, en una col·lecció poc menys que marginal, amb un recull de versos, *Petits poemes per a nois i noies*, que representava tota

una novetat, fins i tot una gosadia, en el panorama editorial infantil de l'època, on la poesia pràcticament no existia. Així i tot, la seva proposta no va trobar el ressò que sens dubte es mereixia, i durant tretze anys més vam poder arribar a creure que aquella autora de quatre llibrets havia estat una estrella fugaç al firmament de la literatura infantil catalana. L'any 1994, però, quan ella ja en tenia vuitanta-un, dues editorials diferents li van publicar un llibre de narracions, *Contes del «si és no és»*, i una novel·leta, *El mal vent*. ¿Es tractava d'una revifalla de darrera hora, o algú li havia escurat els calaixos? El dubte es va començar a dissipar dos anys després, amb la publicació de *Bon dia, poesia!*, una salutació prometedora que en poc temps es va revelar d'allò més complidora: en els vuit anys transcorreguts entre aquell 1996 i el 2004, Joana Raspall va publicar nou títols més de poesia per a infants, de la mà de tres editorials que van saber valorar la novetat del que oferia aquella sorprenent anciana autora: Baula, La Galera i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. I, tot plegat, encara complementat paral·lelament amb tres títols més de narrativa! Així, doncs, aquella aparent estrella fugaç de feia uns anys havia esdevingut finalment, als seus noranta d'edat, una estrella de primera magnitud. Em penso que es pot dir sense exagerar que un cas d'eclosió tan tardana és veritablement excepcional en tota la història de la literatura, infantil o adulta.

He volgut subratllar aquest aspecte, que sens dubte és prou conegut de la majoria d'assistents al congrés, per descoratjar tot seguit qualsevol temptació de concloure que la vocació literària de Joana Raspall hagi nascut a les velleses com una expansió diletant de viuda reposada. És cert que la major part de la seva obra ha nascut i vist la llum, anòmalament, a partir dels seus vuitanta anys d'edat, quan gairebé tots els companys de lleva literària ja havien

plegat d'escriure o eren morts. Però no és menys cert que la passió literària de Joana Raspall va esclatar de manera inusualment precoç. L'any 1929, quan ella en tenia setze, va començar a aparèixer el seu nom a les publicacions locals del Baix Llobregat, i el 20 d'octubre d'aquell mateix any ja va estrenar la seva primera peça teatral, *Dos amors*. A partir d'aquell punt tan primerenc, l'activitat periodística i teatral de la joveníssima autora ja no va parar de créixer, com es pot comprovar resseguint la premsa comarcal de l'època, on també es fa evident la notòria incidència social d'algunes de les seves reflexions i propostes. Una d'aquestes, la més coneguda, és la que als seus dinou anys la va convertir en impulsora de la creació d'una biblioteca infantil al seu Sant Feliu de Llobregat, projecte que va arribar a bon terme sis anys més tard, just un mes i mig abans que les tropes franquistes ocupessin la rodalia de Barcelona i desfessin tot el que s'havia fet. Però aquesta mateixa iniciativa ciutadana va tenir unes conseqüències personals d'un abast molt profund, perquè la va posar en contacte amb Jordi Rubió i Balaguer, que la va animar a estudiar a l'Escola de Bibliotecàries, on durant tres anys la Joana va tenir alguns dels millors professors que hi havia al país en aquell moment, entre els quals el gran poeta Carles Riba, que va reorientar els interessos poètics de la seva deixeblla i la va convèncer de la serietat i la transcendència d'aquella dedicació literària.

Deixant de banda, si és possible, els efectes de l'impacte de la guerra i els primers anys de postguerra, això darrer deu ser precisament una de les causes que van retreure la jove autora de presentar-se en públic com a poetessa, i fins i tot de continuar escrivint poesia, més enllà de certes expansions d'abast domèstic. Molts anys més tard, el 1991, arran de l'edició del seu primer llibre

de poesia adulta, *Ales i camins*, ens ho confessava en aquests torbadors termes: «Mai, fins ara, no m'havia avingut a presentar-me a la palestra editorial dels poetes. Considero una petulància pretendre acostar-me al clos d'aquells que tant admiro i que sempre he vist tan amunt. D'altra banda, sempre he dubtat que puguin interessar a d'altres les meves vivències personals, mal que siguin versificades amb més o menys traça o encert. Ara, però, ja sóc a l'àpex de la vida, i penso que pot ser excusable la vel·leïtat de recollir en un llibre aquests versos amb la mateixa motivació nostàlgica amb què col·loquem en una vitrina aquells petits objectes dels quals només cadascú de nosaltres sap el valor simbòlic que tenen.»

En suma, Joana Raspall va continuar escrivint després del seu pas per l'Escola de Bibliotecàries, però es va resistir durant molts anys a publicar la seva producció. No és pas, doncs, que la passió literària de joventut s'apagués durant els anys de maduresa per encendre's de nou a la vellesa. Joana Raspall no va deixar mai de ser una escriptora en actiu. Però a l'esmentat pudor cal afegir-hi encara altres causes que expliquen el seu silenci editorial, com ara la insubornable voluntat de servei a la col·lectivitat, que per exemple la va empènyer durant anys a elaborar diccionaris especialitzats per a ús de mestres i d'escriptors, és a dir a treballar més com a lingüista que no pas com a escriptora creativa. Així i tot, mai no va deixar d'escriure, encara que fos amb menor intensitat.

Algú em podria dir: «D'acord, però la seva dedicació a la literatura infantil sí que és una cosa tardana, probablement sorgida arran de la seva condició d'àvia.» Com ja he recordat de bon començament, el primer indici de l'interès de Joana Raspall per escriure per als infants no el trobem fins l'any 1967, quan va guanyar el premi Cavall Fort, als seus

cinquanta-quatre anys, i la confirmació definitiva d'aquella voluntat no arriba fins bastant més tard, quan ella ja era octogenària. És cert, doncs, que si Joana Raspall hagués desaparegut a l'edat, posem per cas, en què ho feia el seu estricte contemporani Salvador Espriu, avui no estariem parlant d'ella com d'un clàssic de la nostra literatura per a infants. Però també seria un error pensar que s'hi va posar per complaure les necessitats d'una àvia d'uns quants néts. En realitat, el sol fet que comencés amb el teatre, una vella passió de l'autora, ja indica que s'adreçava a la col·lectivitat i no pas a uns pocs individus concrets. Però en diverses entrevistes concedides fa pocs anys, l'autora ha manifestat ben clarament que s'havia dedicat a la literatura infantil, i en particular a la poesia, per cobrir un buit que li semblava d'urgent reparació, és a dir per la mateixa voluntat de servei que anteriorment li havia fet redactar diccionaris: «Més tard em vaig dedicar al que creia que feia més falta: la poesia infantil, ja que em vaig trobar que a les escoles no sabien recitar ni llegir versos en català ni en castellà. En adonar-me'n, em vaig dedicar a escriure versos per als nens.»¹ O, encara: «El món poètic, almenys aquí a Catalunya, és una escala en què falta un tram i els nens haurien de poder fer aquesta escala; començar per la poesia senzilla i no deixar-los plantats perquè saltin a la intel·lectual, sinó anar-los guiant, de mica en mica, que arribin a entendre-ho. Això és el que jo m'he proposat. Ho he fet com una feina, com un servei. Perquè jo no guanyaré cap mèrit de poeta, escrivint això; la gent no ho valora... Ho he fet amb tota la discreció del món, sense voler-m'hi lluir personalment, amb tota la senzillesa.»²

1 «Joana Raspall, escriptora catalana», *Sant Feliu Respon*, 22 (novembre-desembre 2006).

2 Morer i Serra, E. «Escalant els grans versos. Entrevista a Joana Raspall», *Faristol*, 56 (2006), ps. 14-15.

La motivació final de l'autora és, per tant, netament educativa, en el millor sentit de l'expressió: educativa, doncs, no pas allisonadora ni moralitzant. La bona literatura és educativa pel sol fet de ser bona. En una altra entrevista, amb Pere Ballart i Jordi Julià, sentenciava sense embuts: «Tot el que he fet per als nens és fet amb una idea d'educació. Sempre.»³

I amb això arribo on volia anar a parar. L'interès de Joana Raspall per l'educació de la mainada tampoc no és una dèria d'àvia. Tot al contrari: és una idea fixa de la seva joventut, que sens dubte s'explica no tan sols per les seves intel·ligència i generositat naturals, sinó també per l'atmosfera de renovació que havia sabut crear al país l'ambiciós programa educador del Noucentisme. Això es pot comprovar, de manera sorprenent, en els articles que la joveníssima escriptora, que aleshores signava com a Joana Raspall, publicava a la premsa local, en particular a la revista *Claror*, portaveu mensual de l'Escola de Declamació Miquel Rojas de Sant Feliu de Llobregat. Ja he esmentat abans l'article que va publicar pel desembre del 1932, en el qual assenyalava la conveniència de disposar d'una biblioteca específicament pensada per als infants, amb uns arguments tan moderns que semblen inspirats pels més avançats renovadors de la pedagogia del seu temps. No m'hi vull aturar avui perquè ja ho vaig fer en una altra avinentesa, fa pocs mesos. Però sí que vull aprofitar l'ocasió per fer notar que aquell article no era pas un fenomen aïllat, sinó que al llarg dels pocs anys que va durar la publicació la nostra escriptora es va ocupar en diverses ocasions de l'educació dels infants, i sempre amb idees modernes i renovadores, i sovint amb conseqüències tan positives com l'organització d'unes colònies d'es-

3 http://www.lletres.cat/sumari/index.php?cont=article&article_id=418

tiu per als infants del poble o la materialització de l'esmentada biblioteca infantil. (Remarco, perquè em sembla rellevant, que aquella Joaneta Raspall que escrivia a la revista *Claror* amb tanta perspiciàcia no havia estudiat per ser mestra: en realitat, ni tan sols havia acabat el batxillerat, i no havia d'emprendre estudis superiors fins més tard, quan va superar brillantment les proves per accedir a l'Escola de Bibliotecàries.)

De tots aquells articles, n'he escollit un per llegir avui aquí, a tall de record. Es tracta del que va publicar al n. 46 de la revista, per l'abril del 1934, quan ella encara tenia vint anys:

INSTINT

Pronunciem amb extremada freqüència aquest mot explicant la conducta dels infants.

Instint és una expressió clara, concreta i, per paradoxa, d'aplicació plena de vaguetat.

Instint: Sentiment, inclinació que neix tota sola i precedeix a la raó.

En l'esperit humà, ¿com diferenciar-la amb justesa del sentiment que resulta de la imperceptible influència d'una sensació determinada? L'instint del mal ¿devem creure que és consubstancial amb l'ésser? ¿Devem creure que és producte de la insuficient educació moral? ¿És una habitud inconscientment contreta? ¿Podem confondre-la amb una tara de la voluntat que deixa influenciar-se més fàcilment pel mal que pel bé?

Són massa profunds aquests problemes de l'esperit i massa perillós endinsar-s'hi, si no volem teixir una malla d'errors en estudiar tots els caràcters, des del mateix punt de vista.

Mirem-ho superficialment.

L'instint de salvatgia que encén la lluïssor de les mirades infantils, ¿és innat? ¿deriva de causes externes?

L'instint del noieta que menteix ¿no depèn de res més ni de ningú altre?

L'instint de la noieta que deixa endur-se d'innocents vanitats que esdevenen perilloses, ¿neix sense l'ajut de cap influència aliena?

El cert és que emprem el mot *instint* per explicar una munió de fets que ens molesta analitzar... i corregir.

Sols el diamant pot tallar el diamant.

Doncs si de l'esperit poden néixer inclinacions de tan difícil repressió, bé poden néixer també de l'esperit, forts en la mateixa proporció, els sentiments i raonaments que puguin contrarestar-les.

Els nostres infants, però, malgrat l'esforç de savis pedagogs i els mètodes d'ensenyament cada dia més acurats, creixen encara com herbetes inclassificades al llarg dels nostres caminals.

És que potser els ensenym molt més per mitjà de lletres que per mitjà d'idees. Idees que no serien potser copsades per tots amb la mateixa intensitat, però que els ocuparien l'esperit i anirien prenent terreny a l'instint, que no vol estar massa frec a frec amb la raó.

¿Que prendríem originalitat i iniciativa a les accions dels infants? Potser sí, però, quantes llàgrimes no els evitariem també!

¿Devem preferir resignar-nos a les dolentes inclinacions dels petits i no cercar altra explicació que el mot *instint*, tot i planyent el desgraciat que no en fuig?

Em sembla que ni tan sols necessita comentari: és evident que una escriptora que als vint anys es plantejava tan seriosament l'educació dels infants del seu país, com no ho feia –per cert– cap altre escriptor de la seva generació, estava preparada per fornir-los una literatura apropiada. Era qüestió d'esperar el moment just. Malauradament, el daltabaix de la guerra va desbaratar tots els projectes d'aquella generació tan brillant, i allò que hauria passat segurament en plena joventut de l'autora no va trobar el moment just fins mig segle després.⁴

* * *

Tot i que una intervenció relativament breu com aquesta no és pas el lloc més indicat per intentar un estudi de l'obra poètica per a infants de Joana Raspall, m'agradaria acabar-la assenyalant almenys alguns dels aspectes que em semblen més remarcables de la seva aportació a un gènere que pràcticament es va haver d'inventar tota sola, cosa que alhora em donarà peu a fer sonar uns quants dels seus versos, que al capdavall és el millor que podem fer en qualsevol moment per homenatjar-la.

El primer que em crida l'atenció de la poesia de Joana Raspall és que una obra empresa com la seva a la darrera etapa de l'existència ens aparegui tan natural, tan ben conclosa amb unes eines perfectament esmolades i flexibles, com si l'autora no hagués fet altra cosa en tota la vida que escriure poesia per a infants. No hi ha signes d'encarament, ni de manca de destresa, ni d'ancorament en el

4 Aprofito l'ocasió per suggerir als companys de l'Eixam d'Amics de la Joana Raspall que ens facin el servei de recuperar els articles de la Joaneta a la revista *Claror* i penjar-los a la seva pàgina web; tant els que parlen d'educació dels infants com els que parlen del paper de la dona a la societat. És una feina que es pot fer des de casa, perquè la revista es troba tota digitalitzada a la pàgina de la Xarxa d'Arxius Comarcals.

passat. És senzillament fresca, fluent i ben feta. Escolteu, per exemple, aquesta breu poesia:

«L'ocell i el xiprer»

Per fer més alt el xiprer
l'ocell hi enlaira el seu cant.

Si l'arbre no arriba al cel,
hi arribarà ell cantant.

La senzillesa transparent d'aquests quatre versos no és sinó aquella simplicitat només aparent de l'art que amaga l'art. La idea central de la verticalitat acústica del cant de l'ocell enllaçant amb la verticalitat material de la capçada del xiprer per transcendir-la hi és presentada amb absoluta economia de mitjans, sense ni una sola paraula o partícula de farciment o ornament, i en quatre heptasil·labs impecables amb rima consonant als versos parells. M'atreviria a dir que tot un Josep Carner o un Marià Manent haurien signat de bon grat aquesta petita joia.

En algun cas, la seguretat en l'ofici permet a l'autora fins i tot exercicis de virtuosisme tan reeixits –tan poc forçats– com aquest:

«Jo sols vull»
(Tot en monosíl·labs)

Tinc un vas que és tot ple d'or
i un sac nou ben ple de blat.
No sé amb quin fi me'ls han dat;
sé quin pes em fan al cor.
Ho duc tot dins de la mà

i no sé què n'haig de fer!
Si tu ho vols, et puc dir: -Té!,
per a tu tot l'or i el pa.
Jo en tinc prou amb llum de sol,
blau de mar i verd dels pins,
i amb les flors i els cants tan fins
de les aus tot fent el vol.
Jo sols vull un dolç mot teu
i, per nord, el dit de Déu.

Evidentment, la poetessa està pensant en la famosa *Tirallonga dels monosíl·labs* de Pere Quart, que justament comença amb la pregunta de Déu «I tu què vols?», però ella recull el desafiament verbal amb una gosadia sense jactància i el resol amb una sintaxi molt més complexa, i en forma de sonet perfectament escandit i rimat. El poeta de Sabadell s'hauria tret el barret, no en tinc cap dubte.

En algun altre cas, l'autora es permet fins i tot agafar-se a un tema de la literatura universal per trenar-ne algun fil per als infants. Fixeu-vos en aquestes dues quartetes, que aprofiten magistralment un tema famós de l'escena de la primera nit d'amor del *Romeu i Julieta* shakespearità:

«Els ocells»

Quan el rossinyol es lleva,
l'alosa se'n va a dormir;
ell, de nit, canta a la lluna;
ella, al sol, de bon matí.
Les cançons de l'un i l'altra
s'entrellacen a l'espai

i ens fan creure en el miracle
que els ocells no dormen mai.

De la mateixa manera, la poetessa reprèn sovint temes de la nostra tradició oral per refrescar-los i donar-los nova vida, com ja havia començat a fer el jove Josep Carner, a *Llibre dels poetes*, amb una intenció equivalent:

«El gegant del Pi»

El gegant del Pi
discuteix amb la geganta;
el gegant del Pi
diu que sol no vol sortir.
La geganta diu
que li punxa una sabata;
la geganta diu
que va coixa i tothom riu.
Li han mirat el peu
per curar-li la punxada,
li han mirat el peu
i cap marca no s'hi veu.
-No hi teniu cap clau,
missenyora la geganta,
no hi teniu cap clau;
no mentiu així, si us plau!
Val més dir-ho clar,
si voleu sabates noves,
val més dir-ho clar,
de bon grat les vull comprar.

Ben acompanyat
ara balla amb la geganta,

ben acompanyat
pels carrers de la ciutat.

Però al mateix temps, l'autora no es conforma gens amb mirar –sense ombra de nostàlgia, per cert– cap al passat conegut, sinó que sent una curiositat inexhaurible per les novetats del present i fins per les que puguin venir en el futur. Els seus llibres, així, van plens d'ordinadors, d'extraterrestres, de semàfors, de teleaddictes o de galàxies zz:

«Obediència»

Confio a l'ordinador
un secret de tinta blava,
i he estripat el vell quadern
on feia temps que el guardava.

–Amic, no m'has de traïr
–li dic–; de tot això, calla!

I ell és tan obedient
que m'ha esborrat la pantalla.

En alguna ocasió, fins i tot sembla que la poetessa es torni literalment profètica, com en aquesta premonició de la imminent arribada del *twitter*:

«El pollet»

Voldria saber què diu
el pollet quan fa «piu-piu»...
Si té gana, si té set,

si pateix calor o fred,
si està trist, si està content,
si m'entén o no m'entén.

Si ell no pot saber parlar,
hauré d'aprendre a piular.

És també remarcable l'agudesesa i la finor amb què interpreta la psicologia infantil, com ara en aquest poema:

«El bany»

La nina de drap
que més m'estimava
s'ha descolorit
perquè l'he banyada.
Quan la mare em renta,
jo també tinc por
que em descoloreixin
l'aigua i el sabó.
Cada dia ho miro...,
però veig que no.

O, encara, la psicologia preadolescent o fins i tot adolescent:

«A classe»

No es deu pensar que l'he vista
quan de reüll em mirava
mentre jo feia el distret...
Escric, i la mà em tremola...

a més de fallar el problema,
ni sé les faltes que he fet!

És lògic que en l'obra d'una autora amb una voluntat de servei tan conscient hi hagi bones incursions imaginatives en el terreny didàctic, també present a la poesia de tradició oral. Com ara aquesta poesia, que es descabdella resseguint amb ordre les xifres del sistema numèric:

«Reunió d'amics»

El primer de la reunió,
l'U, va dret com un bastó...
El DOS, que s'ha entrebancat,
s'ha quedat agenollat.
En veure'l tan arrupit
que no li arriba a la sola,
el TRES de riure es cargola.
El QUATRE, sorrut, se'l mira
assegut a la cadira
prop del CINC, que fa el gallet
i llueix ploma al barret.
Entra el SIS, panxacontent,
amable amb tota la gent,
agafat al braç esquerre
del SET, que sols mira a terra.
Ve l'amic VUIT, rodanxó,
amb aires de gran senyor
i contorns de carbasseta.
Per fi entra el NOU, capgròs
però escarransit de cos,
que en una safata neta
porta un ZERO més gros que ell.

Tots li criden: «Visca! visca!»
Però el ZERO li rellisca...
i es queden sense tortell!

En el mateix sentit cal considerar el recurs a la faula animal, d'antiquíssim prestigi didàctic, com ara aquesta:

«La ballarina»

Fa bon dia;
la tortuga
prou faria
ballaruga,
mes, la closca
tan feixuga
no li deixa
marcar el pas.
Una amiga
sargantana,
sí, que balla
la sardana,
i la pobra
li demana
d'ensenyar-li'n
el compàs.
És inútil
la llicó;
no progressa
poc ni gaire;
un difícil
saltiró
l'ha deixada
panxa enlaire.

O, encara, la seva aplicació a objectes inanimats com en el cas següent:

«El càntir i el porró»

El càntir diu al porró:
–Voldria ser transparent
com tu, per poder saber,
un cop servida la gent,
si sóc buit o si sóc ple.–
El porró li diu: –No cal;
ho tinc ben estudiat:
en lloc d'aigua, posa't vi
i veuràs ben aviat
quan t'hauràs de tornar a omplir.
No et caldrà ser endevinaire;
sabràs, tot i sent opac,
que de vi no en queda gaire,
si l'home ja està embriac.⁵

* * *

No vull acabar el meu –el nostre– homenatge d'avui a la Joana Raspall sense fer-vos una confidència que pot resultar sorprenent, però que en realitat, si ho penseu bé, no ho és pas tant. En el transcurs d'una visita a casa seva, a mitjan mes de març passat, la Joana em va dir, sense escarafalls: «No comprenc per què han donat tanta importància a la meva poesia per a nens; només és una petita part de la meva obra.»

5 Em permeto ara un altre suggeriment, aquest cop als tres editors de la poesia infantil de la Joana: per què no us poseu d'acord per fer una coedició de tota la seva poesia per a nens? Seria el millor homenatge que li podríem fer. I que així el llibre fos a totes les escoles i a totes les biblioteques, per no dir també a totes les cases.

Bé, doncs, jo crec que nosaltres tenim tota la raó del món de celebrar la seva aportació incomparable a la poesia infantil, però també crec que fariem mal fet de no parar atenció a la seva sorpresa consideració. Joana Raspall, en efecte, ja era una poetessa feta molt abans que es decidís a escriure per a nens. I no ha deixat de ser-ho fins al final. En particular, la seva obra lírica s'ha enriquit en aquests últims anys de vida amb alguns dels seus millors poemes, i la majoria d'aquests donen testimoni d'una experiència, la vellesa extrema, que esdevé senzillament excepcional; jo no conec cap poeta que ho hagi pogut fer abans (històricament, hi ha hagut molts poetes que han desaparegut abans de fer trenta anys, però n'hi ha hagut molt pocs que hagin passat dels vuitanta amb la mà a la ploma i les facultats poc o molt senceres).

Per això, aprofitant l'aparició recent de la *Poesia Lírica Completa*,⁶ m'agradaria acabar llegint uns versos de l'altra Joana Raspall. Es tracta d'un poema del llibre *Jardí vivent*, publicat fa tres anys.⁷

«Hora de plegar»

La tasca inacabada
–la tasca no té fi–
em tempta d'aturar
les busques implacables
i eternitzar, madur,
el gest que rep i dóna.

Ahir –quan era avui–,

6 Raspall, Joana. *Batec de paraules. Poesia lírica completa*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2013.

7 Raspall, Joana. *Jardí vivent*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2010.

semblaven primaveres
i boires matinals
la corrua dels dies.
Avui –que ja és ahir–,
a cada alè que brolla
el fred és més punyent
i el sol inabastable.

El sol era ben meu!
mes, ai!, la imperceptible
llepada enganyadora
dels dies me l'ha pres.
Només pel dol que sento
puc dir que sóc, encara;
perquè em veig cada dia
puc dir que em reconec.

Tot és sense resoldre;
l'angoixa pesa massa.
El goig d'haver servit
–a qui?, per què?, en què?–
no és prou intens per dar-me
la pau que em salvaria–

Ve l'hora de plegar.
La feina em cau del cor
–esquinç dolorosíssim–,
i es posa en altres mans.

L'amor les acompanyi!

Sessió II

CONFERÈNCIA

Històries sense història

Històries sense història

Teresa Duran

(*escriptora i il·lustradora*)

La comanda

De cop i volta vaig rebre la següent pregunta, en forma de comanda, per a mal engiponar una xerrada en un congrés d'escriptors de la LIJ catalana:

–Per què els fets i personatges històrics del nostre país no apareixen en la literatura infantil i juvenil catalana amb la mateixa recurrència amb què ho fan en altres països? Quines en serien les causes?

No m'ho havia plantejat mai seriosament, però intuïa que allí hi havia camp per a córrer i vaig dir que sí, que acceptava l'encàrrec i que ja veuríem què en sortiria de tot plegat.

Per tant, cal aclarir d'antuvi que en aquest article *no* parlarem d'allò que literàriament s'entén per novel·la o narrativa històrica dins la LIJ catalana, que és un tema que ja s'ha abordat en aquest congrés per veus prou autoritzades.

Així doncs, parlarem d'algunes de les possibles causes que, a parer meu (i tot plegat només té el valor d'una opinió personal), ocasionarien la suposada absència de citacions de fets i personatges històrics dins la creació

literària contemporània que haurien de servir com a referent comú dins –i per a– l’imaginari col·lectiu d’infants i joves catalans.

Preliminars

Què passa en altres països i llengües? Sobretot quan es tracta de traduir o, senzillament, llegint allò que el mercat editorial ofereix en altres llocs i llengües, és fàcil constatar que hi ha una sèrie de personatges –o fets– realment històrics que han adquirit la categoria d'*arquetip* gràcies a una transmissió oral o literària que n’ha amplificat les gestes o la fama, i que sovint són citats en obres que poden no tenir-los com a eix principal però que serveixen de referent comú dins l’imaginari col·lectiu d’aquell país.

És a dir: en altres llocs, com França, Anglaterra, o EEUU, per no citar més països i llocs que aquells que podem tenir més presents tots plegats, el coneixement que infants i joves tenen de la seva pròpia gent i la seva història diuen que és més elevat i freqüent que el que es pot observar a casa nostra.

Quins arquetips podem citar? Tot i que n’hi ha molts i molts més, treballarem només a partir d’uns quants dels més coneguts i aptes per a la divulgació històrica. Ens serviran de base per al nostre treball d’exploració

- L’arquetip dels «pares fundacionals» de la comunitat.
- L’arquetip de «l’heroi èpic o aventurer».
- L’arquetip del «bon rei».
- L’arquetip de «la bona dama».
- L’arquetip del «rebel».
- L’arquetip del «murri eixerit».
- L’arquetip del «ximplet simpàtic».
- L’arquetip de «l’home just».

- L'arquetip del «sant virtuós i miracler».
- L'arquetip de «l'home pervers i malvat».
- L'arquetip del «savi».
- L'arquetip de «víctima».
- L'arquetip de «l'infant salvador».

Qualsevol d'aquests arquetips literaris –que es poden trobar en abundància dins qualsevol rondallística tradicional arreu del món– necessita, per a esdevenir un arquetip encarnat en un personatge històric, un context temporal i geogràfic concret capaç de conferir-li l'aureòla d'immortalitat necessària, atorgant-li nom i llinatge dins la comunitat que el difon orgullosament. O almenys això diu Mircea Eliade (2008).

A més d'aquest context d'espai i temps concret i real, calen uns canals de transmissió, que facin d'amplificadors –o repetidors– per a poder divulgar i expandir l'arquetip, ni que sigui tergiversant-ne la veritat i escorant-la cap a una banda o altra. Aquests canals han patit una evolució innegable des d'Adam i Eva fins ara. Una evolució cada cop més accelerada i, segons Walter Ong (1987), irreversible. És el procés de transmissió que va des de la cultura oral fins a la cultura de la imatge.

Aquest procés és el responsable de convertir un fet real en quelcom conegut, popularitzat i, a la llarga, prou popular per a poder ser en la ment de tothom (per tothom entenem la comunitat que l'assimila com a propi).

Això ens porta a haver de precisar clarament la distinció entre:

Real → popularitzat → popular → tradicional → propi.

És *real* allò que es produeix dins la realitat, dins les coordenades de l'espai i el temps. És a dir, el *fet*.

La *popularització* és un *procés* que deriva de la recepció i la interpretació –individual o col·lectiva– de la realitat esdevinguda. Pot no produir-se exactament dins les mateixes coordenades d'espai i temps on han tingut lloc els fets. El seu origen pot sorgir d'una font autoritzada o d'un magma comú.

És *popular* el resultat final d'un procés de popularització, quan el fet, personatge, relat, costum, etc. s'ha incardinat de manera estable en el si d'una comunitat fins al punt de ser considerat *tradicional*. Però aquesta estabilitat no és perenne i necessita de recreacions freqüents per a no perdre el lloc que ocupa en el si de la comunitat que el considera propi. També pot succeir –i succeeix cada cop més– que al lloc estable que ocupa aquesta tradició (literària, icònica, etc) se sobreposin altres fenòmens que es popularitzen per uns canals competitiu de comunicació més actuals o més potents.

El fenomen de comunicació més important d'aquesta seqüència rau, doncs, en la popularització dels personatges, assimilant-los al patró de l'arquetip i dotant-lo d'un nom propi. Això es pot produir mitjançant una dita, una cançó, una contarella, una facècia, una obra teatral, una narració còmica o èpica, un còmic, una pel·lícula, una imatge, etc. Però no basta amb l'aparició d'una d'aquestes modalitats en qualsevol moment donat. Cal encara que aquesta creació sigui rebuda de tal manera pels destinataris que aquests la citin sovint i la rellancin cap al futur, és a dir que, d'una manera espúria o no, la recreïn o la facin servir de símil o metàfora d'ús col·lectiu, inserint-la sovint en el seu discurs. I és important remarcar que resulta preferible que l'aprenentatge o assimilació d'aquestes recreacions o relançaments es produeixi en un context d'educació no formal, és a dir, aliè a la normativa escolar.

Exemples de personatges històrics estrangers que han estat popularitzats:

Observem ara quins serien, en altres llocs, els personatges històrics que la fama, la llegenda o la literatura ha fet encarnar en un o altre arquetip. I observem també com varia, en una o altra contrada, el concepte qualificatiu de l'arquetip, per exemple, en l'arquetip d' «home just».

Arquetip	Personatges històrics estrangers
Pare fundacional: personatge remot de qui l a comunitat es considera descendent.	Vercingétorix (França); Bolívar (Colòmbia); Garibaldi (Itàlia); Lincoln (EE.UU.) etc.
Heroi èpic o aventurer: Fill de la comunitat les gestes del qual han estat temudes pels altres i ens omplen d'orgull a nosaltres.	Sir Francis Drake (Gran Bretanya); Napoleó Bonaparte (França)
Bon rei: Governant molt apreciat pel bon regiment del seu regnat.	Enric IV (França); Ricard Cor de Lleó (Gran Bretanya); Elisabet I (Gran Bretanya)
Bona dama: Dona virtuosa i sol·lícita, ornada de qualitats.	Florence Nightingale (Gran Bretanya); Isabel de Portugal (Portugal)
Rebel: bandejat de la comunitat per l'autoritat vigent, amb fama d'afavorir el poble més que els poderosos.	Robin Hood (Gran Bretanya); Guillem Tell (Suïssa)

Murri eixerit: trapella més llongut que no pas forçut, i picardiós de mena.	Nasreddin (Turquia); Till Eulenspiegel (Països Baixos)
Ximplet simpàtic: Persona sense malícia, de caràcter simple i toix, acollit de bon grat per tothom.	Roi Dagobert (França)
Home just: Personatge assenyat que sap fer prevaldre la justícia amb rectitud.	Mahatma Gandhi (Índia); Wyatt Earp (EE.UU.)
Sant virtuós i miracler: personatge que encarna els més purs ideals, capaç d'obrar prodigis.	Sant Jordi (comú a tots els països que van participar a les croades)
Home pervers i malvat: tortuós personatge capaç de qualsevol perfídia moral.	Rasputin (Rússia); Blackbeard (Anglaterra i Índies Occidentals)
Home savi: Persona dedicada a l'estudi i a la divulgació del saber.	Einstein (Alemanya/EE.UU.)
Víctima: heroi o heroïna morts o desterrats injustament en circumstàncies adverses.	Lluís XVI i Maria Antonieta (França)
Infant salvador: criatura innocent que, en un moment donat i sense que en sigui massa conscient, obra un prodigi que salva la comunitat.	Jesús (Palestina); Artús (Gran Bretanya)

Em cal dir que, havent passat aquesta llista als meus alumnes de darrer curs de magisteri, els coneixien pràcticament tots, gràcies a còmics, estàtues, fotografies, però sobretot pel·lícules i sèries televisives. És a dir, en tenien un referent icònic que vaig poder datar com a posterior al 1990, que és quan els meus alumnes van néixer. Tot i que jo els vaig haver d'aclarir que, abans de totes aquestes recreacions divulgatives, hi ha hagut o bé una llegenda, o un poema, o bé un altre suport literari o sonor que ha aconduït aquests personatges a les manifestacions comunicatives actuals.

Per a enllestir aquest punt resulta interessant comprovar si, als mateixos arquetips hi corresponen personatges històrics catalans, i procurarem escatir si aquests darrers també frueixen de suports de transmissió actuals (posteriors al 1990):

El *pare fundacional* dels catalans (Principat) correspondria als personatges històrics –o suposem-ho– d'Otger Cataló o de Guifré el Pilós.

El nostre *heroi èpic o aventurer* correspondria a personatges com Roger de Llúria o Alí Bei.

El *bon rei* dels catalans del Principat seria, sens dubte, Jaume I el Conqueridor, mentre que a Mallorca i València l'assimilen a l'arquetip del pare fundacional.

La *bona dama* podria ser la reina Elisenda... (m'entra el dubte de si, actualment, Ada Colau no està essent assimilada en aquest rol arquetípic).

A l'arquetip de *rebel* hi podem adjudicar una bona picossada de personatges històrics: Perot Rocaguinarda, Joan de Serrallonga, Carraslet, Panxample...

Pel que fa a l'arquetip de *trapella eixerit* jo hi adjudicaria el grup de La Trinca, o en Toni Albà... i qui més en sàpiga, que més hi digui.

Els barcelonins serveixen memòria de La Monyos com a *ximpleta simpàtica* i inofensiva.

També a Barcelona, si més no a la façana del seu Ajuntament, hi trobareu l'estàtua de Joan Fiveller assimilada a l'arquetip d'*home just*, per fets que s'assemblen molt als que actualment du a terme el conseller Mas-Colell...

A l'arquetip de *sant virtuós i miracler* que, abans, hem adjudicat a sant Jordi (de qui els editors per a infants en difonen any rere any la llegenda culta derivada dels escrits de Làcopo de Voragine, i no els fets que se li atribueixen a Montblanc o a Alcoi), cal afegir com a ben nostre i ben popular sant Vicenç Ferrer.

El nostre *home pervers i malvat* s'encarna en la figura del comte Arnau o del comte Mal a ses illes...

Considerem que tant Ramon Llull com l'abat Oliba corresponen a l'arquetip d'*home savi*.

Tenim també una bona llista de personatges històrics per a assimilar a l'arquetip de víctima ajusticiada impunement, començant pel príncep de Viana i acabant per Lluís Companys, tot i que darrerament estan de moda Antoni de Villarroel, Rafael de Casanova o el general Moragues.

I el personatge tendre –o *infant salvador*– que la llegenda ha volgut que sense lluitar guanyés batalles decisives per al país, pot prendre cos en la figura del Timbaler del Bruc (nom que designa l'adolescent real Isidre Llussà)

Després de mostrar i comentar aquests noms amb els meus alumnes del darrer curs magisteri (que només en sabien dos) no es pot negar que, a molts d'aquests personatges els coneixem per obres d'aparició molt anterior al 1990 (tot depèn de l'edat i el lloc d'origen del lector), o bé per obres que no estan directament a l'abast usual i quotidià dels infants, amb la qual cosa la hipòtesi que susten-

tava la pregunta que em va fer Marta Luna, coordinadora del congrés, es verificaria com a certa: els infants (o mestres) catalans no tenen suports de transmissió literària o icònica suficientment popularitzats per a poder familiaritzar-se amb la nostra història.

Ens queda per a fer, doncs, la pitjor de les preguntes: Per què?

Una hipòtesi de treball:

Repeteixo que, a parer meu, algunes de les possibles causes de la mancança de referents històrics en la LIJ catalana podrien ser:

- Una tradició oral estroncada (i això passa a tot Europa, si més no).
- Una tradició escrita sobrepassada pels mitjans de comunicació.
- Una cultura dominant que primer fou castellana... i actualment prové dels EE.UU.
- Una Renaixença amant de l'èpica, un modernisme líric, i un patufisme popular
- Un rebuig pedagògic a l'èpica durant el Noucentisme.
- Un cercle viciós i tens, on s'alternen onades migratòries i dictadures amb una guerra civil al mig.
- La irrupció massiva dels mitjans de comunicació i actualment de les TIC i TAC, altrament dites noves tecnologies.
- Una represa cultural (1962-1985) amb importants aportacions dels moviments de renovació pedagògica.
- Molt poca presència a l'escola d'altres gèneres literaris que no siguin novel·la, i uns còmics menystinguts injustament.

- Un aparell crític feble, endogàmic, barceloní i segmentat.
- Uns autors àvids de traduccions en el mercat internacional.
- Intentaré explicar aquests punts més detalladament.

a) Una tradició oral estroncada

Com en qualsevol altre país europeu, Catalunya ha assistit al canvi irreversible de passar d'uns canals orals de transmissió del coneixement històric essencialment populars (proverbis, endevinalles, llegendes, rondalles...) a la seva fixació escrita per mans d'eminents folkloristes. Això passa al llarg del segle XIX, paral·lelament a la implementació de l'escolaritat pública obligatòria.

Cal agrair als folkloristes que ens deixessin –i ens deixin encara– constància escrita del nostre passat històric, però és poc usual que el Ministerio de Educación de Madrid recorri als textos dels folkloristes en l'autorització dels seus manuals educatius.

Per tant, aquest coneixement del patrimoni històric quedarà dins el reducte d'aquells pocs que encara en mantenen la memòria oral, o d'aquells, també pocs, que s'interessen per l'obra dels folkloristes i l'aprecien prou per a cercar-hi informació. Avui, d'entre els pocs autors que puen de fonts orals o del folklore escrit, encara n'hi ha més pocs, poquíssims, que es dediquin a la literatura infantil i juvenil o a la seva edició.

b) Una tradició escrita actualment sobrepassada pels mitjans de comunicació

Dins una evolució històrica similar a l'anterior, només que més accelerada, cal deixar constància que, mentre que encara no s'ha aconseguit que la totalitat de la població

mundial estigui alfabetitzada, ja s'observen els símptomes i conseqüències d'una mena d'analfabetisme funcional derivat de l'aparició i la ràpida implantació de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC). Aquest fenomen és global i Catalunya no n'està exempta. Les tecnologies mouen grans capitals, són funcionals, i no estan ni per històries ni per a lexicografies locals. O sigui que, d'alguna manera, destorben la popularització i l'arrelament de frases fetes tipus «menteix més que en Calça» (historiador gironí del segle XVI) , o «és més famosa que la Monyos» (captaire barcelonina del segle XIX-XX), perquè els famosos o els mentiders són ara personatges popularitzats per sèries o programes de les cadenes televisives internacionals, preferentment dels EE.UU., tot i que la seva aura popular sigui extraordinàriament efímera. Sigui com sigui, el que em cal dir és que Enric VIII és més conegut a Catalunya que Ramon Berenguer, el Cap d'Estopa, o que les barbaritats de Hitler s'han difós més que les de Franco, perquè els mitjans nacionals ni són prou competitius internacionalment ni abasten per difondre més enllà de l'Ebre la història i la cultura nostrada (ni tan sols la de les Balears i el País Valencià!)

c) Una cultura dominant que primer fou castellana (i actualment prové dels EE.UU.)

Digui jo el que digui, fem entre tots el que fem, res no ha tingut més pes negatiu a casa nostra i de cara al tema que ens ocupa que la imposició del castellà.

Sobretot a partir del 1714 i tot al llarg dels segles XVIII i XIX la cultura «oficial» del territori català és aquella que ve pautaada per la Corona Espanyola fins a la derrota de la guerra de Cuba. (Després també, és clar, però d'això ja en parlarem més endavant i de manera més detallada...).

Tanmateix, cal tenir en compte que aquesta cultura «oficial» imposada en aquest període no ateny tota la població de Catalunya en la mesura que la immensa majoria dels seus habitants no saben llegir ni escriure, i només utilitzen la llengua dominant quan van a cal notari, es casen (i ni així...) o fan testament. És a dir la difusió i la salvaguarda dels fets i personatges històrics queda encara dins els canals de transmissió oral familiar, malgrat que vagi en augment la publicació d'uns treballs de recerca i divulgació històrica «oficial» que es consideren més autoritzats i fidedignes a la veritat. Posem per exemple la recuperació (i tergiversació) de la figura de la reina Isabel la Catòlica, necessària per poder coronar reina Isabel II. Com que en aquest període tenen lloc les guerres carlines, les versions històriques –o historicistes– i les preses de posició en relació amb elles van de bòlit, i queden, sovint, manifestament alterades segons els interessos polítics i partidistes.

d) Una Renaixença de caire marcadament postromàntic, un Modernisme poc interessat en la infància, un patufisme denigrat per les classes cultes

Les carlinades són el gresol d'un sentiment nacionalista creixent que prendrà cos cultural amb la Renaixença. Les carlinades també podem veure-les com el teló de fons de la progressiva ensulsiada d'una economia predominantment rural davant l'eclosió a casa nostra de la Revolució Industrial. Això vol dir que la noblesa terratinent tendeix a situar-se prop de la cort de Madrid, molt ignorant en afers econòmics industrials, mentre que una naixent i cada cop més esponerosa burgesia catalana (els germans segons) s'ubicarà en contextos urbans, no sempre barcelonins.

Amb un sentiment d'un romanticisme tardà, la Renaixença crea els seus propis mites polítics (Jaume I o el Príncep de Viana) i literaris (els trobadors), i intenta catalanitzar altres camps com la filosofia, la història, l'art o el dret. Pel que fa als gèneres literaris més cultes, hi havia la voluntat explícita d'edificar una literatura nacional, on es redimensionaven herois llegendaris i se n'amplificaven gestes i intencions, sobretot amb la implantació i el ressò dels Jocs Florals de Barcelona amb els seus lemes de *Patria, Fides, Amor*. Però per altra banda, la Renaixença gairebé no va afectar la literatura popular –o populista– que s'havia anat produint en català gairebé sense interrupció, i els autors que la practicaven, com Pitarra, caracteritzats sovint per una radicalització política, federal i republicana, contrastaven amb el caràcter progressivament conservador de la Renaixença. Mentre la literatura culta posa un accent marcadament èpic a la narrativa, la poesia i la dramaturgia de rerefons històric, la literatura popular esdevé més costumista i de registre més satíric, com ho són els sainets i les gatades. Manca dir que, alhora i paral·lelament, folkloristes com Bertran i Bros, Maspons i Labrós o Serra i Boldú, emprenen la tasca de donar valor de ciència a l'estudi i la recopilació del patrimoni oral en vies d'extinció.

Tanmateix, allò que la Renaixença aportarà a la posterior literatura infantil i juvenil catalana pel que fa a les figures i gestes històriques serà, bàsicament, la dotació d'una aura romàntica i molt èpica a personatges com Jaume I, Otger Cataló i els Nou Barons de la Fama, el Pi de les Tres Branques, Guifré el Pilós i les quatre barres de sang, la gesta dels Almogàvers, el Segadors i els fets del Corpus de sang, el Timbaler del Bruc, Fiveller, etc. És a dir, dècades després, la literatura culta s'imposarà a la

resta de produccions, tot i que la literatura popular hagi fruit d'un públic més ampli, i aquest fenomen és, gairebé sempre, inevitable...

Convençuts d'haver rebut una herència cultural morta i de «viure del passat», tal com ho definirà Jaume Brossa a *L'Avenç* el 2 d'agost de 1892, els modernistes proposen, com a terapèutica, l'impuls modernitzador, l'obertura indiscriminada a tot el que sigui «modern» i proclamen «A èpoques noves, formes d'art noves». Així comença el Modernisme, amb una decidida voluntat per arraconar la Renaixença i d'aconseguir una llengua pròpia però amb esperit cosmopolita. Escapen d'aquest objectiu algunes obres puntuals que potser cal esmentar ja que, per exemple, amb enfocaments diferents, Maragall i Rusiñol rescataran Fra Joan Garí (personatge real i llegenda medieval) de l'oblit i el rellançaran vers el segle XX. Mai no inscrit en cap corrent cultural, Apel·les Mestres temptearà diverses vegades d'oferir als infants, dins una molt incipient LIJ catalana, una visió estètica del passat, que encara avui costa recuperar.

És a la cua d'aquest període quan la revista *El Patufet*, amb la seva enorme i encara no igualada popularitat, i amb autors com Manuel Marinello, Manuel Folch i Torres i el seu prolífic germà Josep Maria, saberen popularitzar la història i els seus personatges amb un sincer compromís de catalanitat, i les seves contarelles penetraren més profundament en les classes populars que en les cultes classes benestants barcelonines.

e) Un rebuig pedagògic a l'èpica durant el Noucentisme

La ruptura realment significativa entre mirar enrere i mirar endavant es produirà amb el noucentisme barceloní

benpensant, més propens a la ironia burgesa que a la memòria col·lectiva. Les obres literàries infantils que signen autors com Carles Riba, Josep Carner o Lola Anglada són tan allunyades del patufisme com de la història pàtria. El seu llenguatge és, a vegades, artificios, i els seus personatges són remarcablement poc èpics, antiherois, excel·lint molt més en l'obra poètica que en la narrativa. Volen escriure peces pedagògicament impol·lutes, i així ho entenen els mestres i pedagogs que, a l'època, són molts i molt bons. Són els pedagogs els qui entronitzaran el model literari infantil noucentista com a patró tipus d'allò que cal que sigui la literatura per a infants.

Un model totalment català, sí, però poc amic de tèrboles i violentes llegendes i de tergiversacions històriques dels personatges o fets del passat tant si aquestes poc desitjades recreacions inciten a la llagrimeta emotiva com a la cleca humorística.

Tanmateix, la veritat, aquest és un model pedagògic i literari culte a més no poder, però escassament popular o popularitzador. I, per culpa de la Guerra Civil i la posterior dictadura franquista, aquest model literari noucentista serà idealitzat durant la clandestinitat anterior a la represa dels seixanta, i l'ideari noucentista durarà molt més del que hauria durat en qualsevol altre país.

f) Un cercle tens i viciós: Immigració - Dictadura - Immigració - Guerra Civil - Dictadura - Immigració - Dictadura(?)

Mentre la intel·lectualitat autòctona debat els seus idearis culturals, no hem d'oblidar que, tot al llarg del segle XX i fins avui dia, Catalunya (allò que en diem el Principat), canvia profundament –i també sense reversió possible– el seu teixit social. A cavall dels segles XIX i XX

hi ha una forta onada migratòria, principalment del camp o la costa a la ciutat, ja sigui per la pèrdua del comerç marítim amb Cuba i Filipines, ja sigui per la seguretat de tenir un sou com a obrer a les noves fàbriques. En plena creixença cultural, pedagògica i industrial, s'esdevé la dictadura de Primo de Rivera, paral·lela a una segona forta onada migratòria, en aquest cas provinent de les províncies de la resta d'Espanya. Amb prou feines refets de l'ensurt, esclata la Guerra Civil, de funestes conseqüències durant la posterior dictadura franquista per a tot allò que sigui català. I no oblidem que aquesta dictadura dura quaranta anys, és a dir, dues generacions! Als anys seixanta, una tercera i importantíssima onada migratòria, vindrà a aixopugar-se laboralment a casa nostra, i si bé ens permetrà refer-nos econòmicament, per la qual cosa els hem d'estar molt agraïts, ho tenen d'allò més fàcil per a no veure's motivats a parlar o conèixer la història i la llengua catalanes, tant més quan és a partir d'aquests anys que la televisió, evidentment estatal, entra a les llars.

Però també és als anys seixanta que, amb comptagotes, s'anirà obrint l'aixeta, i el tarannà nacionalista propi dels catalans podrà començar una incipient represa cultural –de la qual parlarem tot seguit– que acabarà fluint plàcidament fins a obtenir l'estatut d'autonomia i unes conselleries pròpies de cultura i ensenyament.

El suposat benestar obtingut als anys noranta atraurà encara una darrera onada migratòria (gairebé un milió i mig de persones en sis anys), provinent de països que ens resultaven fins ara tan estranys com Gàmbia, Pakistan, Xina o Perú, i amb els quals hi ha pocs nexes culturals en comú, a no ser en la utilització de les tecnologies de les quals parlàvem fa poc, i que els permeten comunicar-se

més estretament amb els seus llocs d'origen que no pas amb el seu lloc d'arribada. I quan, davant d'això, les escoles catalanes i els seus programes d'immersió lingüística semblaven assolir un èxit reconegut internacionalment, nomenen ministre un senyor que està Wert com una mala cosa i que imposa, impunement –perquè els seus són majoria–, una nova dictadura tant pel que fa a la nostra història com a la nostra llengua. O no?

g) Una represa didàctica.

Una literatura pedagògica

Ja hem esmentat que, a partir de la dècada dels seixanta, a Catalunya sorgeix cada cop més un important moviment educatiu conegut com la Renovació Pedagògica i que abastarà tant l'educació formal (les escoles del CEPEC), com l'educació no formal (l'escoltisme i els esplais). Pares i mestres organitzen un moviment de rebuig al model educatiu del règim, centralista i totalitari, proposant una renovació pedagògica a l'escola que es basi en els nous corrents pedagògics i socials europeus. A la pràctica, però, la normalització del català com a llengua escolar no arribaria fins a la caiguda del model dictatorial i la instauració de la democràcia. Mentrestant, tots els esforços per editar llibres infantils i juvenils en català es van basar en tres iniciatives: la publicació, el 1961, de la revista *Cavall Fort* –aglutinadora dels futurs professionals del món editorial infantil i juvenil–; la fundació de l'editorial La Galera, i la creació dels premis Josep M. Folch i Torres i Joaquim Ruyra de literatura infantil.

Les noves propostes literàries abandonen el model rondallístic de les anteriors dècades, iniciant una renovació temàtica i estilística basada en la reformulació de gèneres «adults» en clau infantil i juvenil: la novel·la negra,

la novel·la històrica, el realisme crític... Tot això facilita l'aproximació a la literatura d'un públic potencial que, fins llavors, s'havia reduït dràsticament per l'escolarització en castellà i la prohibició del règim a la publicació en català. Tot i així, les grans novel·les històriques juvenils (de Maria Novell, d'Oriol Vergés, d'Emili Teixidor, de Josep Vallverdú, de Carles Macià, d'Enric Larreula...) són novel·les de rerefons històric, generalment amb un protagonista jove fictici, que du a terme la seva aventura personal sobre el rerefons de la història i gestes de personatges reals. Aquests relats, molt apreciats i llegits a les escoles, rarament responen a aquell tipus d'èpica abrandaada, violenta o romàntica, que té, per bé o per mal, un major impacte en les ments joves. Però és que resulta tan difícil i arriscat enllaçar la didàctica escolar amb l'exaltaació èpica...

h) Molt poca presència d'altres gèneres i uns còmics menystinguts

Encara avui, dins el ventall de l'edició per a infants i joves, la part del lleó l'ocupa la narrativa, i dins d'ella es publica més novel·la que conte o relat breu. La poesia per a infants d'autor viu i coetani als seus lectors, com ho són Miquel Desclot, Joana Raspall, o Josep M. Sala-Valldaura, és d'aparició força més tardana, a finals de la dècada dels 80, i més constant a partir dels anys 90. Però força més abundant en bestiaris que en poemes històrics...

Pel que fa al teatre, no es pot negar que la fi de la dictadura va veure néixer una bona pila de grups de teatre d'animació, boníssims i engrescadors, però pràcticament mai afeccionats a difondre fets o personatges històrics i, evidentment, no gaire proclius al teatre de text (on sí que hi hagué alguna obra posada en escena dins dels cicles de

teatre de Cavall Fort). Les dues obres de rerefons històric que més ressò han tingut entre infants i joves catalans, malgrat no estar-los inicialment adreçades, són *El retaule del flautista* i *Mar i cel*, la primera una brillantíssima sàtira metafòrica i la segona un drama èpic de ficció convertit en musical.

Parlant de música, també convindria recordar el pes importantíssim que a Catalunya tenen les corals, i el paper que podrien jugar en la difusió de la història i dels seus personatges si lletristes i compositors s'hi dediquessin de tant en tant, perquè la difusió més recent del personatge de Serrallonga és en gran part deutora de la cançó del grup Esquirols (a més d'una minisèrie de TV3 i d'un parell d'àlbums de còmic).

I ja que parlem dels còmics, ja sigui en revistes com *Cavall Fort* o en àlbums degudament relligats, no podem deixar de dir que, malgrat ser un gènere narratiu poc esmentat i apreciat tant a l'escola com entre la crítica literària (que no pas gràfica), és dins d'aquest àmbit on recentment s'ha encarat més sovint la temàtica dels personatges històrics del nostre país. Autors tan estimables com Oriol Garcia o Quim Bou són ben coneguts dins els cercles dels fans del còmic, i qualsevol historiador de pro valoraria a bastament la qualitat dels seus guions i vinyetes i l'aportació divulgativa realitzada de cara al públic juvenil. O sigui que jo, que no sóc historiadora, també ho faig.

i) Un aparell crític feble, endogàmic, barceloní i segmentat

El còmic o la narrativa gràfica ens han permès esmentar la crítica literària. A casa nostra, l'aparell crític dedicat a la LIJ ha estat, des de la dècada dels setanta, molt vinculat a l'escola i la lectura escolar, si bé a poc a poc la figura

i la preparació dels bibliotecaris també han contribuït, des d'una mirada més neutra, a la valoració crítica de les obres adreçades a infants i joves. Els darrers anys hem assistit a la pèrdua, segurament irreversible, dels espais de crítica del llibre infantil en els mitjans de comunicació, sobretot en diaris barcelonins, i a un augment molt destacable i valuós dels blogs i webs que s'hi dediquen mitjançant les tecnologies digitals. Però aquest canvi de suport difusor continua sent endogàmic, i diria que els qui visitem aquestes pàgines virtuals som, majoritàriament, gent del ram. En general, la crítica para més atenció a allò que surt del fons de les editorials grans i barcelonines que de les petites monografies locals, de difícil i arriscada distribució, i podria arribar a semblar que tot el que s'edita surt de segells reconeguts. O sigui que ens cal, un cop més, lamentar que la crítica, sobretot la dels estaments i entitats més acadèmics, sigui encara tan lluny de tractar, analitzar i valorar per un igual tot allò que s'escriu i es publica o difon en català, sense etiquetes, prejudicis locatius ni adjectius segregacionistes. Vull dir que, si en aquests cercles s'escaigués estudiar, valorar o premiar el relat històric generat amb ocasió del tricentenari, hauria de tenir-s'hi en compte tant el *Victus Barcelona 1714* de Sánchez Piñol, com el *1714* de Jordi Sierra i Fabra, és a dir tota la constel·lació d'obres literàries sorgides arran d'aquesta efemèrides, analitzant-les com pertoca en cada cas, és clar! Però em temo que encara durant molts anys continuarem mantenint en calaixos separats una literatura culta i adulta, una literatura infantil que sembla que no mereixi el qualificatiu de culta, i una literatura popular adreçada indistintament a grans i petits alhora i que es difon, però no pas críticament, cada cop més en suports que no són llibres.

j) Uns autors àvids de traduccions en el mercat internacional

Els autors de la LIJ més joves o que més recentment han irromput dins el mercat català, ja són molt lluny –i això em sembla molt satisfactori– de sentir-se amb l'obligació de «salvar-nos els mots i retornar-nos el nom de cada cosa». He estat observant que els noms dels seus protagonistes és cada vegada més foraster (Clòdia, Noel, Elvis...) perquè algú els ha dit que això va bé per ser traduït en altres llengües. Les aventures que els passen són cada vegada més despullades d'un context específic i geogràficament concret, i encara menys d'un fet o personatge històric nostrat. Perquè escriure novel·la juvenil en català és econòmicament poc rendible, sobretot ara, davant el fantasma de la sociabilització de la lectura juvenil, i ja es deu estar escrivint amb un ull posat en la traducció en castellà (gairebé totes les editorials ho fan) i l'altre en una hipotètica traducció a l'anglès, francès o alemany. Em sembla del tot lícit: cada escriptor orienta la seva obra com vol. Però jo ho havia d'esmentar, ara i aquí, si més no com una altra de les possibles causes del desconeixement que tenen els joves lectors catalans de la història, personatges i fets reals del nostre país, enteneu?

Cloenda

I fins aquí puc arribar. Una flor no fa estiu, però moltes fan un ram. Us he desgranat algunes possibles causes que, a parer meu, haurien pogut contribuir al desconeixement que de la pròpia història tenen els infants del nostre país. Crec que amb una sola d'aquestes causes, sobretot amb la tercera, n'hi hauria hagut prou perquè així fos, perquè una flor no fa estiu, però moltes fan un

ram, o un feix... i alguna flor hi ha que és verinosa.... Aleshores, com els savis del Pirineu us preguntareu: què podem fer-hi? Com podem escapolar-nos d'aquest fat malastruc i d'aquesta sensació de derrota permanent?

No sé la resposta científica a aquestes preguntes... Però si les coses no haguessin anat així, altre gall li cantaria. Tanmateix, com que no solament de novel·la es nodreix el bagatge cognitiu dels infants i joves, seria aconsellable que, de tant en tant, com qui no vol la cosa, en guions de còmic o de sèries televisives, en poemes i cançons, en relats breus o llargs, en peces de teatre o en xarxes telemàtiques, tots plegats, hi deixéssim anar una frase feta, un lloc, un any, un nom, un proverbi, un refrany, una estrofa, un acudit, un serial o una gatada, que ens relligués amb el passat, si de debò volem o aspirem contribuir a millorar el coneixement de qui som i d'on venim. Si aquesta citació esporàdica però intencionada és desconeguda pel lector jove, farà preguntes i –això sí que ho sé del cert– de la capacitat de preguntar en prové el saber. O no?

Bibliografia:

ELIÀDE, Mircea: *El mito del eterno retorno*. Madrid: Alianza Editorial, 2000.

ONG, Walter: *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. Mèxic: F.C.E, 1987.

<http://etimologies.dites.cat/2008/08/ndex-alfabtic-de-les-entrades-en-catal.htm>

<http://lletra.uoc.edu/>

Sessió II

TAULA RODONA 3

La recreació o creació de personatges en contextos històrics

Moderadora:

Anna Pérez (*editora a La Galera*)

La recreació o creació de personatges en contextos històrics

Ignasi Blanch

(il·lustrador)

De petit em passava el dia fent gargots i dibuixant sempre, en els quaderns dels meus germans, a les parets de la meva habitació, en els marges dels llibres de l'escola, per als meus companys de classe...

Vaig continuar dibuixant mentre avançava en els estudis, fins que vaig aconseguir entrar a la Universitat de Barcelona per estudiar Belles Arts. Els meus professors de la Universitat no entenien ni compartien el meu interès per la il·lustració.

Després em vaig desplaçar a Berlín, on vaig viure gairebé quatre anys fent gravat, litografia i especialitzant-me en tècniques d'impressió al centre Künstlerhaus Bethanien, al barri de Kreuzberg.

A Berlín vaig aprendre la meva professió i vaig adquirir un mètode de treball disciplinat i entusiasta. L'estada a Berlín em va servir de debò, a la ciutat alemanya vaig créixer en molts sentits. En tornar de Berlín, vaig decidir quina seria la meva professió i vaig començar a il·lustrar.

Quan treballa no faig gaires esbossos però necessito un temps per conèixer a fons el tema que he de represen-

tar en les meves il·lustracions. Necessito il·lusionar-me i estar totalment imbuït per l'atmosfera que em transmet el text, pel tema que tracta el llibre i això pot durar uns quants dies.

Dibuixo el que em suggereix el text, però no sempre d'una manera literal, no busco la representativitat propera al realisme en els meus dibuixos ni deixar testimoni d'una manera excessivament propera a la realitat. Procuro presentar unes il·lustracions més properes als meus interessos, a un registre gràfic més personal.

Les persones que veig pel carrer em donen idees per crear personatges. Dibuixo sempre i paral·lelament als encàrrecs de les editorials. Són personatges que m'agraden, que recordo o que em transmeten interès suficient per a representar-los i crear personatges imaginaris. També són font d'inspiració situacions que he viscut i que recordo. Parteixo de la pròpia experiència i dels records personals.

Per a dibuixar, m'agrada molt acudir al record de les faccions de les persones que formen part de la meua vida o a les que m'acompanyen d'una manera contínua, tot i que no són conscients de la seva importància en el meu itinerari vital. Sobretot torno als records de la meua infància, jugant pels carrers de Roquetes, la petita ciutat del Baix Ebre on vaig créixer o l'hort de les mandarines de casa, jugant amb el meu germà petit, amb els amics i corrent amb algun dels gossos que teníem...

La gent del lloc on vaig néixer, el Baix Ebre, són gent forta, lluitadora, molt senzilla i també desconfiada. La seva mirada és directa, la conversa també ho és. M'agrada retrobar-me amb aquesta mirada sincera i frontal. Procuro que els meus personatges ho transmetin i les dones de les meves il·lustracions tenen una mirada serena, tranquil·la,

però directa com les dones dels meus records d'infància; i els homes tenen un gest una mica brusc, entre sobtat i valent.

Formalment tinc tendència a desproporcionar les figures, els caps per exemple són més grans del que seria considerat normal o d'acord amb la resta del cos. És com si aquestes desproporcions m'ajudessin a transmetre millor la seva expressió tan directa!

En els llibres històrics, aquesta opció també m'ha ajudat a afegir més expressivitat!

Quan començo els projectes vaig a referents indispensables que afavoreixen el meu estat de creativitat i em faciliten entrar en un cert grau d'inspiració. Per exemple, sempre visualitzo algunes fotos d'espectacles de la ballarina alemanya Pina Bausch o miro, de nou, alguna escena de la seva pel·lícula *Die Klage der Kaiserin*. A vegades escolto una cançó de Natalie Merchant o, per exemple, el primer acte de *La Wally* d'Alfredo Catalani, cantat per Victòria dels Àngels. També torno a llegir algun paràgraf o un capítol d'un dels meus llibres preferits, de Candor Maria o de John Berger, entre d'altres...

En enfrontar-me a un nou projecte, em documento, llegeixo i procuro il·lusionar-me des del principi. Crec que faig unes il·lustracions amb un to introspectiu i amb molts silencis. Jo afegiria el meu interès per trobar uns personatges amb un passat intens, que transmetin força i amabilitat al mateix temps.

M'agrada treballar a prop de l'escriptor. Em sembla necessari per crear un llibre il·lustrat amb més interès. Quan amb l'escriptor amb què treballo presentem un llibre o participem els dos en xerrades, m'agrada dibuixar en directe mentre l'autor està llegint una part del llibre que presentem. És un moment especial i m'agrada molt com-

partir aquestes moments amb l'escriptor. Autor i il·lustrador conjuntament per a viure un moment efímer.

Llibres històrics i de guerres

Va haver uns anys que em demanaven llibres relacionats amb un context històric, amb conflictes i guerres. Sembla com si el traç directe i immediat pogués representar, d'una manera més visceral o sincera, alguns dels sentiments de por o d'angoixa que transmeten els textos sobre la guerra o moments històrics virulents. El fet és que en vaig il·lustrar alguns de seguits.

A *Fill de rojo*, editat per Tantàgora el 2007, Joan Portell va proposar un text a manera de crònica de la Guerra Civil espanyola. Un avi, que va viure la guerra com a nen, explica al seu nét els esdeveniments principals que van provocar aquesta tragèdia. Vaig decidir documentar-me més del que és habitual –llibres, pel·lícules...– i vaig voler proposar unes imatges directes i sense concessions. Per exemple, l'escena de l'afusellament presenta una visió distant de les víctimes, però d'una manera clara mostra l'espai on va succeir (un cementiri), els assassins i el militar dirigent d'aquest crim. El cementiri és el de la Figuerosa, un poble petit al costat de Tàrrrega i l'avi protagonista del llibre té uns trets que recorden un familiar meu.

Per representar aquesta escena, la de l'afusellament, no vaig partir d'una adequació al possible lector infantil. És una escena dura i així la vaig representar amb un traç directe i una expressió del personatge principal, el militar, molt freda.

Quan il·lustro un nou llibre, a vegades dubto si ho faig per als lectors o em centro principalment en el meu llen-

guatge gràfic personal i en una reflexió íntima, més íntima. Crec que és la segona opció.

Entre les pel·lícules vaig veure *Tierra y libertad*, de Ken Loach, filmada el 1995 i *Libertarias*, de Vicente Aranda, del 1996.

Taronges en terra de ningú és un llibre de l'escriptora Elizabeth Laird, filla de pares escocesos, que va néixer a Nova Zelanda. L'autora va viure al Líban durant la guerra civil, escenari on succeeix la novel·la que vaig haver d'il·lustrar l'any 2008 per a l'editorial Cruïlla.

Una nena, arrisca la seva vida per salvar la d'una anciana a la guerra civil de fa trenta anys al Líban. Ayesha, així es diu la nena, viu a Beirut enmig de la destrucció, de la pobresa i envoltada de militars. L'autora l'Elizabeth Laird recorda un mercat a la vora de casa seva que va quedar derruït i la imatge d'una parada de fruita que va anar a parar al terra. La imatge d'unes taronges brillants enmig de tanta desolació la va inspirar per escriure aquest llibre.

Vaig buscar fotografies de la ciutat de Beirut, dels seus edificis, imatges de la guerra, però després vaig crear els personatges a partir d'un sentiment personal de tristesa. Vaig recordar quan era petit i alguns moments de solitud. Això em va ajudar a crear el personatge d'Ayesha, però amb una certa semblança en el rostre a la meva germana quan era petita.

També l'any 2008 em van proposar il·lustrar dos dels contes del llibre *Homenaje a los niños de 1808*, escrit i il·lustrat per autors diversos, per a l'editorial Ediciones de la Torre, de Madrid. L'editorial proposava fer una revisió de la Guerra de la Independència del 1808 o, tal com es va anomenar a Catalunya, la Guerra del Francès, com un senzill homenatge als nens que van morir o van ser víc-

times directes d'aquell conflicte tan violent. Vaig haver d'il·lustrar els contes de Miquel Desclot «El juego de la guerra» i el d'Isabel Molina «La aprendiz de modista».

El conte de Miquel Desclot està basat en la llegenda del timbaler del Bruc. Coneixia prou bé els indrets on succeeix la història del jove timbaler o, si més no, m'eren molt més propers: Igualada, Manresa, Barcelona, Montserrat... Vaig documentar-me en la forma del massís de Montserrat per a ser més representatiu en la descripció de l'espai. També vaig revisar la indumentària de l'època. El punt de vista en picat d'una de les il·lustracions i la tipologia dels personatges respon, però, a uns hàbits de treball i a una gramàtica visual que de mica en mica ha anat teixint el resultat de la meva tasca com a il·lustrador.

Al conte d'Isabel Molina vaig haver de buscar la roba que portaven les dones del 1800. Eren dones modistes de Madrid. El traç del llapis i els colors blau i ocre em va ajudar a afegir l'atmosfera trista d'un moment dramàtic. Per a representar el moment més trist de la història vaig situar la mirada del possible lector del llibre arran de terra, a l'alçada de la nena protagonista, ferida i abandonada en ple atac de les tropes franceses. El rostre de la nena s'assembla, una altra vegada, a una noia de la meva família.

Al llibre *1714* l'autor Jordi Sierra i Fabra escriu un poema èpic per explicar la guerra dels catalans contra les tropes borbòniques que van assolar la ciutat de Barcelona, l'11 de setembre de 1714. Tots els personatges d'aquest àlbum editat per La Galera l'any 2013 tenen alguna cosa de la gent que m'agrada i la que apareix als meus records. Tal com faig habitualment, em permeto desproporcionar les figures encara més i segueixo buscant la semblança amb molts personatges de la meva infantesa.

La imatge del darrer atac a Barcelona per les tropes borbòniques és una recreació directa del gravat de Jacques Rigaud (1680-1754).

La meua manera d'interpretar el món es pot percebre del mateix mode en les meves il·lustracions, en un àlbum, però també quan pinto o fins quan dono les classes o participo en xerrades. Dedicar la vida a la creació és, en realitat, una manera de viure i això determina la teua quotidianitat, les relacions, els viatges...

Un il·lustrador és com un director de cinema, escull la història, dóna imatge als protagonistes, crea l'attrezzo, dissenya els escenaris i s'encarrega també de la il·luminació. Per il·lustrar amb honestat i des de la sinceritat, cal dibuixar molt, però sobretot viure amb intensitat. A més a més, cal tenir un grau molt alt de percepció, d'esperit crític i de retenció d'imatges i viure en un estat d'alerta i estar atent a tot el que t'envolta i al que vius.

En cada projecte intento conciliar la tècnica amb la intenció. M'interessa el traç i la seva llibertat de resolució, la immediatesa i notar la força del gest sobtat en totes i cadascuna de les il·lustracions. Això m'interessa molt més que una documentació excessiva.

Per això, procuro mantenir el traç fresc dels primers esbossos sempre i fins al resultat final, d'acord amb el sentiment que em transmet la lectura del text. Aquesta és una característica del meu treball que m'agrada molt i que em provoca ganes de continuar treballant i anar avançant.

A l'estudi dispo de una bona biblioteca, plena de molts llibres de pintors i artistes que considero referents, entre d'altres El Bosco, Bellini, Egon Schiele, E. L. Kirchner, Goya, Watteau, Brueghel el Vell, William Kentridge, Gilbert and George, Sophie Calle, Pina Bausch... i il·lustradors com Iku Dekune, Jutta Bauer, Lisbeth Zwerger,

Carl Cneut, R. Innocenti, Sempé, Anne Herbauts, Klaus Heidelberg, Olivier Tallec, Kitty Krowther, Stefanie Harjes, Elena Odriozola,...

Necessito revisar la serenitat de les figures de Bellini, en contraposició a les instal·lacions crítiques i socials de Sophie Calle. O entendre la minuciositat dels anglesos Gilbert and George que es contraposa amb algunes de les seves temàtiques. Les animacions surrealistes i de tècnica senzilla de William Kentridge, o les pintures tan modernes per la seva època, dures, sinceres i expressives del Bosco i les de Brueghel el Vell; m'interessen molt més i les analitzo una i altra vegada, molt més que la foscor aparent de Tim Burton, un dibuixant i director de cinema molt influent en alguns il·lustradors actuals.

A l'estudi gaudeixo de tranquil·litat, de la música dels meus autors i intèrprets preferits, i també de la visita i de les converses amb els meus amics.

Encara recordo l'infant que dibuixava a totes hores i, en veu baixa, li explico que tot va sortir bé, que va merèixer la pena fer gargots i ratllar les parets de la seva habitació tantes vegades.

La recreació o creació de personatges en contextos històrics

Dolors Garcia i Cornellà

(escriptora)

Si escrius una història on t'inventes un món, no cal que remenis gaires llibres d'història: aquest món està a la teva ment i tu el pots modelar com vulguis. En aquest cas, l'escriptura pot sortir més a raig, perquè el que tu t'inventes no ho has de contrastar amb res: t'inventes el paisatge, el clima, la manera de viure, els habitants d'aquest món inventat, els seus noms, les normes, les jerarquies, la indumentària, els orígens, el futur, el funcionament de la societat, en definitiva, t'inventes tota la maquinària perquè aquest món que tu crees funcioni.

Si escrius una història actual, o lleugerament endarrerida en el temps, tan poc endarrerida que la pots situar en la teva memòria i el teu record, tampoc no cal bussejar gaire en la història per saber com és o com era el món, perquè traient el cap per la finestra o llegint els diaris, ni que siguin d'unes quantes dècades enrere, ja te'n sortiràs.

A la narrativa històrica, el món, més bé o més malament, també funciona. Només es tracta de saber com. I, si no tens una formació específica en història, que et doni les claus que necessites, has de buscar-les.

Per sort, tenim un grapat d'historiadors i historiadores, tant actuals com anteriors, que han investigat i investiguen magníficament la història. No és gens difícil trobar la informació que necessites perquè el món per on passejaren els teus personatges sigui un món ben real i ben rigorós. Però s'ha de saber buscar-la, perquè molts llibres d'història es decanten per explicar la història gran, la que està escrita amb majúscules, i tu necessites l'altra, la petita, la dels personatges anònims. En aquest sentit, m'he sorprès enormement, quan m'he endinsat en segons quins llibres d'història, sobretot de poca difusió entre el gran públic, del munt de detalls interessants que contenen, no només per saber què passava en aquell temps, sinó també per conèixer els seus protagonistes. Cada vegada més, trobem investigadors que remenen documents per acostar-nos justament al món dels personatges més anònims i desconeguts de la història. I això és el que m'ajuda més a l'hora de crear un personatge, o una colla de personatges, per a una novel·la situada en un temps allunyat del nostre.

Perquè es pot saber molta història, història de la gran, de la que ens explicaven quan anàvem a l'escola, però desconèixer, per exemple, què hi havia a les finestres de les cases al segle XIII per evitar que hi entrés la pluja. O què menjaven els homes i les dones del segle XV per esmorzar, per dinar o per sopar. I a quines hores ho feien. I amb què. O en quina mena de llits dormien al segle XII. O com s'il·luminaven les cases. O com eren els vestits que duïen. O què prenien quan estaven malalts. O què resaven quan anaven a l'església i amb quina llengua ho feien. O com ballaven durant les festes i celebracions. O com les feien, aquestes celebracions. Són milers i milers de detalls que van sortint, amb paciència i amb molt de temps, dels llibres d'història, i que serviran per conformar, no només

l'escenari de la història que vols escriure, sinó també la personalitat i el caràcter dels seus personatges. Es necessita saber tot això per situar-los en un temps determinat que no és el teu, i per situar-los de manera que sigui creïble.

En un dels meus llibres considerat de narrativa històrica, *L'esclau del Mercadal*, una noia cristiana té un sentiment molt especial, proper a l'enamorament, cap a un esclau. Hauria estat molt fàcil, i molt desitjable per a una gran majoria dels lectors, que aquesta noia i l'esclau acabessin junts. O almenys això és el que em suggereixen moltes vegades els lectors quan parlem del llibre en una d'aquestes visites que faig als instituts. Els haig d'explicar que, fent-ho així, el llibre hauria perdut totalment la credibilitat. Un esclau i una noia cristiana no podien tenir relacions de cap de les maneres, hauria estat pecat mortal, segons els principis morals que regien en aquell temps, i segurament haurien acabat tots dos a la forca o a la foguera, depèn de l'època. En canvi, l'enamorament sí que el puc explicar, perquè és un fet universal, transversal a totes les èpoques i a totes les capes de la societat, tan vàlid ara com fa cinc-cents anys. Són les conseqüències, les que han de ser respectuoses amb la història del temps que s'explica.

La història gran, doncs, la dels reis i les reines, la de les guerres i les intrigues, la dels països i territoris, la dels tractats i l'establiment de fronteres, la de les conquestes i les derrotes, ja hi és i la sabem. Ara es tracta de saber la petita, d'història, la que passava a les cases dels personatges anònims, als carrers i places de les ciutats i els pobles, la que vivien en la seva pròpia carn els nostres avantpassats: com estimaven, com patien, com buscaven la felicitat, com naixien, com morien, de quina manera van passar pel món, què sentien quan eren uns infants, o uns adoles-

cents, o uns avis. Com veien la vida, com la sentien i com establien relacions per viure-la.

Com podem crear o recrear aquests personatges perquè la novel·la sigui creïble?

Primer de tot, coneixent tots els detalls de l'escenari. És la informació que ens donaran els llibres d'història. Però que, moltes vegades, no és a les pàgines principals sinó que s'ha de saber llegir entre línies. I derivar moltes vegades cap a altres documents o cap a altres llibres més específics. I acabar amb la taula plena de llibres oberts, de papers amb múltiples anotacions o d'interminables enllaços al Google!

Però no només els llibres donen la informació que es necessita. Si la història passa en una ciutat, en un barri o en un poble que encara existeixen, es necessiten també moltes visites a aquest lloc, moltes fotografies, moltes passejades per copsar el clima, la llum, l'entorn, el soroll o el silenci que s'hi viu. És una manera molt forta d'entrar en l'ambient del lloc on situaràs la narració, encara que hagin passat uns quants segles. A mi em serveix molt.

Quan ja tens tot això, has de dibuixar els personatges, en el cas que siguin ficticis. Els has de donar un nom que lligui amb els noms i els cognoms de l'època. Els has de muntar la vida, on van néixer, com ho van fer, on van créixer, de què van treballar. Els has de vestir i alimentar, i també fer-los parlar, sempre tenint en compte els detalls històrics que ja has trobat i treballat abans. I, quan ja els tens la vida muntada, els l'has de desmuntar: com es moren, de què, a quina edat, com són els enterraments i el dol, com funcionen els testaments i les herències, les tutories dels fills i filles menors d'edat, la subhasta dels seus béns.

I, finalment, arriba l'hora de dotar-los de sentiments. Potser la part més imaginativa i creativa de tot plegat. I

també la més arriscada. La que surt ben poc als llibres d'història.

Però els sentiments, com hem dit abans, són universals i transversals a totes les èpoques. L'odi, la ràbia, l'amor, l'angoixa, la calma, la por, el pànic, l'amistat, el recel, la gelosia, l'enveja, el desig, la tendresa, la crueltat, l'afecte... tant hi són ara com hi eren abans. Hauran canviat els costums, l'entorn, la qualitat i les condicions de vida, les expectatives i els coneixements, però els sentiments hi són, i són els que sentim i coneixem nosaltres. Només que en un marc diferent que no podem oblidar ni obviar, ben al contrari, que hem de tenir molt present perquè la novel·la, encara que sigui protagonitzada per uns personatges ficticis, sigui, sobretot, creïble.

A manera de resum, i amb molta llibertat per part meva, m'agrada dir que la creació de personatges en contextos històrics seria una mica com fer el pessebre: sobre un marc històric que ja hi és i coneixem més o menys (el moment i el lloc del naixement, l'anunciació als pastors, els tres Reis i el paisatge) hi afegim tots aquells altres detalls, moments i personatges que ens ve de gust: la pastoreta, el caganer, uns nens que juguen, un ramat de xais, un conill amagat darrere d'un arbre, unes granotes damunt d'una pedra, un pescador a sota el pont, una dona que renta, les gallines, el pou, el paller, el foc, l'aigua, la neu... I tot el que vulgueu! La història queda intacta i la nostra imaginació fa la resta.

La recreació o creació de personatges en contextos històrics

Enric Larreula Vidal

(*escriptor*)

A tots els qui ens agrada explicar històries, escriure històries, la Història en general, entenent-la com allò que els llibres diuen que ha passat, pot representar una font inescotable d'idees i possibilitats d'arguments per a les nostres narracions. Potser perquè sovint la història de la humanitat ha estat construïda a cops de sabre, de traïcions, d'abús dels uns contra els altres i de resistències per defensar-se'n. Seria difícil que una història inventada pogués superar la tensió argumental de moltes de les èpoques històriques que hem viscut, i continuem vivint, segons ens n'informen cada dia els noticiaris de ràdio i televisió.

Per això, moltes creacions literàries per a joves, sobretot d'aventures, però no només d'aventures, s'han basat en fets reals, o en contextos històrics de gran tensió, perquè tensió representa acció, moviment, aventura, emoció, lluita, idealisme, amors apassionats, derrota, victòria... Argument literari al cap i a la fi.

Algunes narracions poden limitar-se a fer viure els personatges en una època històrica concreta, poc o molt agitada, però on la temporalitat només actuï com a pai-

satge, o teló de fons ambiental de l'argument, condicionant-lo i decorant-lo segons les vicissituds i característiques de l'època retratada, però que no alteri la trama argumental nuclear de la novel·la. És a dir, els personatges podrien viure semblantment la seva història si els haguéssim situat en un altre lloc i un altre temps. Però, per regla general, quan triem una època històrica concreta, més o menys convulsa, és perquè volem que els esdeveniments suposadament ocorreguts afectin els nostres personatges, o de foma passiva, o d'una manera activa, fent-los partícips, o fins i tot protagonistes, dels esdeveniments. Fins al punt que de vegades els nostres protagonistes els basem en personatges que realment van existir, i que utilitzem i reelaborem d'una forma més o menys idealitzada, en una mena de barreja literariobiogràfica poc o molt documentada.

Parlant de documentació, una de les característiques de les narracions situades en contextos històrics concrets és que demanen per part de l'autor un treball previ de documentació de l'època o episodi que apareixerà en el relat. Naturalment, segons el rigor literari que s'hi vulgui donar, o la suposada exigència dels suposats lectors i la del mateix escriptor, però no es pot parlar d'una època històrica determinada, ni d'un fet que va passar, ni d'un personatge que va existir, si no es té ni idea de què va passar, ni com, ni a qui, ni per què, ni com vivia la gent en aquella època. Per saber transmetre bé als lectors l'aroma històrica d'un context determinat primer l'ha d'haver copsat amb força qui l'escriu.

Justament aquesta és una de les parts més boniques i interessants que comporta el fet d'escriure: el plaer d'esbrinar, recercar, descobrir i documentar-se bé sobre els fets històrics o l'època concreta en què vols situar la nar-

ració. Encara que després moltes de les coses que aprens dels llibres, de les entrevistes que facis a gent que hi entén més que tu, i dels documents diversos que consultis, no les utilitzis del tot en la teva narració, ja les has apreses, ja les saps, ja són teves... Entre altres coses, escriure té la gràcia de fer aprendre moltes coses a qui escriu.

En la nostra cultura, dita occidental, i segons les modes que s'estableixen, hi ha alguns contextos històrics, o episodis, si es vol, que per raons diverses, i segons les modes socials de cada moment, destaquen per damunt dels altres com a fonts inspiradores de temes narratius i la creació de personatges que s'hi relacionen. A grans trets podríem destacar el món dels antics romans, de vegades lligat a la història del cristianisme i els seus mites, els temes de l'Edat Mitjana, amb cavallers, princeses i castells, les grans guerres mundials; i, sobretot, la colonització europea d'Amèrica del Nord, segurament cap altra epopeia humana no ha donat tant de si com a font inspiradora d'arguments literariocinematogràfics.

El nostre cas concret de poble a qui no deixen acabar de ser ha estimulat en molts de nosaltres l'interès per la nostra llengua i la nostra història, com a referents que no podíem perdre si volíem sobreviure per algun dia arribar a ser. En realitat, per això molts de nosaltres escrivim, per això molts de nosaltres som aquí. Per això també sovint hem cercat temes i contextos de la nostra història que, potser per la forma contundent com ens han afectat, més o menys idealitzats, han servit d'escenari a moltes de les nostres creacions literàries i ens han permès moure-hi personatges reals o inventats. Jo mateix en la novel·la *El tresor dels jueus*, (Barcanova, 2006) que inicia la seva acció l'any 1535 i l'acaba el 1575, tot i que el protagonista me'l vaig inventar, el vaig fer viure i participar en molts dels

esdeveniments historicogeogràfics, lluites, batalles, revoltes, i altres fets, amb dates autèntiques i noms de personatges ben reals i documentats, que en aquella època van trasbalsar el país i fins i tot el món aleshores conegut. Quantes hores d'arxius i biblioteques hi vaig invertir...

Fins i tot en èpoques políticament més difícils, escriure sobre la nostra història ens pot haver servit d'excusa per ensenyar de forma més o menys subliminal als nens o joves a qui ens adreçàvem, referents humans i històrics que hem convingut a creure que ens pertanyen. Com poden ser les conquestes medievals contra els sarraïns, la croada francovaticana contra els càtars, la guerra del 1936-1939 i, no cal dir, la guerra de Successió del 1700 al 1715.

Jo, sense d'entrada haver-m'ho proposat, també he utilitzat l'11 de setembre de 1714 en la sèrie «Ala de Corb». Però això és una història llarga, tan llarga com els vint-i-tres anys que he trigat a completar la sèrie de dotze volums en què finalment se m'ha convertit la narració.

Ala de Corb, que l'editorial Baula em va publicar per primer cop l'any 1990, va néixer com una novel·la més d'aventures i d'humor per a adolescents sobre el tema clàssic i tòpic dels pirates, situat en el convuls context històric del segle XVII en el golf de Mèxic. He de dir que en aquella època encara no s'havia projectat, ni potser filmat, cap de les pel·lícules de la sèrie «Piratas del Caribe», que actualment han popularitzat a bastament cinemes i televisions.

En les visites que com a autor feia a escoles on llegien aquest llibre, molts alumnes em demanaven la continuïtat de l'aventura. Això va fer que l'editor em proposés escriure una sèrie de llibres amb els mateixos personatges. Així va néixer la col·lecció «Ala de Corb».

En aquest cas concret el context històric en què viuen és absolutament determinant per a ells, ja que els porta a enfrontar-se, a favor de la justícia i la llibertat, en una lluita a mort contra tots els imperis europeus a la vegada i les seves dèries colonials... Ara bé, el context històric no ho és tot, depèn del to que vulguis donar al relat. En aquest cas, tot i la duresa de l'època, vaig voler parlar-ne amb to humorístic. Potser perquè, en el fons, l'humor em fa una certa gràcia.

I ha estat així, com entre rialles i garrotades a tort i a dret, que vaig explicar l'origen de la nissaga d'Ala de Corb, començant pel rebesavi, que al segle XVI va fugir a les Antilles com molts altres hugonots francesos a causa de les persecucions a què els sotmetien els catòlics. I com molts d'aquests fugitius, convertits ja en petits colons de les illes caribenyes, es van convertir en bucaners, o comerciants de carn per als navegants, la posterior ocupació de totes les illes per part dels exèrcits imperials de qual-sevol de les potències europees que es repartien aquells territoris i lluitaven entre elles per mantenir-los, el reclutament militar obligatori en vaixells de guerra a què els exèrcits sotmetien els bucaners, la revolta i insubmissió de molts d'ells, i la via sense retorn cap a la delinqüència i la pirateria a què molts es van veure obligats per sobreviure, o simplement per revenja.

Perquè és cert que els pirates eren delinqüents, cruels i males persones, a ben segur, però en tot cas no ho eren més que els pomposos monarques dels imperis europeus, els exèrcits que en nom seu s'esbatussaven entre ells i conquerien terres americanes, els nobles i funcionaris que se les repartien i administraven, i aquella l'Església, que justificava l'espoli, i estava preocupada per salvar les ànimes dels indígenes però no dubtava a cremar-los els cossos de viu en viu si s'hi resistien.

A mesura que m'hi anava ficant anava veient que el context històric per on caminaven els meus personatges era impressionant, i em permetria elaborar moltes aventures basades en fets passats, que han configurat el nostre present i marcaran ja per sempre el nostre futur. Així vaig parlar de l'obsessió per l'or i les riqueses d'aquelles societats colonials dominants. L'extermini de tantes nacions ameríndies. L'explotació de les terres per part de nobles i hisendats, amb les plantacions de canya de sucre i derivats. El terrible comerç d'esclaus africans, amb què els nous amos americans van dessagnar Àfrica per fornir de braços les seves hisendes i plantacions. L'extracció de sal per part dels holandesos d'alguna de les petites Antilles per abastir les seves indústries conserveres. Les ciutats maies abandonades a la selva i redescobertes per casualitat. La ruta que seguia la plata extreta del Perú, per arribar a l'Atlàntic, a través de Panamà, per ser embarcada cap a Espanya. La importància de la ciutat de Sevilla en aquella època. Les excuses morals que s'inventava la noblesa per dominar i espoliar pobles i territoris.

I també les lluites d'anglesos i francesos per la possessió de l'Amèrica del Nord, des de Nova França al Mar Carib. El comerç de pells de tantíssimes bèsties sacrificades cruelment. L'enfrontament de les nacions índies entre elles arrossegades pels pactes i aliances amb les potències europees. L'arribada a Amèrica de grups religiosos pacifistes fugitius de la intransigència de les religions europees oficials...

I, finalment, l'enfrontament a principis del segle XVIII, a causa de la guerra de Successió al tron de les Espanyes, dels imperis espanyol i francès per una banda, i els dits aliats per l'altra. Crec que la complexa trama que em vaig inventar per implicar els meus protagonistes en la guerra europea i justificar la seva participació activa en el setge

de Barcelona pot donar una certa credibilitat als fets que hi narro. En tot cas, al final del darrer volum, sí que cito una data històrica rigorosa i un lloc concret i comprovable: Barcelona, 11 de setembre de l'any 1714.

Potser en el fons la sèrie d'Ala de Corb forma part d'una revenja personal meva contra el cinisme dels poderosos i la injustícia en general sigui quin sigui el context històric en què es produeixi. Com una mena de catarsi ideologico-literària per on han desfilat d'un en un els fantasmes de les meves fòbies i els dels meus més profunds anhels.

Perquè no hem d'oblidar que sovint els contextos històrics els interpretem segons com nosaltres som, o voldríem ser. Fins i tot ens els inventem, o els reelaborem a la mida del nostre gust personal. És a dir, per exemple, si l'exministre de Defensa, senyor Federico Trillo, hagués escrit una sèrie d'aventures per a joves basant-se en el mateix context històric que he triat jo, segurament hauria inventat uns personatges una mica diferents.

El cas és que de la mà del pirata Ala de Corb i la colla de trinxeraires que l'acompanyen m'he permès ridiculitzar, fins a la pura caricatura, tots aquells individus que els llibres escolars d'història que vaig llegir de petit ens presentaven com a herois portadors de noble civilització i sagrades veritats en terres de salvatges. Una crítica ferotge, però alhora divertida, a l'abús dels poderosos de totes les èpoques, i alhora un cant èpic a la llibertat i la solidaritat entre tots els pobles i éssers vius de la terra. Perquè també els animals i els mateixos paisatges prenen cos i reclamen a crits respecte i llibertat. La dedicatòria que a l'inici duu cada llibre ja dóna una pista de la voluntat de la col·lecció sencera.

A més a més, l'autèntic heroi de la sèrie no és ni Ala de Corb ni cap altre home, sinó la seva companya Doña

María, i llur filla, Ona de Foc, perquè crec que si la història ha tractat molt malament els homes, encara ha tractat pitjor les dones; per això els he volgut donar el protagonisme de totes les iniciatives de justícia i rebel·lió que la sèrie proposa.

En tot cas la sèrie dels dotze volums acaba aquí, justament aquí on som ara nosaltres, al passeig del Born de Barcelona, amb la mort d'Ala de Corb defensant la ciutat de les tropes francoespanyoles, el darrer dia de l'assalt.

Qui m'ho havia de dir a mi quan vaig escriure el primer llibre, que vaig situar a les exòtiques Antilles, en un context històric tòpic, pintoresc i llunyà, que el meu heroi que sempre havia lluitat per la seva llibertat i la dels altres al final moriria defensant la meva. Ni jo mateix ho sospitava aleshores. Però la redacció d'un llibre que t'acompanya durant tants anys porta molt d'un mateix i té temps de ficar-se't per tots els racons del record i del desig. Potser perquè en el fons quan un escriu un llibre tan llarg, i tan a poc a poc, s'escriu una mica ell mateix.

La col·lecció «Ala de Corb» és un viatge, que jo vaig trigar vint-i-tres anys a recórrer i els meus personatges a viure, que vaig iniciar en el context històric d'una Amèrica dominada i una Amèrica resistent, per acabar en el context històric d'una Catalunya dominada i una Catalunya que, ja a l'endemà de la derrota, va iniciar el seu camí de tres-cents anys de resistència...

Una col·lecció d'humor, molt d'humor, d'aventures, moltes aventures, amb uns personatges arrapats i atrapats en un context històric brutal.

La recreació o creació de personatges en contextos històrics

Jordi Vila Delclòs

(il·lustrador)

Il·lustrar textos situats en contextos històrics comporta, evidentment, un extra de documentació. Documentació per a poder seguir explicant ambients i atmosferes i situacions, amb la sensació de veracitat i, sobretot, de «normalitat». «Normalitat», perquè l'esforç de documentació en els vestits, objectes, estils, arquitectura, decoració, etc... no es noti, i es desplegui davant dels ulls del lector amb la mateixa «normalitat» amb què veuríem la mateixa situació, si passés en el present.

I és un esforç; treballar amb documentació complica una mica la feina, però també pot passar que la descoberta d'una documentació precisa o inesperada proposi imatges i sensacions que ajudin a decidir una imatge, o tot el discurs il·lustratiu d'un llibre.

En el meu cas, no ho he buscat expressament, però sí que sempre he sentit molta curiositat pel passat, i sobretot per la vida quotidiana en el passat. Imaginar com podria ser aquell espai o carrer, en el passat, em desperta la curiositat. O com era la vida en una masia enmig del Montseny, o en una casa de pescadors al barri de la Ribera a

Barcelona, o en un taller de vitrallers modernistes a l'Eixample. I aquesta fascinació pel passat no és nostàlgica, és curiositat, desig de saber, sobretot per a comprendre també el present.

Sovint, la tasca de documentació acaba sent gairebé investigació històrica. Hi ha tantes preguntes per saber, que gairebé espanta. Per exemple: com era una escombra als Estats Units, a mitjan segle XIX? O una cuina en una casa humil a la Xina del segle XIV? I cada pregunta necessita una recerca i, repeteixo, són tantes les preguntes!

Treballar amb documentació és, sovint, necessari i imprescindible, però sobretot per a saber, i per a intentar arribar al màxim de coneixement.

Però, també, tenint clar que la documentació, finalment, és només informació que cal sotmetre al criteri de l'il·lustrador.

Sessió II

TAULA RODONA 4

La narració històrica a l'ensenyament. Lectura i currículum

Moderadora:

Xavier Blanch (*editor de Fil d'Aram, pedagog*)

Narració històrica i ensenyament

Jordi Cortès

(escriptor)

És la novel·la històrica una eina per a l'ensenyament de les ciències socials? Indubtablement. ¿Disposem de bones novel·les històriques que puguin ajudar el docent en la seva tasca educativa? Sí. En català? També. Se'm demana, des de la meua doble faceta d'ensenyant i d'escriptor de literatura juvenil, que disserti sobre la relació que s'estableix entre el món educatiu i la narrativa històrica, sobretot pel que fa a l'àmbit juvenil, que és el que més conec. Potser l'inconscient em jugui una mala passada, però, així, tot d'una, la petició em remet al Dr. Jekyll i Mr. Hyde de Stevenson –deixo a la malèvola interpretació del lector quina de les dues facetes identifico amb un personatge o altre, o, ¿potser els dos personatges es troben en cadascun dels meus vessants?

La remissió a l'obra de Stevenson no és perquè sí, doncs, com ja es veurà en aquest article; l'escriptor escocès és un dels meus referents literaris en majúscula –i, per tant, m'agradaria que ho fos també per als meus alumnes. A més, és autor d'una novel·la històrica, *The Black Arrow*, tot i que si el cito aquí no és ni per una, ni per l'altra, sinó per

l'extraordinària *L'illa del tresor*, un clàssic del gènere d'aventures, clàssic que hauria de ser de lectura «obligatòria» en alguna de les etapes educatives del nostre país.

Una altra prèvia: a la introducció ja hem donat resposta a les qüestions que se'ns demanaven, el que tractarem de fer a partir d'aquí és argumentar-les i aprofundir-les, sempre a través de la mirada subjectiva d'una persona que fa més de trenta anys que es dedica a l'ensenyament de les ciències socials i que, a més a més, es dedica a escriure.

a) Com a ensenyant

A ningú sorprendrà si hom afirma que el panorama educatiu actual és més aviat decebedor. Si acotéssim l'afirmació al terreny de les ciències socials, la decepció encara podria ser més gran. Potser pugui sorprendre si dic, però, que no recordo cap moment, des dels anys vuitanta ençà, en què el món educatiu s'hagi desenvolupat en un entorn optimista. Amb tota probabilitat, ara disposem de millors materials, millor preparació del professorat, informació més àmplia i a l'abast, noves tecnologies, professionals que assessoren els mestres/professors en la seva tasca... Tenim assaigs de filòsofs-psicòlegs-pedagogs-sociòlegs, carregats de bones intencions i plens de frases que s'inspiren en el sentit comú, que participen en tots els debats sobre educació que es fan en aquest país, sovint promocionats per les mateixes autoritats educatives, però que després ningú no segueix...

Els recursos audiovisuals s'han multiplicat per mil; la immediatesa ja forma part de la pràctica educativa; hi ha aplicacions fantàstiques que ens permeten veure com la història ha evolucionat, com els mapes canvien, la relativitat del concepte temps (ja no cal anar a classe amb les botifarres com feia aquell pobre professor a la pel·lícula

d'Alain Tanner *Jonas qui aura 25 ans en l'an 2000* per explicar l'esdevenir de la Història).

Enmig de tot aquest ambient, ja ens podem imaginar quin paper juga la novel·la històrica com a eina educativa, en un moment en què els nivells de lectura han arribat a quotes alarmants fins a tal punt que les autoritats educatives, esmentades anteriorment, s'han vist obligades a intentar posar-hi remei fent plans lectors i fomentant la lectura entre els escolars.

Així com a les diferents etapes educatives hi ha lectures obligatòries en les àrees de llengua –algunes prescriptives, d'altres no–, en les ciències socials això no passa. Que els alumnes hagin de llegir alguna novel·la de base històrica, depèn de la bona voluntat o disposició del professor de la matèria o de les decisions del seminari corresponent. Que consti que no demano que des de l'Administració s'obligui a llegir llibres relacionats amb el currículum de ciències socials. Res més lluny de la nostra intenció! Al contrari, ens horroritzen les llistes de recomanacions que surten dels despatxos de Via Augusta i que tanta controvèrsia causen entre escriptors i editorials, sota la mirada perplexa i obedient dels docents. Els ensenyants hem de ser prou adults i hem de tenir la preparació i el criteri suficients per decidir quines lectures poden anar bé als nostres alumnes i quines no. Ja que els professors de llengües –penso en els de Batxillerat– no són lliures de decidir quins llibres han de llegir els seus alumnes, almenys siguem-ho els de socials!

Per tant, som de l'opinió –i així és com ha funcionat sempre– que ha de ser el professor/a o mestre/a qui lliurement decideixi, en primer lloc, si s'ha de llegir un o més llibres dins l'àrea de socials, i, en segon lloc, què han de llegir els seus alumnes, o bé quins han de llegir unes obres i quins unes altres.

Si mostràvem un món educatiu més aviat decebedor, com podríem qualificar el panorama lector entre els nostres estudiants? –ens centrem sobretot a la secundària i també al batxillerat que són les etapes que coneixem més bé. Les visions més pessimistes ens parlen d'un panorama catastròfic, per no dir apocalíptic. Altres, en canvi, no fan una lectura tan negativa de la situació. En determinats ambients i en molts centres educatius es fan veritables esforços (certàmens de lectura en veu alta, clubs de lectura, projectes de biblioteca...) que són per treure's el barret.

Els nivells més alts de lectura es troben a l'educació primària. Això ens dóna una espurna d'esperança i pensem que aquí és on s'ha d'incidir més per no perdre aquests lectors. A la secundària, si amb prou feines llegeixen el que els obliguem a l'escola, ja podem estar contents. No demanéssim més lectures, no fos cas. Al batxillerat, no cal ni parlar-ne: les obligatòries i punt. Enmig d'aquest oceà de desesperació lectora, on hem d'encabir les lectures de socials?

Un altre tema –i fonamental!–: L'escola no ha de fomentar la lectura a qualsevol preu. Al món escolar, no ha de ser vàlida la premissa que diu que mentre llegeixin ja n'hi ha prou. L'escola hauria de prioritzar la qualitat literària; ha de fomentar des de ben petits les bones lectures encara que això ens costi més. Si van ben guiats, si el mestre s'entusiasma amb els llibres que els fa llegir, els acompanya, els preveu de les dificultats... no sé si aconseguirem bons lectors –penso que sí–, però sí que aconseguirem que se sentin satisfets amb els resultats obtinguts de la lectura d'aquella petita joia.

Els nostres alumnes tenen molt més criteri del que ens pensem i saben distingir el que està ben escrit de la mediocritat; el que és interessant i li aporta vivències noves, del que és insul i respon a modes passatgeres. Si aconseguim

fer aflorar aquests criteris –i no és tan complicat com pugui semblar–, veurem que personatges com Jim Hawkins, Piotr Andreièvitx o Huckleberry Finn, passaran a formar part de l'imaginari dels nostres nens i joves amb molta més força que no pas l'insípid adolescent incomprès pels seus pares perquè segueix una moda de vestir que no els agrada, o la noia que es veu obligada a cridar l'atenció fent bestieses amb el menjar o drogant-se. Això, que és vàlid per a la literatura en general, també és vàlid per a la novel·la històrica.

En altres paraules, i aquest cop ens centrarem en autors més nostrats, l'Aldín, l'Ocell de Foc, en Julià Rigau i, fins i tot, en Martí Zubiría haurien de tenir més cabuda entre els nostres estudiants que no pas el nen insubstancial que somiava ser un almogàver, l'adolescent hiperpatriòtic que vol venjar la violació de la seva mare per part de les tropes filipistes o la previsible nena explotada a les fàbriques tèxtils de Terrassa.

Poc que llegeixen els nostres adolescents i joves, com a mínim que tingui la màxima qualitat literària possible.

b) Com a escriptor

Tot i que no m'agrada parlar de la meva persona, i, després del que s'ha dit anteriorment, ara és quan un es tira pedres a la pròpia teulada. La meva carrera com a escriptor de narrativa, si la comparem amb la carrera docent, és més aviat curta: des del 2008, cinc novel·les considerades de temàtica juvenil, una de les quals, *Bering. A la recerca d'Amèrica*, podria ser classificada dintre del que coneixem com a novel·la històrica.

Precisament, no és d'aquesta de la que vull parlar, sinó de les altres quatre que podem englobar dintre del que s'anomena gènere d'aventures. Almenys aquesta és la in-

tenció amb la qual van ser escrites. Les quatre pretenen fer passar una bona estona al lector, immergint-los en unes històries on l'acció domina sobre la resta de la novel·la, amb uns personatges que tenen totes les contradiccions, imperfeccions i dubtes de la majoria dels mortals, i posant-los en situacions que facin pensar el lector i que es plantegi dubtes.

És evident que l'obra literària reflecteix molts aspectes de la formació de l'autor i aquí és on no es pot oblidar que provinc del món de les ciències socials, sobretot de la història i la geografia. De la influència de la geografia, que en realitat és la meua especialitat i que penso que és molt present en els meus llibres, no en parlarem aquí. Ens centrarem en la història. La formació com a historiador, a part de l'esmentat Bering, es pot trobar en tres de les quatre obres restants. En aquests llibres, hom hi pot trobar la cort decadent dels Habsburg a la Viena del XIX, l'especulació de l'època franquista, la unificació italiana, la industrialització a Catalunya, la formació del Poblenou i l'Eixample, la I Guerra Mundial, el feixisme italià... Definiríem la presència de la Història en aquestes obres com una presència subtil que és com a mi m'agrada que es tracti la Història en la literatura. No m'agraden gens les novel·les que fan didactisme i, per tant, faig tot el possible per evitar-lo. Un parell d'exemples, extrets de *L'enigma de Stromboli*, poden ajudar a entendre el que pretenem dir. El primer el trobem a la pàgina 80: «Aquell any hi havia rumors de revoltes i guerres a la península. Uns enemics de la religió havien anat omplint els regnes italians d'idees revolucionàries, semblant malvestats per les terres on passaven.» Amb aquest parell de frases, al lector se li fan referències a la unificació italiana, a les ideologies liberals i conservadores que eren les que dominaven al segle XIX i al fet que l'actual Itàlia estava dividida en diferents regnes

i estats. Difícilment el lector adolescent traurà aquestes conclusions ell sol. Necessitarà les orientacions que li ha de donar el professor o bé hi haurà d'arribar a partir de la seva pròpia curiositat. L'ideal seria que fos ell mateix qui, mitjançant pistes donades pel docent, arribés a saber de què s'està parlant.

A la pàgina 105: «Quan la Giulietta va passar a ser la Giulia, va esclatar al país una gran guerra, i els escassos homes que quedaven a l'illa van ser cridats a combatre. Molts no van tornar. Els uns, perquè van morir, i els altres, la majoria, perquè, tot i els combats ferotges, havien conegut un món més ampli i millor que l'illa que els empresonava. L'Alessandra també va aprofitar la guerra per morir-se.» En aquest paràgraf, podem trobar referències a la I Guerra Mundial, a l'elevada mortalitat que comportà, al fet migratori i, per als més espavilats, a la grip del 1918.

Així és com ens agrada a nosaltres que la Història aparegui als textos: a base de petites referències i de pinzellades que el lector ha de saber reconèixer, però que si no troba no li embrutarà la lectura. Què no ens agrada? Una solució com aquesta, que evidentment no és de cap obra, però que podríem reconèixer-ne de semblants en algunes novel·les històriques. L'autor vol parlar de la jova, una de les obligacions que el pagès de l'època feudal tenia envers el seu senyor. Aleshores inventa una situació com aquesta:

- Quedem demà i anem a investigar –va dir l'Arnau.
- Impossible –va respondre el Jofre–. Demà el meu pare ha de complir amb la jova i jo l'he d'ajudar.
- Què és la jova? –va preguntar l'amic.
- Cada any el meu pare ha de llaurar els terrenys de l'amo amb els nostres bous. Tres dies de feina dura i sense veure una sola moneda!...

Això, al meu entendre, fa feixuga la lectura de la novel·la històrica i contribueix a allunyar el lector tant de la història com de la literatura. Per això pensem que no és bo escriure una novel·la pensant que el resultat podrà ser treballat a l'aula.

Un altre punt que ens agradaria comentar com a escriptor de novel·les on la història té una presència important, i que, malauradament, moltes vegades s'oblida, fins i tot per autors consagrats del gènere: la Història és una ciència i, com a tal, exigeix rigor i documentació. Això és molt difícil de fer per part de persones que no han seguit estudis seriosos d'Història. No es tracta de buidar arxius, llegir-se tot els tractats d'un període... Es tracta de narrar els fets tenint present que la gent d'altres èpoques tenien una mentalitat molt diferent a la nostra; una mentalitat que avui dia no és políticament correcta. Les societats de la prehistòria, l'edat antiga, l'edat mitjana, la moderna i pràcticament tota la contemporània són societats violentes, on la guerra és acceptada com un valor natural; masclistes, on la dona té una presència mínima i sempre de comparsa; ultrareligioses, on les referències a Déu i la religió són contínues i estan presents pràcticament totes les hores del dia.

¿Com podem crear uns personatges creïbles per al lector si s'han educat en un entorn tan hostil als valors que avui volem transmetre als nostres adolescents? No hi havia pacifistes, ni persones que creguessin en la igualtat de gèneres, ni tolerància religiosa. El racisme era la cosa més natural del món... Davant de tot això, crear històries mínimament rigoroses sota el punt de vista de la Història és complex.

Fent referència a la meva novel·la sobre l'expedició que Bering va portar a terme a la recerca d'un pas per arribar a Amèrica el 1741, i en la qual hi va deixar la pell, algú ha

dit que es tracta d'una obra molt crua i violenta on les dones tenen un paper insignificant. El meu dilema és: com podem explicar una expedició que va estar un any perduda per mars inhòspits, sota el comandament d'un personatge de moral dubtosa i on no hi va anar ni una dona? ¿S'ha d'endolcir una història on la tripulació moria de gana i d'escorbut, on els animals salvatges atacaven els moribunds i el mal temps era una constant? Si ho féssim, penso que estaríem traint la Història i, això, per molt que en novel·la tot està permès, la meva formació com a historiadore no m'ho permet.

c) **A tall de cloenda**

«Avui dia són una minoria els joves que han llegit Stevenson, Verne o Mark Twain. Els clàssics juvenils tendeixen a ser substituïts per obres contemporànies més insulses, suposadament més pròximes al lector, més fàcils de llegir, més políticament correctes, però que sovint no tenen res a veure amb el que fins ara havíem considerat literatura.»

Aquest paràgraf, extret d'un llibre de Vicenç Pagès Jordà, i del qual subscriuria pràcticament tot el que diu, il·lustra prou bé el que hem anat dient des de les dues facetes exposades anteriorment. Atès que els nostres alumnes llegeixen poc, i sovint textos d'una qualitat literària més que desitjable, ¿és just privar-los d'aquest clàssics i d'aquestes obres mestres? ¿És bo que –citem textualment Pagès Jordà– «pares i fills, mestres i alumnes estiguin perdent un lligam cultural i sentimental i, el que és pitjor, que per primera vegada hi hagi pares i mestres que no els tinguin present?»

Pensem que no. Per tant, i tornant a Jim Hawkins i a *L'illa del tresor*, sempre serà millor que els nostres adoles-

cents llegeixin la novel·la de Stevenson abans que una novel·la històrica que puguem qualificar simplement de correcta. El professor de socials, si està motivat, ja tindrà prou recursos per extreure'n conclusions de tipus històric i geogràfic. En voleu unes quantes? El fenomen de la pirateria a l'edat moderna, diferències entre pirates, corsaris i bucaners, els paisatges tropicals, la vida a l'Anglaterra del XVIII, les landes atlàntiques...

Bibliografia citada:

PAGÈS JORDÀ, Vicenç. *De Robinson Crusoe a Peter Pan. Un cànon de literatura juvenil*. Barcelona: Ed. Proa, 2006.

CORTÈS, Jordi. *L'enigma de Stromboli*, Barcelona: Estrella Polar, 2009.
— *Bering. A la recerca d'Amèrica*, Barcelona: Bambú, 2012

La novel·la històrica com a eina didàctica

Lorena Jiménez Torregrosa

(Grup de recerca DIDPATRI

Departament de Didàctica de les Ciències Socials

Facultat de Formació del Professorat. Universitat de Barcelona)

Reflexions a l'entorn de la novel·la històrica com a recurs didàctic en els processos d'ensenyament-aprenentatge de la Història

La didàctica és una disciplina que sempre ha vetllat per aportar metodologies que posin en interacció els tres aspectes significatius dels processos d'ensenyament-aprenentatge. Així doncs, en el triangle didàctic interaccionen els **continguts** (treballats des de les diferents teories de la disciplina en qüestió), el **docent** o **educador** (a partir del propi model pedagògic) i l'**alumne** o **educand** (marcat pel seu moment de desenvolupament emocional i cognitiu). Des d'aquesta perspectiva, la didàctica necessita eines útils que puguin afavorir els processos d'ensenyament-aprenentatge d'una manera real, activa, participativa i inclusiva.

Altrament, com és sabut, la lectura esdevé una acció educativa que marca profundament el desenvolupament del lector, ja que d'una banda **estimula l'activitat cognitiva** del cervell tot provocant connexions entre les xarxes

de coneixement i, de l'altra, és una font inesgotable d'informació i de **construcció cultural** i identitària.

És, doncs, a causa del seu ampli **potencial didàctic**, que la lectura esdevé una eina molt propícia per a estimular i efectuar processos d'ensenyament-aprenentatge. Des de la Didàctica de les Ciències Socials es defensa la **novel·la històrica** com a eina per a l'educació en les assignatures referents a aquest àmbit. Si bé és cert que la novel·la històrica és sovint i aparentment ficció, té una gran capacitat de submergir l'alumne en un temps històric passat, en les **experiències** d'una societat i en les **vivències** personals dels protagonistes d'aquest temps. Les grans aportacions de la psicologia del desenvolupament en el camp de l'aprenentatge defensen que l'alumne integri en les seves xarxes de coneixement **allò que li és significatiu**: proper, útil i, sobretot, vivencial. Així doncs, i sabent que la lectura afavoreix que el lector se senti protagonista de la història que llegeix, aquesta història genera un escenari òptim per a l'adquisició d'aquests aprenentatges.

Des de la Didàctica de les Ciències Socials, s'aposta tant per la lectura de novel·les històriques, com per l'ús dels seus fragments en les diferents activitats didàctiques. Des d'aquest punt de vista, cada vegada més es plantegen activitats d'ensenyament-aprenentatge que parteixen d'una **contextualització** a partir de fragments de novel·les històriques. Val a dir, però, que la novel·la històrica no és per ella mateixa una font històrica; així doncs, els continguts històrics s'han de treballar des de fonts reals, tant primàries com secundàries. Però és important remarcar que la novel·la històrica pot esdevenir una **bona base** per a potenciar posteriorment la construcció del coneixement històric.

Tradicionalment, la Història ha esdevingut una de les assignatures més feixugues per als alumnes, ja que les metodologies que s'han emprat en el seu ensenyament (normalment memorístiques) no han afavorit que l'aprenentatge sigui significatiu. A més a més, sovint s'han seguit tendències historiogràfiques positivistes que han enaltit els fets puntuals i els personatges masculins i de classes socials benestants més que els processos de continuïtat i canvi, les causes i les conseqüències dels esdeveniments, la història social i de les mentalitats. Des de fa uns anys, el que es coneix com la **Història total** ha intentat donar cabuda a tots els *oblidats de la Història* i, en aquest procés de canvi, la novel·la històrica és un gran recurs didàctic per la dimensió humana i vivencial que aporten els seus protagonistes.

Així doncs, la literatura infantil i juvenil pot i de fet **ha de ser** considerada una eina didàctica per a tots i totes aquells i aquelles que vulguin potenciar un ensenyament-aprenentatge de la Història significatiu per als alumnes.

Narració històrica i ensenyament: el cas de les Illes Balears

Miquel Rayó

(escriptor)

Intentaré ajustar-me a allò que comana el títol de la taula, tot i que no sóc escriptor de narració històrica ni ensenyant d'Història ni de Literatura ni de Llengua. Intentaré exposar dubtes, fets i algunes qüestions.

Dubtes

Els dubtes em vénen primer de la lectura d'unes frases de Julian Barnes al seu llibre *El sentit d'un final*. En qualche moment del principi del text un professor parla així amb els seus alumnes de Secundària:

«Podríem començar per exemple per la qüestió més simple: Què es la història? Alguna idea, Webster?

–La història són les mentides dels vencedors –vaig respondre un poc precipitadament.

–Sí, ja em pensava que diries això. Bé, sempre que recordis que és també els autoenganys dels derrotats [...].»

I un poc abans d'acabar el llibre, Barnes fa dir al seu protagonista Webster, quan recorda ja d'adult l'escena anterior:

«[La Història] són més els records dels sobrevivents, molts dels quals no són ni vencedors ni vençuts.»

Quan l'escriptor decideix fer una narració històrica, ¿sobre quin d'aquests tres conceptes d'Història la construirà, conscientment o no: sobre les mentides dels vencedors, sobre els autoenganyos dels derrotats o sobre els records dels sobrevivents? Si, com és el cas, l'autor és un creador d'obres principalment adreçades als lectors infants i joves, massa sovint impregnades d'intencionalitat formativa o demostrativa, ¿quina responsabilitat vol acceptar: la de mentir, la de mentir-se o la de presentar records subjectius, amb el risc de convertir erròniament anècdotes en categories?

Em declaro incapaç d'avaluar quina de les tres opcions és la bona. Acabo de llegir una novel·la de ficció històrica (?) de pura i delirant mentida titulada *Abraham Lincoln, cazador de vampiros*, de l'autor Seth Grahame-Smith. M'ha agradat més que qualsevol aventura d'Alatriste. La qüestió és: ¿només és ficció històrica vertadera, novel·la històrica vàlida, *Victus*? ¿Ho és la bellíssima ficció sobre un important episodi del desenvolupament de la Ciència, *L'evolució de Calpúrnia Tate*? On posam els límits d'aquestes categories? Literatura i Història tenen intencions distintes. Escriptors i historiadors són espècies distintes de l'ecosistema cultural. No sé si simbiòtiques, paràsites o competidores.

Cal parlar també d'una segona tongada de dubtes, en aquest cas relatiu a allò que inclou o ha d'incloure la

paraula «currículum». ¿Hi ha d'haver un currículum, si més no per homogeneïtzar uns coneixements bàsics? Quin currículum? Fix durant anys? ¿Flexible o variable, actualitzable, en el temps i segons contextos? Per sort, ja sóc fora del sistema educatiu i d'això ja no n'he de fer res.

Si hi ha o hi ha d'haver currículum, quines lectures han de ser considerades curriculars? ¿Les estrictament literàries –i del famós cànon– i només incloses, per tant, dins les matèries pròpies de llengua i literatura? Dins altres matèries? Quines? ¿Extracurriculars, és a dir: lectures que l'alumne/a pot fer simplement per eixamplar o explorar el seu gust literari i per recomanació del professorat via programació, o d'elecció lliure? I si acceptam que hem de servir-nos de lectures de narracions històriques dins el currículum de les matèries de caràcter històric, tema que avui ens ocupa, ¿per què no incloem lectures de ficció en les matèries de les ciències exactes o de les ciències naturals o d'altres ciències socials? De fet, totes les matèries podrien tenir la seva lectura literària prescriptiva o recomanada, totes. Ara bé, per a què? Quantes? Quines? ¿Substituïm amb elles el llibre de text (o el programari virtual de text)? ¿Hi ha temps, durant el curs, per treballar eficaçment tanta lectura possible? Crec que no.

Les narracions de caràcter fictici poden ser al meu parer un recurs didàctic en totes les matèries i en tots els àmbits escolars i educatius. El problema és que si a l'escola feim llegir *1714* o *Victus*, per exemple, ¿pensarem a recomanar o tendrem temps de fer llegir *Huckleberry Finn* o *La minyonia d'un infant orat* o, d'edició molt recent, *L'Amanda i la companyia dels monstres*? ¿Podrà, si recomanem tanta lectura curricular diversa, l'alumne/a, triar lliurement les seves lectures, les que construiran a la fi, amb les lectures canòniques necessàries, és clar, el seu jo

lector únic, propi, íntim? Encara penso que cal deixar tot això un poc a l'atzar...

Fets. 1: les narracions històriques a la literatura infantil i juvenil en llengua catalana a les Illes Balears

Sense autorització expressa m'autoproclamo representant en aquesta taula dels narradors i narradores de les Illes Balears que han escrit narració històrica. A la perifèria catalana insular –exceptuo Sardenya per desconeixement–,¹ els autors han treballat molt la narració històrica. De fet, si qualche claustre d'escoles i instituts balears proposàs fer seguir als seus alumnes, només amb la lectura de textos recomanats d'autors locals, el desplegament de la nostra història, en l'àmbit balear i a través de les èpoques i dels esdeveniments més rellevants, tendria material suficient. No en parlem, si a més s'hi afegissen textos significatius d'autors del País Valencià o de la Catalunya peninsular. Això es fa? No. Ha de fer-se? No ho sé. I si pensam que la lectura de certs llibres de ficció històrica afavoreixen la comprensió dels fets històrics, ¿per què no solem pensar el mateix de la lectura de llibres de ficció científica?

He de dir, a l'engròs, que els autors i autores insulars vivim encara en un món de mites (obsolets). O si voleu assuaujar l'expressió: de temes tòpics propis de les Illes (i desmodats): les *Rondaies* d'En Jordi d'Es Recó, *Un hivern a Mallorca*, l'Arxiduc Lluís Salvador, els monuments megalítics de la cultura talaiòtica i els foners, els àrabs, el Rei En Jaume, ja llegendari, les lluites postfeudals, el corsaris-

¹ Tot i que hi ha autors sards que han fet relat històric per a infants, com és el cas d'Antoni Arca.

me, els xuetes, i més recentment, la Guerra Civil. Potser una nova generació d'autors més joves se n'alliberaran o ja no els tendran com a referents.

A Mallorca sobretot, tothom ha escrit (tots hem escrit) des de graus distints d'ambició i capacitat literàries relats basats en alguns dels tòpics de l'anterior relació (i en podríem afegir alguns més secundaris), amb alguna molt rara excepció. Tòpics posteriors –per exemple, el desenvolupament turístic i els canvis sociològics (immigració), econòmics i ecològics que ha comportat– també han estat objecte de tractament literari per part nostra. Molts d'aquests relats són de qualitat i interès suficients, i per tant podrien ser obres de lectura prescriptiva no només a les Illes, sinó a tots els Països Catalans (i a Espanya, si m'apurau). La raó de per què no ho són, ni en un lloc ni en un altre, escapa al debat de la taula. O és el vertader bessó del debat.

Molt succintament, i amb omissions per les quals demano disculpes, la nòmina d'autors i autores que han escrit narració històrica per a infants i joves a les Balears és aquesta:

A Menorca, principalment, Ponç Pons. Peripècies molt versemblants durant els segles XVII i XVIII a Menorca –i a la Mediterrània– són relatades a *Memorial de Tabarca* i a *Entre el cel i la terra*. A banda, Ponç Pons té un rar llibre, *L'hivern a Belleville*, sobre l'experiència real (històrica, per tant) d'un jove menorquí que emigra a França durant els anys seixanta/setanta.

A les Pitiüses, citaré els noms de Bernat Joan (*Breu història d'Eivissa*), Marta Torres, *En Bernat i la portella secreta* (sobre l'entrada dels catalans a Eivissa l'any 1235), Toni Manonelles, *En Lluc Daifa i els horts de ses Feixes*, usat en alguna ocasió com a lectura en alguns instituts de l'illa

d'Eivissa, Lluís Ferrer Ferrer, amb el cicle *Anníbal i s'ibosità*, Mariano Planells, *Na Catalineta Forca i en Joanet Sastre us conten sa història d'Eivissa*, Vicent Ferrer Mayans, de Formentera, que escriu teatre: *Snif..., snif..., corsaris!*, i Iolanda Bonet, «*6plau*». Fixem-nos que molts dels títols corresponen a relats breus amb intenció didàctica.

Pel que fa a Mallorca, Pere Morey ha declarat sovint i sense amagar-se'n que la seva intenció és fer recobrar la Història per construir un nou país, que ell imagina a la manera d'una confederació catalana ideal semblant a la Confederació Helvètica. Ell afirma que escriu «manifests polítics». Ha construït cicles històrics molt interessants i amb un estil singular.

Pedres que suren forma, amb alguna de les seves rondalles inicials, un d'aquests cicles, dedicat als inicis de la cultura balear pretalaiòtica i talaiòtica. Parlam del segle XIII aC.

El llaiüt de vela negra i La magrana de foc, en formen un altre sobre el segle XVI, que l'autor anomena «La creu i la lluna», i del qual diu tenir ja escrit el tercer text. El cicle s'inicia amb la gesta de resistència d'una guarnició de mallorquins a l'illot d'Alger, a la fi derrotada per una força superior, i de moment arriba a l'atac dels turcs a Ciutadella l'any 1558.

L'anell de Boken-Rau (I i II) formen un altre cicle, que va des del principi d'allò balear, posem fa uns 4.000 anys, fins el 2050, amb final en el futur.

Al començament fou el foc, La metgessa càtara, i Pirènia, el país que mai no va existir, formen potser el cicle més contundent: hi ha Hèrcules i Pirene, càtars, el rei En Jaume, trobadors, croades, i *tutti quanti*. Aquest cicle és el de la construcció de Pirènia, el país català ideal de Pere Morey.

I per si fos poc, Pere Morey ha tractat la Guerra Civil a *Mai no moriràs, Gilgamesh!*, les croades i les seves conse-

qüències dramàtiques, a *Allò que conta el vent del desert*, la Palma esotèrica a *El templer i l'arquitecte*, i les guerres colonials (Cuba i Filipines) a *El sol mai no es pon (sobre els meus fills)*.

Eusèbia Rayó es posa del costat dels qui pateixen la història amb *Una veu del passat* i *Totes les terres, la meua terra*, que ens permeten fer un viatge per la Mediterrània en els temps dels cataclismes que esbucaren la cultura cretenca. Mentre es desplegaven grans cultures sofisticades a l'orient mediterrani, a les Balears encara anàvem literalment en pèl, com bé conta l'autora. *L'exèrcit dels innocents*, premi Serra d'Or de la Crítica, es basa en una penosa croada infantil del segle XIII.

De Guillem Rosselló Bujosa, els títols *El petit romà* i *El petit foner*, són declaratius. *La casa de les escales* parla dels «agermanats» mallorquins, *Els jardiniers d'Alfàbia* conta com Jaume I va rebre l'ajut d'un àrab per conquerir l'illa. *Contraban de tramuntana* (en una pèssima edició) té un títol també obvi (el contraban i l'estraperlo han fonamentat i viciat l'economia balear del XIX i del XX). Una història emocionant presenta aspectes de la història local de Formentera.

Pere Pons i Clar ha parlat de la postguerra a *El tren que va agafar Napoleó*, de la mateixa Guerra Civil a *La cova del torrent*, i de l'estraperlo i dels canvis socials a Mallorca durant els anys seixanta a *Quan tot comença*.

Miquel Ferrà conta una història marinera del segle XVII a *La madona del mar i els pirates*, toca la Guerra de Successió a Mallorca a *La veritable història del capità Aranya*, i explica aventures mallorquines a Amèrica al seu rar *Catalan Western*.

Gabriel Janer ha escrit dues obres estrictament didàctiques amb el seu to personal i intensament emotiu: *Història*

de l'illa de Mallorca i *La ciutat de Mallorca*. Però, a més i per exemple, ¿qui pot negar un sentit històric transcendent a *Han cremat el mar*, sobre la primera guerra d'Iraq amb els Estats Units? *El rei Gaspar* i *La serpentina* parlen de la situació viscuda (patida) pels immigrants espanyols a Mallorca, atrets pel desenvolupament turístic i urbanístic.

Josep Lluís Bonnín és autor de *La tribu de l'alzina* (els talaiòtics un altre pic).

Tomeu Vidal descriu potser idealment la vida pagesa dels anys cinquanta a *Això era una era*.

Jaume Pomar, recentment traspasat, va publicar un relat esclaridor (potser excessivament dens i personal) sobre la condició xueta a Mallorca a través de diferents episodis temporals: *Josep J., xueta*, on compta amb la presència de Franz Kafka.

Miquel Rayó, finalment, ha escrit (punyeta, si sóc jo!...) impressions personals de certs fets de la postguerra a *El camí del far* i *Contraban*, un altre títol clar, i ha intentat aproximar clàssics literaris antics a *El bastó d'Homer*, o de la poesia japonesa al segle XVII a *Iosa i les grues*. A més, ha parlat del drama a l'Afganistan de fa pocs anys a *On són lliures els estels*, de l'exploració colonial a l'Àfrica Central a *Les muntanyes de foc*, i de la «post-postguerra», que és el temps que ha viscut d'infant, a *El cementiri del capità Nemo*. Però, les seves (meves) narracions no són o no pretenen ser històriques.

En resum, crec que els autors illencs hem estat molt sensibles als temes històrics² i n'hem escrit amb un tractament plural, relativament complet, variat i, naturalment, amb distints graus de qualitat. És cert que començarem tard: la primera narració (literària) històrica catalana per a infants

2 No voldria equivocar-me: crec que, d'entre els autors i autores mallorquins de literatura infantil i juvenil, només Rosa Maria Colom no ha escrit narració històrica.

ressenyada per Ramon Bassa a la seva tesi (veure més endavant) és *Les presoners de Tabriz* (de 1967) mentre que la primera mallorquina, *Pedres que suren*, és de 1984.

I prou! Tenim a les Illes autors i autores, editorials, textos com mai abans no havíem tengut. Una altra cosa és que, en general, la societat illenca sàpiga aprofitar aquesta riquesa.³ O que vulgui fer-ho.

Per al debat

M'agradaria parlar en un congrés futur de «Narració científica i ensenyament»: tenim llibres amb llops, Josep-Francesc Delgado; amb submarins, Pau Joan Hernández, les delicioses aventures d'Emi i Max, Gemma Lienas, i les novel·les ben documentades i alhora també històriques, de Pilar Gil, entre d'altres. Per què no s'aprofiten?

En la literatura infantil i juvenil anglesa (o hauríem de dir «britànica»?) estan ben estudiats els trets que permeten determinar-hi l'«anglicitat» o la «britanitat». ¿Quan estudiarà qualcú la «catalanitat» dels nostres llibres i amb quins trets la podríem definir, si és que una tal cosa és definible?

3 Caterina Valriu expressava en l'anterior Congrés i per a l'àmbit de les Illes Balears algunes mancances que no afavoreixen la difusió suficient de la literatura infantil i juvenil: la poca presència als mitjans de comunicació, la falta d'una bona xarxa de biblioteques escolars especialitzades i de formació de bibliotecaris escolars, i la necessitat de formar equips de mediadors (*Evolució i situació de la literatura infantil i juvenil*, dins IV Congrés de Literatura Infantil i Juvenil Catalana. Barcelona: AELC, 2010, ps. 127-129). Cal apuntar que a hores d'ara s'han celebrat amb gran èxit tres jornades de Biblioteques Escolars a les Illes Balears, coordinades per l'Institut de les Ciències de l'Educació de la UIB i per la direcció general de Cultura del Govern de les Illes Balears, els anys 2009, 2010 i 2011, i a més constatar la creació d'un seminari de Biblioteques Escolars al Centre de Professors de Palma, i la impartició de diverses edicions del postgrau *Expert Universitari/Experta Universitària en Organització, Gestió i Dinamització de Biblioteques Escolars*. Vegeu Mar Rayó González: «La biblioteca educadora: espai d'intervenció socioeducativa» dins *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 2012. Colònia: Fundació Guillem Cifre, ps. 220-233. Les actuals retallades han escapat lamentablement alguna d'aquestes importants iniciatives. Dels mitjans de comunicació, preferesc no parlar-ne ara. El tema dóna per a un altre congrés.

Si ens convé definir-la, per cert. La investigadora Sandra Williams,⁴ per exemple, estableix un paradigma per investigar la identitat anglesa en la LIJ, amb indicadors com: la manera com la identitat nacional hi és palesa o oculta, la presència en els textos de mites nacionals, les traces del passat colonial, les actituds envers la infantesa, els conflictes socials mostrats, els aspectes identificables pel lector de la vida diària, les referències literàries (els autors citen obres anteriors, perquè saben que els seus lectors els han llegit), la presència de certa subversió (Lewis Carroll, Roald Dahl).

En relació amb l'anterior, cal recordar que el mallorquí Ramon Bassa, en les pàgines de la seva tesi doctoral, fa una anàlisi de contingut (amb 1.194 indicadors!) de la literatura infantil catalana entre 1939 i 1985.⁵ Un dels «continguts» que vol determinar és «El concepte de país», i l'estableix inicialment amb els següents elements: el fons històric català, la immigració i els altres catalans, la Guerra Civil, i aspectes de la llengua i la cultura, com són la pròpia llengua, les festes tradicionals, la geografia i els costums. En altres indicadors, Bassa exposa com tracta la nostra literatura infantil, la infància, el gènere, les contradiccions socials, etcètera. Caldria continuar, doncs, per aquest camí seguit pel doctor Bassa.

En altres estudis, hom lliga la literatura infantil i juvenil britànica, sobretot la històrica i d'aventures, amb el desplegament colonial de l'època victoriana i amb els temors dels eduardians a perdre l'Imperi...⁶ ¿Amb quin procés o tret o

4 Sandra Williams: *An analysis of the readings of cultural indicators embedded in children's literature texts*. Coventry University, Phd Tesis, 1998.

5 Ramon Bassa i Martín: *Literatura infantil catalana i educació (1939-1985)*. Palma: Conselleria d'Educació, Cultura i Esports-Moll, 1994. ps. 24-25; 140-144; 191-195; 256-263; 289-290.

6 Celia Vázquez García: «La gestación de la ideología imperialista en la literatura juvenil inglesa». *Primeras noticias*, n. 204, 2004, ps: 51-67.

sèrie d'esdeveniments històrics estaria lligada la nostra literatura infantil i juvenil, si és que hi ha d'estar?

Caterina Valriu, en un article sobre les rondalles d'Alcover, Amades i Valor comenta uns aspectes que podem aplicar perfectament a la narració històrica en llengua catalana fent les oportunes modificacions terminològiques: *a)* el patrimoni folklòric està massa sotmès a la influència dels mitjans i dels models que imposen en les versions dels contes populars, en detriment de les formes nostrades; *b)* entre els educadors hi ha desconeixement del patrimoni de referència, la qual cosa fa que sovint s'usin a l'escola rondalles de fora en lloc de les nostres (el mateix podem dir de la narració històrica); *c)* sovint es trien a l'escola les mateixes rondalles (i els mateixos títols en el cas de les obres de creació); i *d)* «la interrelació entre els territoris és molt baixa, per no dir inexistent»:⁷ els infants catalans no llegeixen les rondalles mallorquines de n'Alcover ni els infants mallorquins coneixen les de Valor ni les d'Amades. *Touché!*

Seve Calleja recomana presentar més emocions que dades en les narracions històriques adreçades als infants. Pregunta, amb encert: «¿Por qué la història del zar y no la de su correo Miguel Strogoff?»⁸ Un bon consell, al meu parer. I senyala errors possibles quan es vol fer narració històrica: simplificar massa, quedar-nos en el decorat o en l'erudició, caure en el mite («el mito no es historia», avisa), no saber combinar proporcionadament economia, demografia, paisatge i història en un mateix relat. Obvia la ideologia, que pot ser excessiva.

7 Caterina Valriu: «Alcover, Amades, Valor: preservar la memòria, construir el país». *Faristol*, núm. 75, abril 2013.

8 Seve Calleja: «¿Cómo contar la història?» *Cuadernos de literatura infantil y juvenil*, núm 144, ps. 44-50

Jesús Gilabert Juan, que analitza els models estructurals típics dels relats històrics per a infants i joves (el viatge, el conflicte-solució, la biografia, la cerca, la parella), adverteix, amb seny: «la novela histórica como género, además de la buena aceptación entre niños y jóvenes por transportarlos a épocas desconocidas repletas de aventuras, encuentra la conformidad de los educadores y los padres [...] por los útiles conocimientos que a sus ojos encierra».⁹ ¿Vol dir que l'autor està compromès a no defraudar les expectatives d'educadors i pares/mares (i d'editors)? ¿I si vol donar visions alternatives, interpretacions que contradiguin o posin en qüestió el que suposadament saben d'Història els educadors i els pares/mares?

El mateix autor comenta que certes commemoracions històriques –ell cita la del cinquè descobriment d'Amèrica, nosaltres podem pensar en l'any 1714– fomenten la demanda de llibres sobre temes concrets, la qual cosa en si mateixa no és dolenta. Adverteix del risc de «la aparición de productos de escasa calidad, obras por encargo rápidamente bosquejadas, plagadas de tópicos, en las que el escritor no tenía nada que decir» (p. 9). Al mateix temps, reclama que els autors tornin «a tener en cuenta el pasado para fundamentar las nuevas bases» de la seva societat (ps. 7-8).

Dueñas Lorente y Tabernero Sala, exposen alguns trets criticables de la literatura juvenil actual, en general: la troben massa lligada a l'escola, massa dependent de «mediadors» (venedors inclosos), massa adaptada al lector, massa interessada a mostrar «valors» per vendre, hipotecada per les prescripcions, no facilita l'accés a la Literatura Gran, sotmesa als formats de col·leccions i a les intencions de

9 Jesús Gilabert Juan: «Modelos estructurales en la novela histórica». *Cuadernos de literatura infantil y juvenil*, núm 113, ps. 7-17.

les editorials.¹⁰ Tota afirmació és criticable; no obstant, aquestes ens orienten molt.

Teresa Colomer deia, en un dels seus primers estudis, ja clàssic: la narració històrica s'usa per «seleccionar moments del passat que servesquin per vehicular valors de futur»¹¹ (traducció pròpia), cosa que em fa preguntar: ¿és la narració històrica la més susceptible de ser «utilitzada» amb intencions no estrictament literàries?

Això insinua també Caterina Valriu quan destaca la triple funció inicial de la novel·la històrica adreçada als joves catalans: a) formar la consciència nacional dels adolescents; b) suplir les llacunes del sistema educatiu, tot donant a conèixer als joves un passat històric que els ha estat negat per raons polítiques; i c) crear uns referents històrics que tipifiquin unes aspiracions comunes: Ramon Berenguer, el Rei en Jaume, els almogàvers, la Guerra del Francès, els foners a les Balears, el món dels bandolers i dels pirates entre els segles XVI i XVII...¹² Valriu creu que la novel·la històrica en la LIJ catalana «ha actuat i actua [...] com una eina de recobriment nacional, a través de l'elecció d'un missatge ideològic de catalanitat ben determinat, sempre des d'una perspectiva oberta, dialogant i no excloent». Sàvia i prudent, la doctora Valriu afegeix tot d'una: «Tanmateix es fa necessari un estudi ampli i aprofundit per poder matisar aquestes primeres conclusions.»¹³

10 Juan Domingo Dueñas Lorente i Rosa Tabernero Salas: «La narrativa juvenil en los últimos veinte años: entre luces y sombras». *Aspectos didácticos de la literatura*, núm. 13. ICE Saragossa, 2002, ps. 221-295.

11 Teresa Colomer: *Introducción a la literatura infantil*. Madrid: Síntesis, 1999, p. 123.

12 Caterina Valriu: *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*. Barcelona: Pirene, 1994, ps. 178-179.

13 Caterina Valriu: «La novel·la històrica en la literatura juvenil catalana: una eina de recobriment nacional?», dins *Imaginari compartit. Estudis sobre la literatura infantil i juvenil*. Barcelona/Palma: Edicions UIB/Institut d'Estudis Baleàrics/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, ps. 95-99.

I per acabar, francament: ¿tenen els nostres ensenyants formació i temps per poder tenir en compte tot el que he comentat, a l'hora de recomanar la lectura de narracions històriques de ficció incloses en el currículum? En el currículum tan extens de les matèries escolars, hi cap tanta lectura prescriptiva?

La narració històrica a l'ensenyament. Lectura i currículum

Silvestre Vilaplana

(escriptor)

Demandar a un professor, que a més es dedica a escriure novel·la històrica, que opine de les relacions entre la literatura històrica per a adolescents i l'educació, és gairebé convidar-lo implícitament a la lloança del gènere i a fer un catàleg de les moltes possibilitats que aquest gènere literari ofereix en el món educatiu. Però potser per això, precisament perquè visc els dos mons des de dins, a més de fer el que s'espera de mi, m'allunyaré una mica de la imatge idíl·lica que es pressuposa que he d'oferir.

L'educació és un món complex i ple de dificultats i és cert que la literatura a l'aula ens permet un accés més directe al receptor, un camí diferent, una dreuera que entronca amb els plaers narratius, fora dels paràmetres estrictament expositius del text docent i permet una aproximació que al llibre de text li està vedada, i que és l'expressió dels sentiments. La fredor informativa d'anys, xifres i fets en la història es veu superada per l'escalfor d'uns personatges novel·lístics que, de la mà de la ficció literària, ja no són només noms i esdeveniments, sinó la possibilitat de recuperar una vida i un món anterior al

nostre. Amb la literatura podem sentir, podem descobrir unes motivacions que som capaços d'entendre i que ens fan abastar la grandesa dels fets històrics. I això, en un receptor juvenil, és una basa perfecta que s'ha d'aprofitar.

Els ensenyants sabem de les capacitats de la novel·la històrica. Sabem que una bona lectura pot despertar l'interès per una època feixuga o per un personatge que, explicat d'una altra manera, resultaria molt més ardu i fatigós, i per això utilitzem la literatura de fons històric com a element de suport en les nostres classes.

Però, tant o més interessant encara que el benefici que aporta la literatura al món de la docència, són les dificultats i els conflictes que el binomi literatura-educació genera, sobretot per al món de la literatura. Uns desajustos que fan que, realment, la literatura històrica en l'ensenyament acabe sent més profitosa per a la docència que per a la literatura.

El problema inicial és que correm el risc de lligar per sempre la literatura al currículum escolar. Sovint les novel·les esdevenen material escolar i perden completament la significació com a fet literari propi, passen a ser simplement una baula més de la cadena educativa, com una eina educativa més.

Aquesta assignaturització de la literatura no és positiva perquè en el context de la docència s'entén el llibre com un instrument més (gairebé podríem dir de tortura) al servei de l'aprenentatge i es perd la funció de provocar plaer, que ha de ser la base indestruïble de la formació de futurs lectors. Ningú no llegirà per aprendre més. Els que som lectors ho som perquè ens agrada, perquè ens satisfà, perquè podem viure altres vides a través dels llibres i l'adquisició de coneixement és tan sols un efecte col·lateral d'aquestes lectures i no la causa motora.

La implicació de la literatura en el sistema escolar a hores d'ara és tan intensa que sembla ja formar-ne part indissoluble. La literatura se'n beneficia, però també ha d'assumir algunes de les conseqüències d'aquesta nova concepció del llibre. Així, per exemple i encara que ens dolga, a ningú no li pot estranyar que en un moment de crisi se socialitzen els llibres de lectura. És la prova que per a moltes famílies la lectura forma part de l'instrumental docent i, per tant, els llibres de lectura també estan oberts a ésser compartits.

Però, a més, la literatura històrica a l'aula té altres condicionaments. Està realment preparat el professorat per a fer un ús de la novel·la històrica a l'aula? La funció del professorat és molt sovint la de simple intermediari o filtre entre autors i editorials i l'alumne. Davant de l'àmplia oferta, el docent tria la lectura per cobrir un espai formatiu que creu que els seus alumnes, segons edats i capacitats, són capaços d'assumir i ho fa amb la voluntat de transmetre no tan sols uns coneixements sinó, sovint, una manera d'entendre la vida o la història.

La qüestió no és només si sabem aprofitar les potencialitats que té la novel·la històrica dins del marc educatiu, sinó si tenim com a docents suficient esperit crític i coneixements per descartar o acceptar obres. O, encara més, si aquesta elecció la fem en funció de la nostra ideologia. Triaríem, com a professors, realment una obra que vaja contra les nostres creences polítiques, religioses o socials?

Aquest fet, a més, té especial rellevància perquè la narració històrica, dirigida a un receptor jove, no és triada pel públic a qui va dirigit. Són l'autor, l'editor a través de les col·leccions i els ensenyants els qui decideixen sobre les lectures dels joves i sovint hi busquen una sèrie de valors que el destinatari no necessita com a lector. D'aquesta

manera assumim el paper de censors d'un receptor al qual no se li reconeix la capacitat d'elecció. Per tant, es tracta d'una cultura dirigida que no s'ajusta del tot a les regles del mercat real, sinó a les regles dels intermediaris. Potser és aquest un dels punts que marca que a partir de l'adolescència els llibres deixen d'interessar. El lector no es troba reflectit en aquelles planes, no li resulten interessants i no llig.

També és diferent el paper de l'autor de novel·les històriques al de l'escriptor de novel·la en general. En aquest cas el seu paper no és només el de narrador, sinó el de transmissor de coneixements, perquè cada cosa que s'explique al llibre assolirà molt probablement el paper de veritat. Hi ha una gran responsabilitat per a l'autor i també un gran poder perquè pot perpetuar una mentida, manipular la realitat o mostrar una veritat amagada.

D'aquesta manera, el poder que té un autor és molt gran. Aquelles coses que apareixen en una novel·la històrica, possiblement s'incorporaran al bagatge cultural del lector jove com un fet cert. La literatura té un prestigi, i encara més en el marc escolar, que fa que allò llegit amb aparença de versemblança acabe sent assumit com una veritat, perquè el contracte que hi ha implícit en la lectura d'un llibre fa que es tinga tendència a valorar com a certs els fets que s'hi contenen.

El poder naix d'aquesta pretensió de realitat que ofereix la literatura i que a més es veu reforçada pel context comunicatiu en què es produeix l'arribada de la informació (en una aula i formant part del procés educatiu). Sobretot perquè es fa vers un receptor que no té la capacitat crítica per distingir entre la història i el rerefons ideològic i cultural que tota obra, del tipus que siga, amaga al seu interior.

És evident que en la creació d'una novel·la històrica és necessari modificar la realitat per convertir-la en un objecte narratiu. La literatura necessita d'un format que encaixe els fets en uns paràmetres inamovibles on, per exemple, no es permet la grisor. És molt complicat que la vida real d'una persona estiga plena de moments àlgids, amb focus d'interès constants que mantinguen l'atracció d'un presumpte observador o lector. De manera que la narració històrica, per molta voluntat de veracitat que tinga, ha de manipular els fets per mantenir l'atenció i la tensió narrativa i, per tant, alterar la realitat.

A més, enfrontar-nos amb la part negativa d'algú que admirem no ens agrada gens. Com en tot, preferim que ens mentisquen a trencar els nostres esquemes conceptuals. Sobretot perquè tenim tendència a voler ídols. La base del gènere històric és trobar en el passat allò que en el present ens costa de trobar però que el nostre coneixement del món, digueu-li consciència si voleu, sap que és digne d'admiració: la bondat, la justícia, l'honor, la veritat. Sense adonar-nos realment que, siga l'època que siga, els homes han tingut les mateixes o pitjors debilitats que nosaltres mateixos. Tot parteix, per tant, d'una fal·làcia. Fins i tot en una novel·la històrica ens sentim identificats o admirats pels sentiments d'algú que ha viscut fa molts segles, quan, en la majoria dels casos, aquest personatge no ha deixat constància de res del que pensa.

Però, encara més, la narrativa de fons històric parteix evidentment de la narració dels fets passats esdevinguts, i això vol dir que els fonaments són molt febles perquè la història és l'element més manipulable, amb més prismes de visió, més influenciable i més fàcilment censurable que hi ha. Però també és un dels elements que més por fa perquè explicar la història és explicar la veritat de moltes

coses i els fets sovint no resisteixen les comparacions (si voleu una mostra clara, la voluntat del govern de Madrid per marcar els continguts de la història en l'ensenyament al nostre territori).

La història no és només la perspectiva de vencedors i vençuts. És una reelaboració constant dels fets i, com que els punts de vista canvien, les dades s'esborren i les motivacions es modifiquen a través del temps. No hi ha ciència més canviant ni on puguen ser presents més clarament els sentiments i el populisme. A ningú no li agrada que li diguen que una part de la seua història és fastigosa, que els seus avantpassats van ser uns malparits, que van assassinar o que han subjugat un altre país. Per tant, es té tendència a les justificacions.

I és que, quan unim narrativa i història, partim d'una base psicològica essencial. En una narració ens posem de part dels bons i en contra dels dolents, admirem els valors positius i rebutgem els negatius. Ens revoltam contra les injustícies i tenim tendència a voler formar part d'aquelles coses que ens semblen belles i justes. I la novel·la té un gran poder de manipulació perquè ens acompanya en el camí de la identificació personal i ens ajuda a sentir-nos part d'una història, la pròpia, que els llibres ens fan descobrir, admirar i sentir nostra.

Així, un dels poders de la literatura històrica és que crea consciència de comunitat i identificació. La idea de: «jo vull formar part d'aquesta tribu perquè m'emociona la seua història, m'agrada i la reconec com a meua per damunt d'altres opcions més o menys forçades de la realitat que se m'ofereixen».

Els humans som animals de ficcions però sovint no som capaços de destriar el que és real del que és una simple invenció d'un autor, que per definició és un mentider.

I, així, totes les literatures han jugat amb la novel·la per a bastir herois nacionals a còpia d'ocultar els aspectes més foscos de la vida i/o justificar-los.

És un error pensar que la funció de la literatura històrica per a joves dins del marc del currículum escolar és només educar en valors i coneixements. El seu objectiu principal ha de ser entendre el procés de la literatura com a configurador de mons possibles i impossibles, com a creador d'imaginari col·lectius, com a instrument per a trencar fronteres. Amb la literatura el lector aprèn les convencions literàries que usarà en el futur.

Tot açò no vol dir que la literatura de base històrica siga dolenta per a l'ensenyament i que no haja de formar part del currículum escolar. Al contrari, podem considerar-la una eina de treball més efectiva en la concepció global d'un món que volem fer entendre a les classes, especialment d'història universal o d'història de la literatura. Però crec que és molt important que no perdem de vista una premissa bàsica que és essencial: allò que ens conta un determinat autor en la seua novel·la és mentida. Potser en una proporció més o menys elevada, però bàsicament fals. Segurament ningú no va dir aquelles paraules, molt probablement el protagonista pensava en una altra cosa quan va actuar d'aquella manera i els sentiments i les voluntats que llegim són pura invenció de l'autor. La literatura pot ajudar-nos, però no pot substituir la documentació per molt feixuga i avorrida que ens sembla.

Una novel·la pertany en essència al món ficcional creat per un autor amb un objectiu determinat i ningú no pot exigir-li ni objectivitat, ni tan sols que diga la veritat. Si aquesta premissa està clara, perfecte, ja podem gaudir de la literatura i potser dins d'aquell marc màgic de creació aprendrem coses i estimarem personatges, potser ens

ajudarà al sosteniment o a la creació dels nostres mites i potser ens farà sentir bé en el món en què vivim. Però com a norma general, un llibre de rerefons històric no és més que una ficció amanida amb parts de realitat. El problema no és que no ho vegem nosaltres, els adults, el problema és que no sé si el públic juvenil és capaç de fer aquest exercici de separació de la realitat literària i de la realitat històrica.

No obstant això, si bé és cert que tot és mentida (la literatura en si és tota un engany), s'ha de ser conscients que, rere les lletres s'amaga el plaer de la lectura, la màgia de ser transportat a èpoques i llocs diversos on d'altra manera ens seria impossible arribar-hi. En la lectura de ficció també s'amaga el coneixement, no tan sols de dades i fets empírics (per a això ja estan els llibres d'història que ens menteixen amb més professionalitat) sinó que la literatura ofereix el coneixement de la naturalesa humana, dels sentiments, actua com a escola de la nostra essència perquè gràcies a ella som capaços d'entendre'ns a nosaltres mateixos, ens dona l'espill on contemplar-nos com éssers humans davant de paisatges on potser mai ens situarem.

Per això, malgrat que sapiguem que tot és mentida, hem de fer present els llibres de fons històric a les aules. Aquesta literatura ha de compartir el procés de l'ensenyament i tots els processos de la vida, els escolars i els de l'oci, els de l'ensenyament i els de la recerca del plaer de la lectura, perquè en aquests llibres no només està amagada la nostra història passada, el perquè som com som, sinó també, i molt més important, una manera d'enfrontar-nos al que ens depararà el futur.

XII Premi Aurora Díaz-Plaja

Glossa d'Aurora Díaz-Plaja (1913-2003)

Teresa Mañà Terré

*(bibliotecària i professora
de la Facultat de Biblioteconomia
i Documentació de la Universitat de Barcelona)*

Em cal començar agraint a l'organització del congrés que m'hagi demanat de fer aquesta glossa de l'Aurora Díaz-Plaja i he de reconèixer que no és només un honor, sinó també una satisfacció.

És una satisfacció poder parlar d'una persona a qui tens afecte, de qui en tens bons records i que enyores en moltes ocasions. Per exemple, en aquest congrés: podeu estar segurs que l'Aurora estaria asseguda a primera fila, amb la seva eterna bossa de papers penjada del braç impossibilitat, i preguntaria, comentaria i ens ampliaria amb la seva llarga experiència tot allò que poguéssim dir. Era una presència fidel en tots els actes sobre literatura infantil i, quan els darrers anys de la seva vida tenia greus dificultats per desplaçar-s'hi, sempre trobava qui es fes càrrec d'ella. Jo mateixa, que l'havia acompanyat més d'una vegada, reconec que ho havia fet, en part, per egoisme: era una companya de viatge molt divertida i aprenies tantes coses amb ella!

Avui, als deu anys de la seva mort i als cent del naixement, aquest marc ha semblat apropiat per recordar-la i

homenatjar-la amb aquesta aproximació que jo faré sobre la seva obra i la seva trajectòria professional i que se sumarà a altres aproximacions fetes des de l'estimació, com la de la seva neboda Ana on parla de la tieta i l'amiga.¹

L'Aurora era una persona polifacètica (ara, en dirien hiperactiva) que va destacar en molts camps, sempre dedicada als llibres i a la lectura. Jo començaré, per raons òbvies d'afinitat professional, pel perfil que m'atrau més i crec que és el que va marcar les diferents activitats que dugué a terme al llarg de la seva vida: el perfil de bibliotecària.

Aurora Díaz-Plaja va acabar els estudis d'aquesta professió a l'Escola de Bibliotecàries el 1933. Uns estudis, creats el 1915 per la Mancomunitat de Catalunya i dissenyats per Eugeni d'Ors, que van significar l'oportunitat laboral per a les dones de classe mitjana amb inquietuds intel·lectuals que, fins llavors, havien vist limitades les seves possibilitats a feines com mestra, institutriu o secretària. Ors les anomenà «missioneres de la cultura» i l'Aurora va fer honor sobrat a aquest títol.

En aquells anys de la República, l'Escola, sota la direcció de Jordi Rubió, fou per a l'Aurora i moltes altres noies inquietes i amb ganes d'aprendre, com Rosa Leveroni i Joana Raspall –que també hem recordat en aquest congrés–, un entorn d'aprenentatge privilegiat. Van tenir mestres com el mateix Rubió, Carles Riba, Feliu Elias, Ferran Soldevila, Ramon d'Alòs Moner, Pere Bohigas... que van preparar-les amb rigor professional, sentit de responsabilitat i vocació de servei.

Un cop acabats els estudis, la família de l'Aurora es traslladà a Mallorca, on ella ben aviat va treballar en una

1 Ana Díaz-Plaja. «Aurora Díaz-Plaja, tia i amiga», *Perspectiva escolar*, 369 (maig-juny 2013).

biblioteca de la Caixa a Palma, on sembla que va tenir un desencontre amb el director. Retornats a Barcelona l'any 1935, va entrar a treballar a la Biblioteca Popular de Canet. Mentre exercia en aquesta darrera biblioteca, esclatà la guerra i, quan el 1938 la Generalitat va crear el Servei de Biblioteques del Front amb un bibliobús que portava els llibres a la rereguarda i als hospitals de sang, l'Aurora, jove i entusiasta, va demanar-hi una plaça.

Ella mateixa explicava en una carta a una bibliotecària els motius d'aquesta decisió: la manca de lectors a causa de la guerra:

«Decididament, he demanat Hospitals de sang. Ja que la muntanya no ve a mi, aniré jo a la muntanya. Des que se'n van anar els primers lectors, hauria anat ja cap al Front. Ara que ja no ens resta ningú, vaig a dur els llibres allà on siguin.»²

Aquesta serà la seva passió: buscar els lectors (ni que fossin de l'altre bàndol, com ella mateixa explica en una llarga entrevista que recull Josep M. Aloy al seu blog *Mascaró de Proa*).³

Després de la guerra, segurament perquè podia tenir problemes en les biblioteques populars que ara depenien de la Diputació Provincial de Barcelona, no s'hi incorporà i quedaren aparcades temporalment. A partir de l'any 1940, s'estrenarà en una nova feina que marcarà el seu futur, tant el professional com el personal: entrà a treballar a l'arxiu

2 Citat per Marga Losantos a «Aurora Díaz-Plaja al Servei de Biblioteques del Front», *Blog de la Biblioteca de Catalunya*, 13/08/2013. <<http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/Aurora-Diaz-Plaja-al-Servei-de-Biblioteques-del-Front>>

3 Aloy, Josep M. «Aurora Díaz-Plaja, una bibliotecària destacada». *Mascaró de proa*, 11/02/2013. <<http://mascarodeproa.blogspot.com.es/2013/02/aurora-diaz-plaja-una-bibliotecaria.html>>

del diari *Solidaridad Nacional* per passar més endavant a formar part de la redacció. Segons explicava ella mateixa, la dedicació als llibres infantils li vingué com un encàrrec del director de la *Soli* després que la secció cultural que feia de comentar llibres en català tingués problemes. Allà exercí de periodista i crítica, i allà va conèixer el seu marit, Frederic Ulsamer, amb qui es va casar el 1945 i amb el qual va tenir quatre fills. No va deixar, però, de fer de bibliotecària, la seva passió, i va compaginar la feina del diari amb la responsabilitat d'una biblioteca petita i autònoma, la Biblioteca del Port de Barcelona, on va desplegar una gran activitat de foment de la lectura.

A l'any 1956, demanà el reingrés a les biblioteques de la Diputació però hagué d'esperar al 1962 que es derogués la llei que impedia les dones casades treballar a l'administració. A partir dels anys seixanta, exercí a diverses biblioteques però la que recordem més és la seva estada a la Biblioteca Infantil Josep M. Folch i Torres del Parc de la Ciutadella al llarg de deu anys, del 1963 al 1973. Aquella biblioteca, enmig dels jardins del parc, era (i és, perquè encara s'ha conservat dempeus per guardar les eines dels jardiniers) com una caseta per jugar i no és estrany que li inspirés un conte.

De l'experiència en aquesta biblioteca, l'Aurora en va fer el conte *Entre joc i joc, un llibre*, on exposava els beneficis d'instal·lar biblioteques en les zones d'esbarjo com els jardins infantils. Així va néixer també la Biblioteca Lola Anglada als Jardins Montserrat del carrer Rocafort/Entença de Barcelona. No perdia ocasió de fer proselitisme de la seva idea de les biblioteques en zones d'oci, ni que fos inventant notícies com la que va escriure un 28 de desembre del 1981 al periòdic *La Hoja del Lunes*, quan encara la premsa publicava innocentades, anunciant que

s'obria una nova biblioteca d'aquestes característiques als jardins de la Sagrada Família.

A més de la Biblioteca Folch i Torres, l'Aurora, inquieta com era, exercí en moltes altres biblioteques on tothom recorda el seu bon tarannà i també la seva lletra impossible. Portada pel seu interès per la literatura infantil fou la primera persona als anys seixanta a fer una estada a la Internationale Jugendbibliothek de Munic, en aquell moment la biblioteca de referència per al llibre infantil. D'allà en sorgí, anys després, una primera exposició de llibre infantil català i un contacte que encara es manté.

L'any 1983 es jubilà a la Biblioteca Infantil de la Santa Creu, però continuà la seva activitat bibliotecària assessorant el Centro Internacional del Libro Infantil creat per la Fundación Germán Sánchez Ruipérez, amb seu a Salamanca. Allà organitzà i treballà a la biblioteca infantil del centre i hi passà llargues temporades. Els anys de més projecció i de reconeixement foren aquests darrers.

Crec que malgrat la diversitat de tot el que va arribar a fer al llarg de la seva vida, la feina de bibliotecària, entesa com un servei al públic, fou sempre la seva feina: era una bibliotecària que llegia, que escrivia, que feia crítiques però la seva passió era fer lectors. Moltes recordem les famoses «guies de lectura» de l'Aurora –una eina de difusió de llibres que havia après en els seus anys d'estudiant– en les quals feia propostes de lectura per als nens i joves. La que tenim amb la documentació que ens han donat segur que també se li hagués acudit a ella.

El seu interès per la professió la portà a escriure manuals sobre les biblioteques i el seu funcionament, entre d'altres *Com es forma i com funciona una biblioteca: biblioteques populars, biblioteques particulars* (Barcino, 1960) o *Tu biblioteca* (Santillana, 1969) i fou de les primeres a prestar

atenció a les biblioteques escolars quan encara se'n parlava ben poc: el 1969 va obtenir el premi Antoni Balmanya amb l'obra *La biblioteca a l'escola* (Novaterra, 1970) i més tard publicà *Cómo organizar la biblioteca en la escuela* (Escuela Española, 1981).

Però no només escrivia llibres de caràcter professional, sinó també llibres infantils. En aquesta labor s'hi havia estrenat aviat, l'any 1946, amb l'obra de teatre titulada *El milagro de Navidad*, il·lustrada per la seva col·lega bibliotecària i amiga M. Antonieta Cot. Però fou a partir dels anys seixanta, amb la creació de l'editorial La Galera, quan inicià la publicació regular de contes i, posteriorment, de l'amistat amb la il·lustradora Pilarin Bayés en sorgí una llarga col·laboració en la creació d'auques i en la col·lecció «Petites històries» de l'editorial Mediterrània.

De la seva obra per al públic infantil i juvenil, en destacaria la diversitat. En l'extensa llista de títols trobem obres de teatre, contes infantils, biografies de personatges cèlebres; obres en català i en castellà; obres adaptades i traduïdes. De tot i per a tots.

A aquestes facetes de bibliotecària i autora, encara hi hauríem d'afegir la seva tasca periodística que la va portar a crear revistes per a joves (*Luna Nueva* i *Primavera*), a escriure guions per a programes infantils a la televisió espanyola i a col·laborar en un seguit de publicacions infantils i juvenils en català i castellà.

Una activitat frenètica a la qual se suma la tasca de crítica literària, de la qual parlaré a continuació. Jo coneixia el que l'Aurora havia escrit, però el meu tracte amb ella no va ser fins als anys vuitanta, quan ella ja estava jubilada i dedicava totes les seves energies –que eren moltes– a la crítica de llibres infantils i a la Fundación Germán Sánchez Ruipérez.

Sota el lema de «Llegir per fer llegir», col·laborà habitualment en nombroses publicacions. Potser la més dilatada va ser la col·laboració a la revista *Serra d'Or*, durant 25 anys, des del juliol del 1968 fins al 1993, en què va plegar per motius de salut i em va recaure l'honor de substituir-la. Portada per la seva passió, i també per la bonhomia que feia que mai tingués un no per a ningú, les seves crítiques es troben disperses en una gran quantitat de publicacions, pendents de recopilar. L'assistència habitual a congressos de l'IBBY i de les fires de Bolonya a Itàlia (en això també va ser de les primeres) li permetien estar al dia.

En record i homenatge a la seva labor de crítica, l'any 2001, l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC), gràcies a la tenacitat de Pere Martí, va convocar el I Premi Aurora Díaz-Plaja amb la finalitat de promoure la difusió de la literatura catalana per a infants i joves i premiar un article sobre aquest gènere. En l'actualitat, després de dotze convocatòries i malgrat la retirada del suport econòmic de la Caixa Penedès, el premi es continua convocant. La nòmina de premis –entre els quals em plau comptar-m'hi– demostra que la crítica de LIJ, malgrat la poca presència en els mitjans, es manté amb bona qualitat. Aprofito per felicitar públicament en Josep M. Aloy, el guanyador d'enguany, a qui lliuraran el premi en acabar aquesta intervenció.

La importància de la tasca d'Aurora Díaz-Plaja va ser reconeguda públicament l'any 1998 amb la concessió de la Medalla al Mèrit Artístic de la Ciutat de Barcelona i la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya. A més de les medalles i el premi en honor seu, té un carrer (un passatge a Nou Barris concedit el 2008) però, en canvi, no té cap biblioteca; ella que, sobretot, era bibliotecària. Aprofitem l'ocasió per fer aquesta demanda.

Tot això honora però no és prou per als qui volen estudiar la seva persona i la seva obra. En l'actualitat, l'única biografia amb què comptem és la que va escriure amb molt d'afecte la seva néta Duna Ulsamer l'any 2003, l'any de la mort, publicada per l'AELC. Escriptors i amics que la van conèixer n'han publicat semblances, però queda per fer una biografia i una bibliografia documentades i completes.

De la seva col·lecció de llibres, una part fou extraviada arran del tancament de l'Hotel Titus (Arenys de Mar), on s'havia instal·lat a viure després de la jubilació, i la resta es troba encara a la que fou casa seva, al barri de Vallcarca. Allí mateix, en la casa familiar, es troba l'arxiu personal, pendent d'una ubicació que permeti l'estudi per part dels interessats. L'any del centenari és una bona ocasió perquè la família i les administracions prenguin alguna iniciativa al respecte que permeti estudiar-lo, conservar-lo i difondre'l.

Aurora Díaz-Plaja fou una persona entranyable i afectuosa que cada any, per Corpus, convidava els amics al jardí de l'Ateneu; una persona divertida i enginyosa que escrivia cartes a les amigues bibliotecàries amb el codi de la CDU; una persona amb una enorme capacitat de treball, un caràcter entusiasta i emprenedor, que la portà a desplegar la seva energia en mil facetes, però sempre amb l'objectiu d'aconseguir lectors. Una figura de referència en el món de les biblioteques i del llibre infantil.

A l'Aurora li ha tocat compartir centenari amb molts altres noms coneguts i reconeguts de la nostra història: els poetes Salvador Espriu i Bartomeu Rosselló Pòrcel i la poeta Joana Raspall; els novel·listes Ignasi Agustí i Joaquim Amat Piniella; els editors Josep Janés i Joan Teixidor; el pintor Antoni Clavé; la bailaora Carmen Amaya. Uns han

tingut «any» i altres només actes; d'uns i altres se n'ha parlat més o menys, però els cent anys de l'Aurora han passat gairebé desapercibuts.

Només s'han organitzat, que a mi em consti, dues exposicions, discretes pels mitjans amb què comptaven: una, organitzada per la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de Barcelona, i l'altra per la Facultat de Formació del professorat al Campus Mundet. En totes dues, el seu fill Ferran Ulsamer –a qui agraïm la presència en aquest acte– i la seva neboda Ana Díaz-Plaja han col·laborat de manera generosa perquè es pogués mostrar la personalitat i la productivitat d'aquesta bibliotecària, periodista, crítica, escriptora, a més d'esposa i mare de quatre fills.

Avui estem contents de recordar-la i aprofitem l'ocasió –com feia ahir en Miquel Desclot en sol·licitar que es recollissin els articles de joventut de la Joana Raspall– per reivindicar-ne l'estudi. Perquè encara està tot per escriure sobre aquesta dona pionera en tantes coses, i apassionada per totes, que fou Aurora Díaz-Plaja .

Acta del XII Premi Aurora Díaz-Plaja

Reunit el jurat del XII Premi Aurora Díaz-Plaja d'articles d'anàlisi i estudi sobre literatura infantil i juvenil catalana, convocat per l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, que formen Nati Calvo, Margarida Prats i Pere Martí, acorden, després d'unes quantes consultes i un cop analitzats diversos treballs, tant de revistes i diaris en paper com en format electrònic, així com diversos blogs, fer una darrera selecció, que podríem anomenar de finalistes, de la qual haurà de sortir necessàriament el guanyador o la guanyadora. Aquesta selecció final ha estat formada enguany per articles provinents de les revistes *Cavall Fort*, *Serra d'Or* i *Faristol*, a més a més de dos blogs.

Analitzats de nou els finalistes, per unanimitat, es declara guanyador el treball citat a continuació:

Josep M. Aloy pel blog dedicat a Literatura Infantil i Juvenil titulat: *Mascaró de proa*, que es pot consultar a l'adreça següent: <http://mascarodeproa.blogspot.com.es/>

Del blog, el jurat en vol destacar aspectes ben variats:

- La diversitat de gèneres als quals dedica l'atenció: teatre, poesia, narrativa, assaig, sempre relacionats amb la LIJ catalana.
- L'amplitud de mires i la capacitat de relació.
- La documentació i el rigor en tots els textos, i especialment en les crítiques.
- La regularitat /periodicitat en la publicació.
- La varietat de les notícies presentades, entre les quals destaquen les relacionades amb efemèrides molt diverses: aniversaris variats (d'editorials, autors, revistes...), premis literaris...

El jurat ha considerat que *Mascaró de proa*, en aquests moments, és una digna porta d'entrada als diversos àmbits de la LIJ catalana.

A fi i efecte que es pugui fer públic el veredictes i lliurar-ne el guardó, els membres del jurat suara citats signen l'acta a Barcelona, a 10 de maig de 2013.

Nati Calvo
Margarida Prats
Pere Martí i Bertran

Presentació de Josep Maria Aloy Bosch

Pere Martí i Bertran

(*escriptor*)

En Josep Maria Aloy, com molts deueu saber, va néixer a Manresa l'any 1948. És llicenciat en Filologia catalana, s'ha dedicat molts anys a l'ensenyament i ha estat tècnic del Departament de Justícia. Però, sobretot, ha estat i és un crític reconegut, pioner (deu fer 40 anys ben bons que s'hi dedica) i entusiasta de la LIJ (Literatura Infantil i Juvenil).

Què us n'he de dir que no sapigheu? Que ha escrit centenars de ressenyes i d'articles en revistes com *Faristol*, *Escola Catalana*, *CLIJ*...? Que és el màxim especialista en Josep Vallverdú del país i del món mundial?

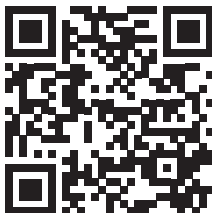
Si algú ho dubta, que ho dubto, que pensi que a l'entorn de la vida i l'obra de Josep Vallverdú ha fet de tot: una Biografia, que li va permetre de guanyar el premi Recull de Blanes dedicat al retrat literari i d'això ja en fa vint anys, que aviat és dit (1993). Ressenyes, si no de tots els seus llibres, gairebé. Conferències arreu dels Països Catalans. Un parell de llibres: *Camins i paraules: Josep Vallverdú, l'escriptor i l'home* (1998), i el publicat per l'organització del congrés, l'AELC, a la col·lecció «Retrats», aquest mateix 2013.

També us n'hauria de dir que és autor d'alguns contes com per exemple: *Renoi quin conte!* (1996) i *Una picoreta estranya* (2000). I encara, també, que ha escrit un assaig per engrescar a llegir els joves, d'allò més interessant i viscut, ja que l'adreça al seu fill Bernat: *Et diran que llegeixis, Bernat* (2010).

I, sobretot, us hauria de recomanar, si encara no ho heu fet, d'entrar al seu blog, al *Mascaró de proa* (<http://mascarodeproa.blogspot.com.es/>), pel qual ha rebut aquest XII Premi Aurora Díaz Plaja i per les raons que n'ha destacat el jurat del qual formo part.

No em puc estar, per acabar, de referir-me a un aspecte més personal d'en Josep Maria Aloy i que no sol aparèixer a les seves biografies: la seva bonhomia i la seva generositat. Us ho puc dir per experiència perquè com sé que té un dels millors arxius de LIJ de Catalunya sovint n'he abusat i li he demanat dates i dades concretes, ajudes per a naps i per a cols... Sempre m'ha donat un cop de mà en tot el que li he demanat, com em consta que ha fet amb tothom que també s'hi ha apropat per qüestions diverses.

MOLTES GRÀCIES, Josep Maria, i que per molts anys puguem gaudir de les teves ressenyes, dels teus estudis, de la teva obra i, sobretot, de la teva amistat.

<http://mascarodeproa.blogspot.com.es/>

Conclusions i clausura del Congrés

Conclusions

Marta Luna i Sanjuan

(coordinadora)

Cent cinquanta assistents, dels quals més o menys una trentena eren ponents, participants de les taules de debat o membres de l'organització. La resta estava formada per escriptors, especialistes en LIJ, mestres, bibliotecaris, editors i públic general

L'Oriol Vergés, president d'honor del congrés, va recordar en la seva ponència els orígens de la narrativa històrica per a nois i noies. El nom de Maria Novell es va fer present més d'una vegada en el seu discurs i al llarg de les sessions. Un temps aquell que l'Oriol Vergés va definir com d'il·lusió, energia, compromís i voluntat d'explicar una història que el currículum no oferia. La història del nostre país.

La segona ponència va anar a càrrec de Teresa Duran que tenia la petició de mirar d'explicar per què els nostres creadors fan tan poca referència als personatges destacats de la nostra història i no són convertits de manera natural i habitual en herois de ficció o en referents més o menys llunyans en la narrativa de ficció. Només hi ha una paraula per explicar-ho: desconeixement. Ens ho va demostrar

amb un senzill exercici de respondre a mà alçada sobre si coneixíem o no determinats personatges. Les diferències de coneixement eren notables entre generacions. A més edat, més coneixement. Les generacions més joves estan òrfenes d'aquest coneixement compartit entre els més grans.

Dues taules de creadors, escriptors i il·lustradors, van reclamar el dret a imaginar, a inventar. Encara que parlem de narrativa històrica, l'argument, els personatges... són prioritaris.

El gènere, però, té regles pròpies. No s'hi val tot. No hi ha una bona novel·la sense una bona investigació. I sí, cal documentar-se i molt, sobretot usos i costums, formes de vida, vestits i menjar, cases, castells i monestirs... perquè és aquesta ambientació la que ajuda a recrear un temps històric. La ficció s'ha d'acomodar a la història.

Es pot ser creador de ficció en un marc històric, de manera imparcial i objectiva? Ni es pot, ni es pretén. Els estudis històrics que s'utilitzen com a documentació ja són el resultat d'una mirada personal –la de l'historiador– sobre els fets. I d'altra banda, escriure o il·lustrar són activitats projectives en què apareix de manera involuntària, o voluntària, la pròpia visió dels fets i de les relacions. La narrativa històrica no pot ser objectiva.

I amb una mirada a l'actualitat afegeixen: estem en un moment històric i de reconeixement del país, que segur que generarà obra literària.

Llibreters, bibliotecaris, i editors van debatre sobre la conveniència o no d'integrar la seva activitat en el marc de les commemoracions, celebracions, efemèrides que tota societat genera i que les administracions usen i promouen.

Hi ha l'acord general que aquests moments són molt útils perquè creen consciència col·lectiva, generen interès

per persones i fets, però sovint saturen el mercat editorial i les propostes i activitats a l'entorn. Passat aquest moment l'interès desapareix i l'activitat decau. Sembla que no es pugui avançar si no és a força de commemoracions.

Mercè Canela, des de *Cavall Fort*, explica que la revista ha procurat difondre sempre l'acció de personatges, fets, institucions... més enllà dels «ANY...», des de la premissa que no cal esperar que es generi l'interès per un fet determinat, sinó que cal fer materials interessants per desvetllar la curiositat sobre dates, persones, accions... D'altra banda, l'impacte de les efemèrides genera una allau de llibres i altres materials molts dels quals són de qualitat dubtosa, pensats només per al moment.

Implicats tots en la creació i la divulgació de materials constaten que hi ha èpoques de la nostra història que estan poc o gens narrades, que falten llibres de divulgació històrica, que determinats llibres han desaparegut de les llibreries i biblioteques perquè estan exhaurits i no es reediten, o directament descatalogats, i que per evitar aquestes situacions cal augmentar el consum de llibres en català perquè els editors se sentin més segurs en les inversions.

Entre professors i autors el debat gira a l'entorn dels índexs de lectura de nois i noies i de les dificultats de tot ordre per estimular el fet lector. Es constata que l'alumnat només llegeix allò que és obligatori i que introduir altres lectures, com ara la narrativa històrica en l'àrea de les ciències socials es fa impossible, malgrat l'interès didàctic que representa perquè afavoreix l'estimulació cognitiva i la construcció cultural, i la marca emocional en la identificació dels personatges converteix aquesta lectura en un aprenentatge significatiu. La novel·la històrica és, doncs, una clara eina didàctica. Davant la fredor de noms, xifres

i dates hi ha la calidesa dels sentiments i les emocions d'una narració.

L'ésser humà no és imparcial i, per tant, un professor no és imparcial quan ensenya ni quan recomana lectures. Les lectures pertanyen a la realitat literària que no és la mateixa realitat que la històrica. Davant la irrupció d'un nou currículum –tots els currículums són ideològics– els professors faran el que han fet sempre, fer el que creuen que han de fer.

Sobreviuria la literatura fora de l'escola? No. Depenem massa del sistema escolar com a estímul de la lectura. Cal implicar més les famílies, entitats, administracions... en el foment del llibre i la lectura.

Unes paraules de record per a la Joana Raspall, a càrrec de Miquel Desclot, i per a l'Aurora Díaz-Plaja, a càrrec de la Teresa Mañà, més el lliurament del Premi Aurora Díaz-Plaja que atorga l'AELC a Josep M. Aloy són tres actes que es van integrar en el desenvolupament del congrés.

Al llarg dels dos dies vam poder comptar amb una exposició de llibres «Llibres que fan història» organitzada pel SDLIJ del Servei de Biblioteques de Barcelona.